Buck Consultants International

Ruimtelijk Economische Strategie provincie Utrecht +

Achtergrondinformatie

Buck Consultants International
Postbus 1456
6501 BL Nijmegen
Telnr : 024 379 0222
Mobiel : 06 53 64 71 31
Fax : 024 379 0120
E-mail : marcel.michon@bciglobal.com

Utrecht, mei 2018

Inhoudsopgave

Buck Consultants International

1 Inleiding

2 Economisch profiel en observaties

3 Trends en kansen

4 Match kansen met profiel

5 Contouren visie en strategie

© Buck Consultants International, 2018

1 Inleiding

Buck Consultants International

Achtergrond en doel studie

- Aanleiding voor het opstellen van deze basispresentatie is de vraag vanuit de provincie Utrecht om vanuit inzichten in economie en ruimte bouwstenen aan te leveren voor het opstellen van een Ruimtelijk Economische Strategie (RES)
- De provincie Utrecht + doet het economisch goed, maar de economische groei is afgevlakt tot het landelijk gemiddelde en economie verandert, waardoor ervoor de toekomst vraagstukken opdoemen op het gebied van bijvoorbeeld werklocaties, maar ook verkeer en vervoer en arbeidsmarkt
- De provincie wenst in haar afwegingen de ruimtelijk-economische aspecten goed te kunnen meenemen. Met dat doel wordt thans de ruimtelijk-economische strategie opgesteld. In deze studie zijn daartoe de belangrijkste kansen (vanuit ontwikkelingen in economie en ruimte) en observaties (vanuit economisch profiel van de regio) in beeld gebracht en met elkaar ‘gematcht’
- Ook wordt in dit informatieve document verder ingegaan op de contouren van de visie en strategie

© Buck Consultants International, 2018

Urgentie: waarom een ruimtelijk-economische strategie……

Buck Consultants International

We doen het toch goed?
- Innovatief
- Concurrerend

We zien toch groei

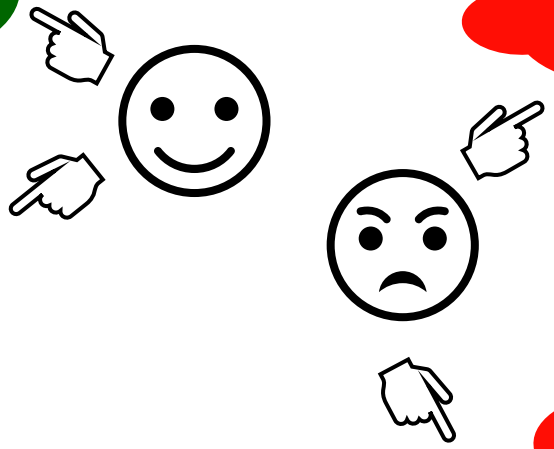

We hebben een tekort aan ruimte?

Missen we geen kansen?

Is ons vestigingsklimaat toekomstbestendig?

Hebben we voldoende arbeidskrachten?

…..Daarom een strategie

© Buck Consultants International, 2018

Afbakening Utrecht +

- De provincie Utrecht + bestaat in ieder geval uit de provincie Utrecht. Waar dat relevant is zijn andere regio's buiten de provinciegrens, o.a. Food Valley en de regio Gooi en Vechtstreek, in het onderzoek meegenomen

Wie is Utrecht?

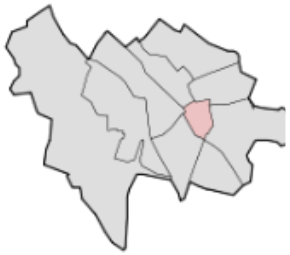

Stad Utrecht

Regio Utrecht

Provincie Utrecht

Provincie Utrecht+

Utrecht is een stad, een regio en een provincie. Wij zijn geen grensfetisjisten, maar zoeken altijd de schaal die relevant is voor de opgave waar we voor staan. Soms is dat de stad (350.000 inwoners), soms is dat de regio (820.000 inwoners), soms is dat de provincie (1,3 miljoen inwoners) en soms hebben we het over de provincie Utrecht plus aangrenzende regio's (1,9 miljoen inwoners). Utrecht is één van de dichtstbevolkte provincies van Nederland. Het heeft een oppervlakte van 1.450 km² waarin 26 gemeenten zijn gelegen.

© Buck Consultants International, 2018

Scope studie binnen aanpak RES Utrecht +

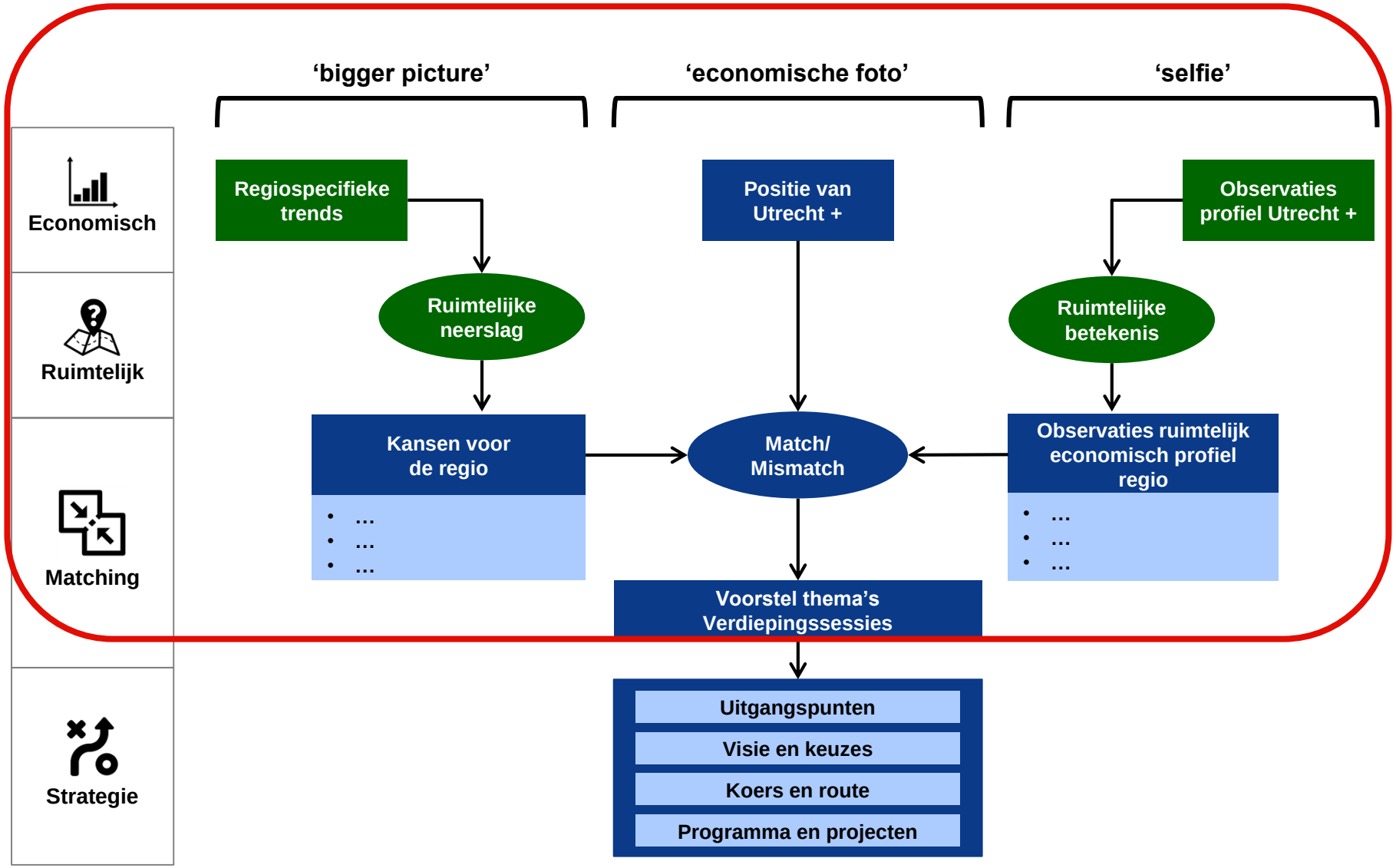

Opbouw document

Buck Consultants International

- De opbouw van dit document is als volgt:
  - **Hoofdstuk 2 Economische profiel en observaties**: in dit hoofdstuk is het economisch profiel van Utrecht + - de uitgangssituatie - in kaart gebracht. Van daaruit zijn een aantal observaties gedaan over waar de provincie sterk in is en waar aandachtspunten liggen
  - **Hoofdstuk 3 Trends en ruimtelijke impact**: de belangrijkste trends en ontwikkelingen die Utrecht + vanuit ruimtelijk-economisch perspectief zullen raken zijn geïnventariseerd en de ruimtelijke implicaties hiervan zijn in beeld gebracht. Er wordt gekeken waar ‘matches’ en ‘mismatches’ tussen kansen en economisch profiel van Utrecht + liggen
  - **Hoofdstuk 4 Contouren visie en strategie:** vanuit de trends kijken we naar kansen voor de provincie om haar economische positie te verbeteren. Op basis van deze ‘match’/mismatch worden in dit hoofdstuk de contouren van de visie en strategie beschreven inclusief de onderbouwingen

© Buck Consultants International, 2018

2 Economisch profiel en observaties

Buck Consultants International

- Om een goed begrip te krijgen van de regionale economische uitgangssituatie brengen we in dit hoofdstuk het economisch profiel van Utrecht + in beeld. De (recente) studie ‘Utrecht + Economisch Beeld’ is daarvoor als basis gebruikt. Dit is aangevuld met informatie uit andere recente studies en statistieken van onder meer de provincie en deelregio’s, CBS, CPB en Rabobank en het raadplegen van (interne en externe) experts

- Op basis van het profiel doen we een aantal observaties over wat ons opvalt: waar doet Utrecht + het goed in, wat zijn aandachtspunten?

- De opbouw van dit onderdeel is als volgt:
  A. Economische groei
  B. Economische structuur
  C. Demografie en arbeidsmarkt
  D. Werklocaties
  E. Innovatie en ondernemerschap
  F. Vestigingsklimaat
  G. Samenvattend beeld

© Buck Consultants International, 2018

A Economische groei

Ontwikkeling bruto regionaal product (BRP)

BRP Utrecht + t.o.v. andere regio's 1996-2016

- 1996-2000: Utrecht + groeit sneller dan Nederlands gemiddelde, met name door sterke groei in ICT en financiële diensten
- 2000-2016: Utrecht + volgt het landelijke tempo
- Vanaf 2014: Utrecht + herstelde met gemiddelde groei van 2,0% minder snel van crisis dan Metropoolregio Amsterdam (3,3%) en ZO Brabant (3,0%)
- BRP van Utrecht + bedraagt in 2016 circa 95 miljard euro, dit is 13,8% van het BNP

BRP Deelregio's binnen Utrecht + 2001-2016

- Grote verschillen in ontwikkeling BRP tussen deelregio's.
- 2001-2008: regio FoodValley groeit met afstand het hardst (2,5%)
- In de crisisjaren wordt Utrecht-West zeer sterk geraakt (-5,5%), na de crisis is Utrecht-West ook de grootste groeier (3,5%)

Groei bruto regionaal product (BRP) naar periode (in %), Nederland, Utrecht + en metropoolregio's

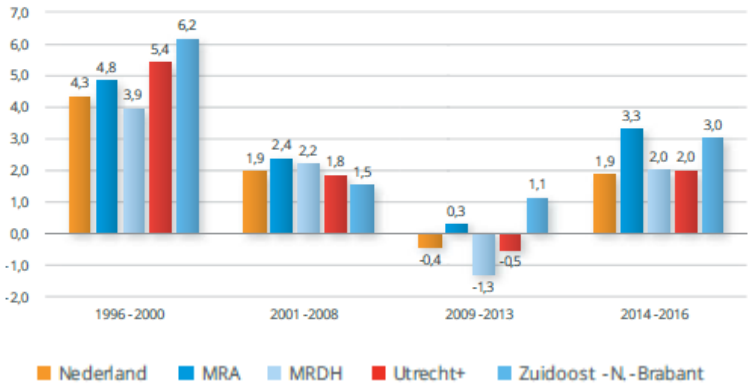

Groei BRP naar periode, deelregio's Utrecht +

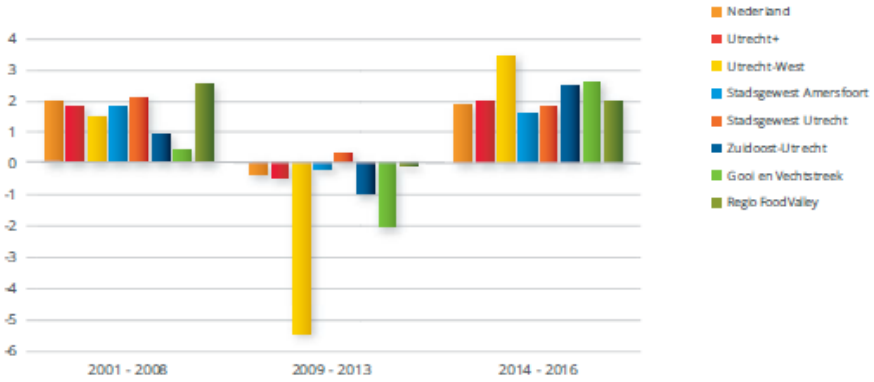

Bron: Utrecht + Economisch Beeld, 2017

© Buck Consultants International, 2018

Ontwikkeling werkgelegenheid

Banen Utrecht + t.o.v. andere regio's 1996-2016

- 1996-2013: voor en tijdens de crisis positieve ontwikkeling van werkgelegenheid t.o.v. Nederland
- 2014-2016: Groei werkgelegenheid Utrecht + volgt het landelijke tempo met 0,7%
- De meeste groei vindt na de crisis plaats in de zorg en consumentendiensten (o.a. horeca, cultuur/sport/recreatie)

Groei werkgelegenheid naar periode (in %), Nederland, Utrecht + en metropoolregio's

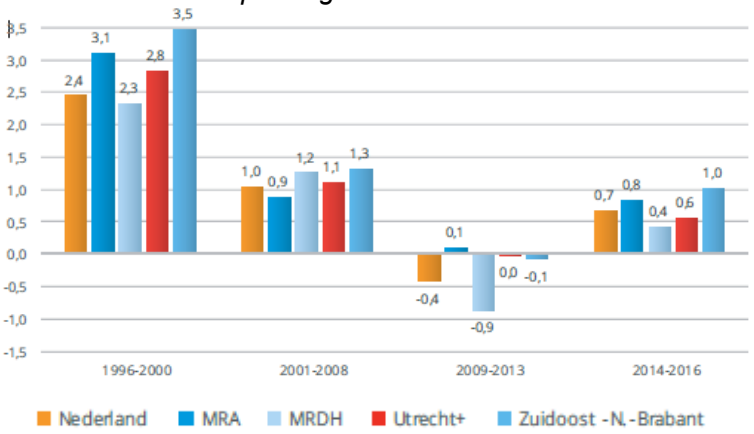

Banen deelregio's binnen Utrecht + 2001-2016

- Grote verschillen in ontwikkeling werkgelegenheid tussen deelregio's.
- 2001-2008: meeste groei in regio Amersfoort (1,5%) en FoodValley (1,5%)
- In de crisisjaren wordt Utrecht-West zeer sterk geraakt (-4%), na de crisis is Amersfoort de sterkste groeier (1,1%)

Groei werkgelegenheid (in %) deelregio's naar periode

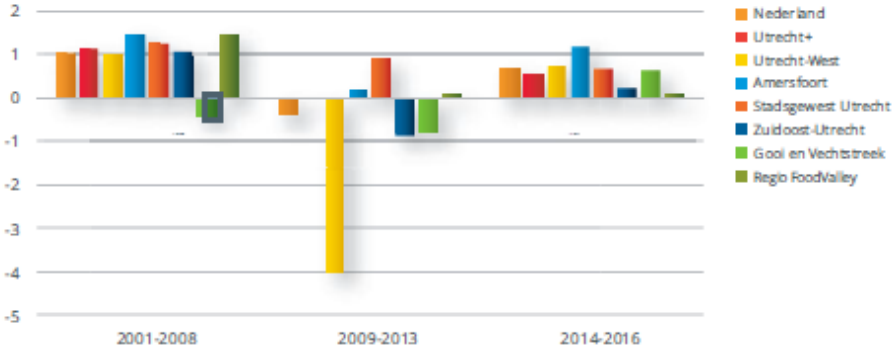

Bron: Utrecht + Economisch Beeld, 2017

© Buck Consultants International, 2018

Buck Consultants International

Conclusies

- Utrecht + groeide tot 2001 sneller dan landelijk, zowel in termen van BRP als werkgelegenheid. Daarna vlakt de economische groei van de regio af tot die van het landelijk gemiddelde. De laatste jaren volgt de groei van het BRP en aantal banen in Utrecht + het landelijke tempo. Daarmee blijft de groei van Utrecht + sterk achter bij Metropoolregio Amsterdam en Zuid-Oost Brabant
- Binnen Utrecht + zien we tussen de deelregio's grote verschillen in ontwikkeling van BRP en banen. In de crisisjaren werd met name Utrecht-West hard geraakt, maar hier herstelde het BRP zich de afgelopen jaren ook het sterkst. Qua banen was de regio Amersfoort de afgelopen jaren de sterkste groeier

© Buck Consultants International, 2018

B Economische structuur

Structuur banen

Omvang sectoren in banen Utrecht + (2015):

- Zorg is met bijna 200 duizend banen (15% van totale economie) met afstand de grootste sector qua aantal banen. Ook diensten en detailhandel grote banenverschaffers.
- Ook industrie en groothandel behoren met ca. 80 duizend banen (7%) tot de belangrijkste sectoren qua werkgelegenheid

Belangrijkste sectoren in banen: aandeel sector in totale economie Utrecht + (2015), x 1000 werkzame personen en in %

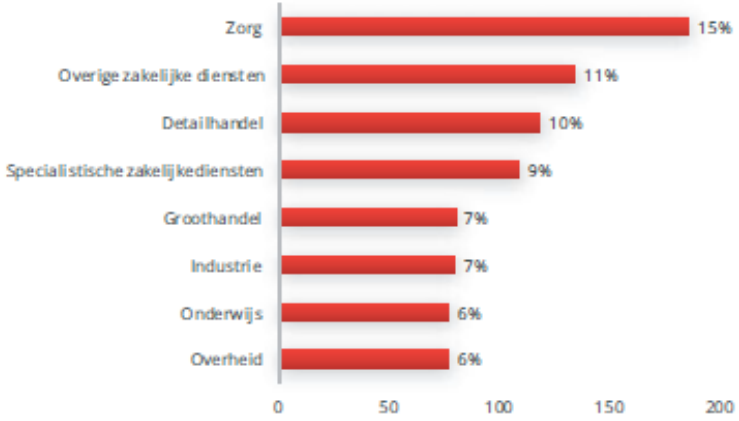

Ontwikkeling aandeel banen naar sector Utrecht + 1996-2015

- Ontwikkeling werkgelegenheid in de grote sectoren valt ver terug na 2008, juist in ICT, specialistische zakelijke en financiële diensten.
- Werkgelegenheid neemt vanaf 2009 procentueel toe in zorg, overheid en groothandel
- Ook groei in horeca, energie en cultuur/sport/recreatie (niet in grafiek weergegeven).

Groei werkgelegenheid naar sector (voor en na 2008), in % per jaar

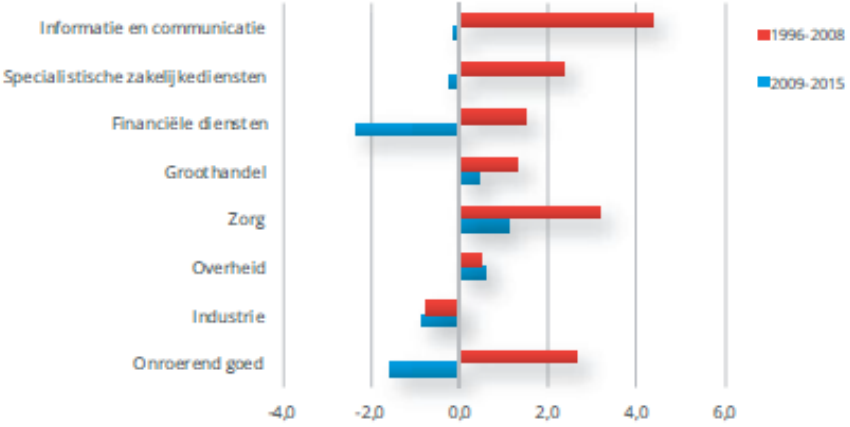

Bron: Utrecht + Economisch Beeld, 2017

© Buck Consultants International, 2018

Buck Consultants International

Specialisatie

Relatief aandeel sectoren werkgelegenheid in Utrecht + t.o.v. Nederland

*Sectorstructuur banen in Utrecht + en Nederland in 2016 (%)**

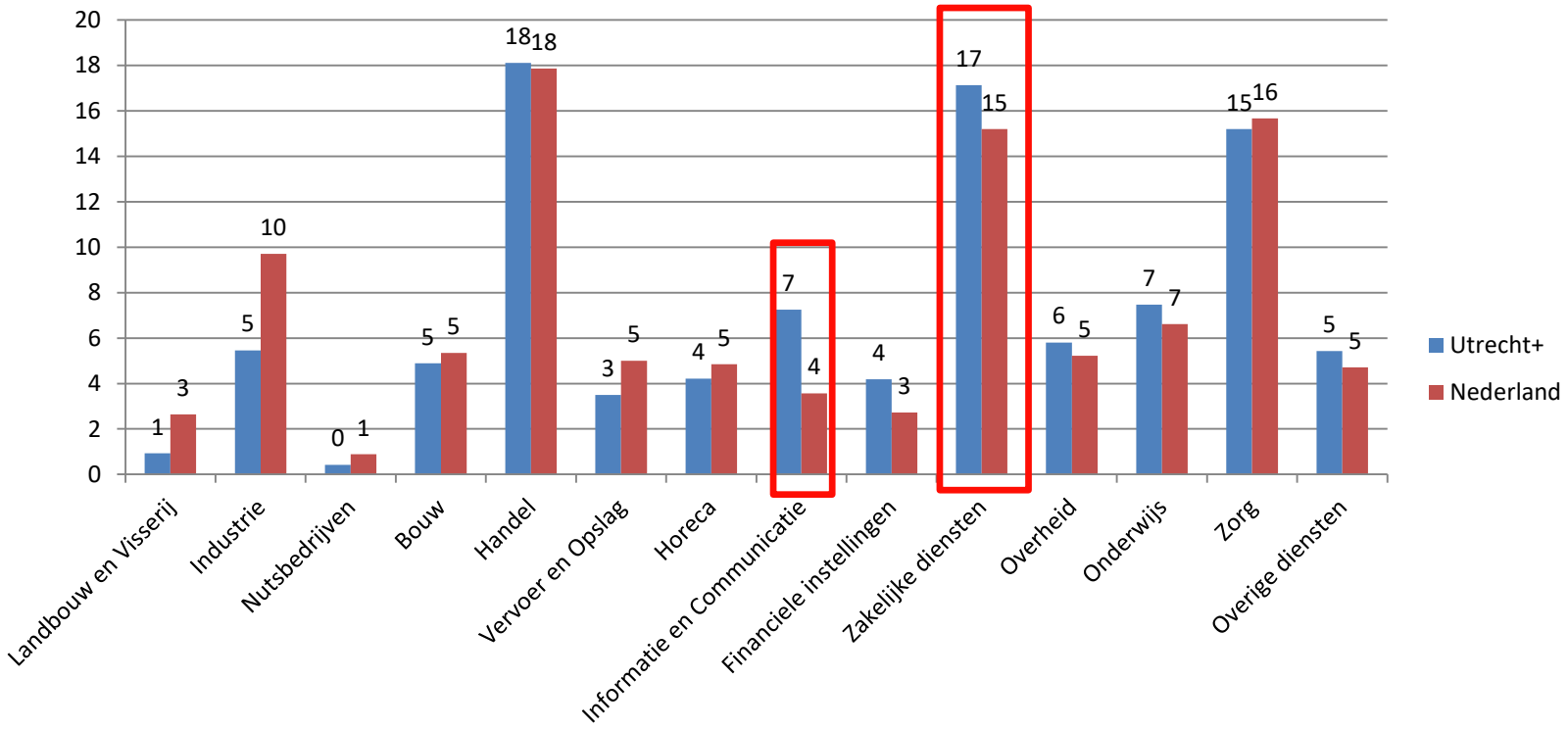

- Utrecht + beschikt over relatief veel werkgelegenheid in ICT en zakelijke diensten

Bron: CBS
**Utrecht +, excl regio FoodValley*

Buck Consultants International

Specialisatie

Relatief aandeel sectoren vestigingen in Utrecht + t.o.v. Nederland

*Sectorstructuur vestigingen Utrecht + en Nederland in 2016 (%)**

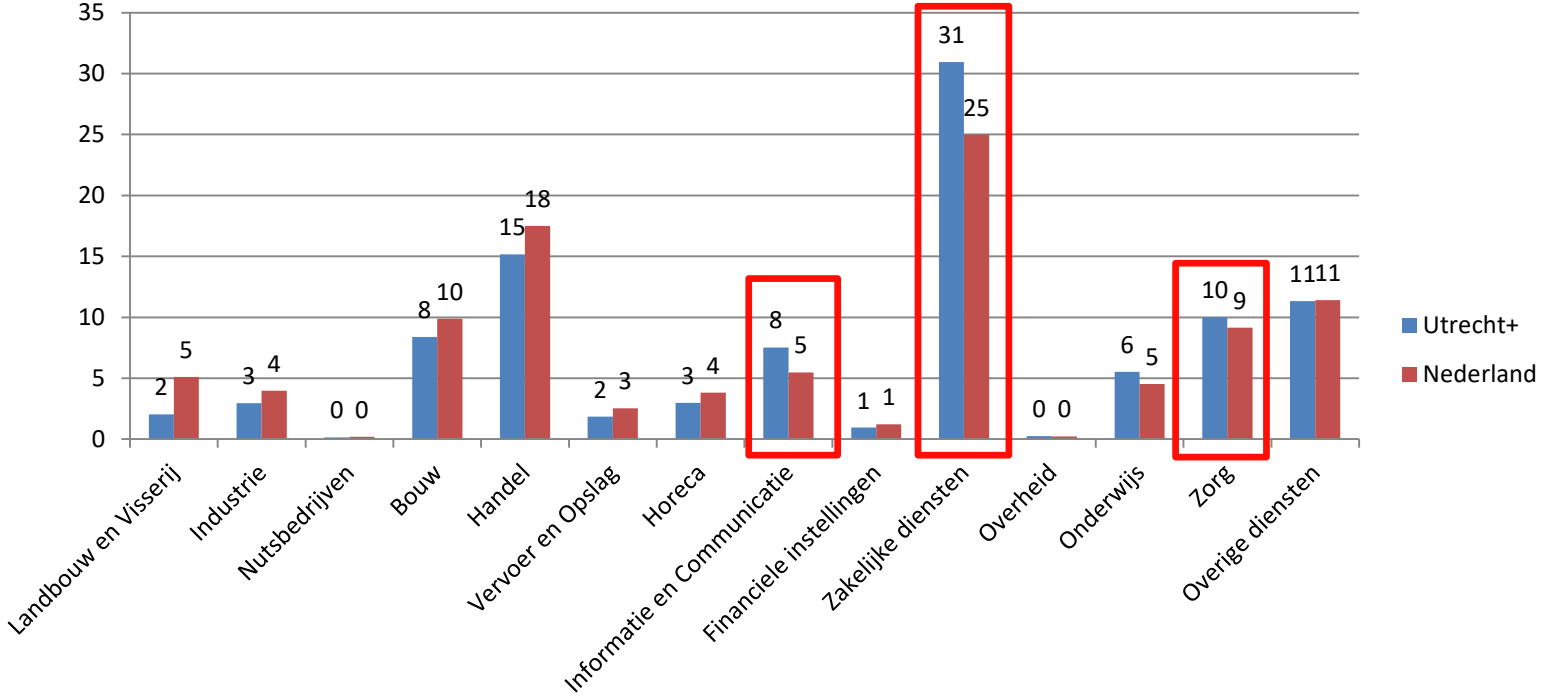

- Utrecht + wordt gekenmerkt door relatief veel vestigingen in ICT, zakelijke diensten en zorg

Bron: CBS
**Utrecht +, excl regio FoodValley*

Buck Consultants International

Toegevoegde waarde sectoren

Omvang sectoren naar toegevoegde waarde:

- Ook in toegevoegde waarde zijn ICT en diensten de belangrijkste sectoren in Utrecht +.
- Ook groothandel en zorg (beide 9%) en industrie en overheid (beide 8%) behoren in toegevoegde waarde tot de belangrijkste sectoren van Utrecht +

Belangrijkste sectoren in toegevoegde waarde in totale economie Utrecht + 2015, in mld euro

Zakelijke relaties

Zakelijke transacties naar sector

- De economie van Utrecht + draait voornamelijk om leverantie van diensten aan de rest van Nederland
- Daarnaast is Utrecht een netto exporteur van diensten (ICT, zakelijke diensten, groothandel, transport) en industrie (voeding, chemie, farma) aan het buitenland

Intermediaire leveringen naar sector (2012), in mln euro

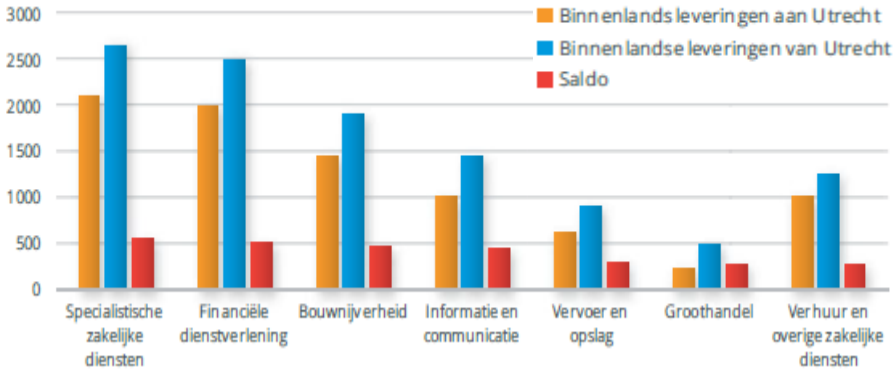

Bron: Utrecht + Economisch Beeld, 2017

© Buck Consultants International, 2018

Case: Topsector life sciences & health

Buck Consultants International

Concentratiepatroon vestigingen life sciences & health

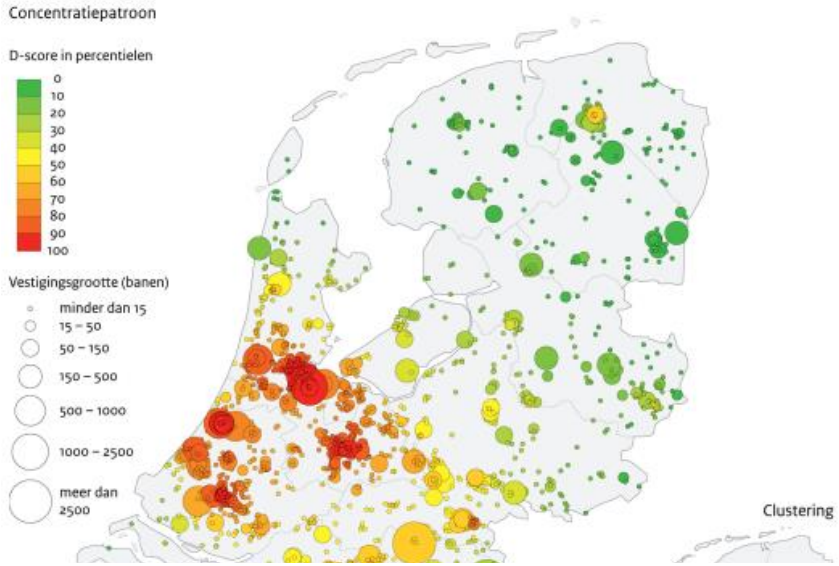

- Het PBL meet in de studie de ratio van ruimtelijk-economisch topsectorenbeleid de mate van clustering van topsectoren in Nederland. Het PBL gebruikt drie indicatoren om clustering te meten:
  - Concentratiegraad: meet onderlinge nabijheid van bedrijven, in hoeverre is er sprake van ruimtelijke clustering?
  - Aantal banen: als indicator voor de massa van het cluster
  - Specialisatiegraad: relatieve omvang cluster ten opzichte van andere sectoren/clusters.
- Conclusie: Utrecht heeft een ruimtelijk cluster van bedrijven actief in life sciences & health (o.a. op USP), qua massa is dit cluster het vierde cluster van Nederland

Top 5 Corop-regio´s	Concentratiegraad*
Groot-Amsterdam	0,0326
Leiden & Bollenstreek	0,0279
Utrecht	**0,0271**
Groot-Rijnmond	0,0270
Haarlem	0,0266

Top 5 Corop-regio´s	Aantal banen**
Noordoost-Noord-Brabant	6.519
Leiden & Bollenstreek	3.392
Groot-Amsterdam	2.557
Utrecht	**2.035**
Groot-Rijnmond	1.966

Top 5 Corop-regio´s	Specialisatiegraad***
Zuid-Limburg	1,67
Oost-Groningen	1,50
Overig Groningen	1,40
Alkmaar e.o.	1,28
Midden-Limburg	1,24

Bron: PBL (2012) De ratio van ruimtelijk-economisch topsectorenbeleid

© Buck Consultants International, 2018

Case: Topsector Logistiek

Utrecht + is een populaire vestigingslocatie voor nationale distributie:

- Door de centrale ligging in Nederland en goede bereikbaarheid is Utrecht + (met name de as Utrecht – Nieuwegein – Vianen) een belangrijke vestigingsplaats voor landelijke distributiecentra
- Groei oppervlakte logistiek vastgoed: 12% in drie jaar tijd
- Recente investeringen:
  - Ahold (uitbreiding bestaand)
  - Picnic (e-commerce, nieuw dc, 35.000 m^2)
  - Fonq (e-commerce, nieuw dc, 25.000 m^2)
- Met vrije kavels op Lage Weide in Utrecht en Het Klooster in Nieuwegein heeft de regio geschikte locaties voor uitbreiding van logistiek

Logistiek vastgoed in de provincie Utrecht, 2012-2015, Brutto oppervlakte in m2 (x 1000)

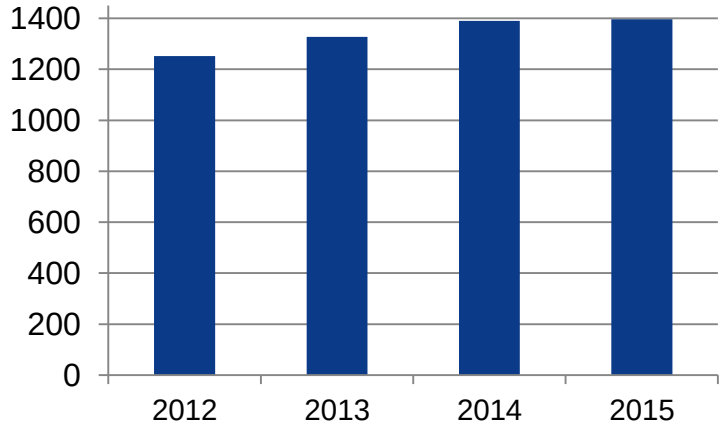

Bron: NVM

Bron: NVM, Logistiek.nl

Buck Consultants International

Conclusies

- Utrecht + is sterk in gezondheidszorg, ICT en zakelijke diensten. In werkgelegenheid en toegevoegde waarde zijn het de belangrijkste sectoren van de provincie. In banen zijn daarna ook industrie en groothandel belangrijke sectoren
- De werkgelegenheid in ICT en zakelijke diensten groeide vooral tot 2008 hard, vanaf 2009 is het aantal banen met name in consumentendiensten en gezondheidszorg hard gegroeid
- De sterke oriëntatie op diensten blijkt ook uit de netto export van diensten met de rest van Nederland en het buitenland.
- Het belang van de sector gezondheidszorg in Utrecht + komt ook naar voren in de sterke aanwezigheid van de topsector life sciences & health sector in de regio. De gezondheidseconomie is duidelijk een asset van Utrecht +. Ook in de sector logistiek heeft Utrecht + kansen. De provincie is een populaire vestigingslocatie voor nationale distributie

© Buck Consultants International, 2018

C Werklocaties

Formele werklocaties

Kantorenlocaties

- Tussen 2013-2016 is het aanbod van kantoren en bedrijfsruimten, en de daarmee gepaard gaande structurele leegstand, verder gegroeid
- Absolute leegstand groot in Utrecht, Amersfoort, Nieuwegein en Hilversum
- Relatieve leegstand groot in Nieuwegein, Stichtse Vecht en Woudenberg
- Lokaal herstel Utrecht; leegstand kantoren van 14% in Q1 2011 naar 9% in Q3 2017

Bedrijventerreinen

- Leegstand bedrijfsruimte minder groot dan kantoren, maar wel ruim boven frictieniveau
- Grootste absolute leegstand in Utrecht, Amersfoort en Ede
- Door economisch herstel is de leegstand geslonken

Leegstand kantoorlocaties (2016) als percentage van het verhuurbare oppervlakte in Utrecht +

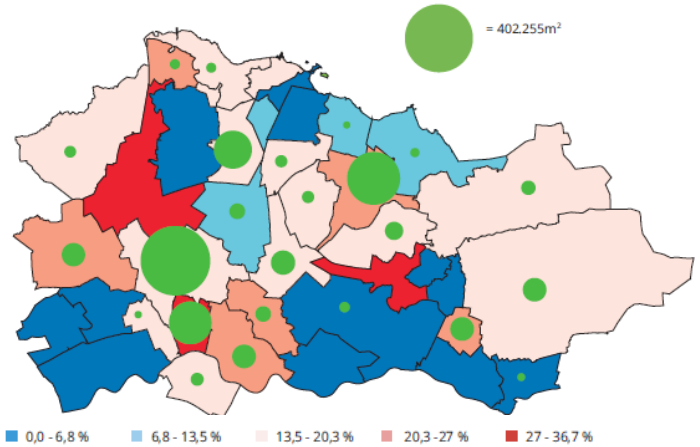

Leegstand bedrijfsruimte (2016), als percentage van het verhuurbare oppervlakte in Utrecht +

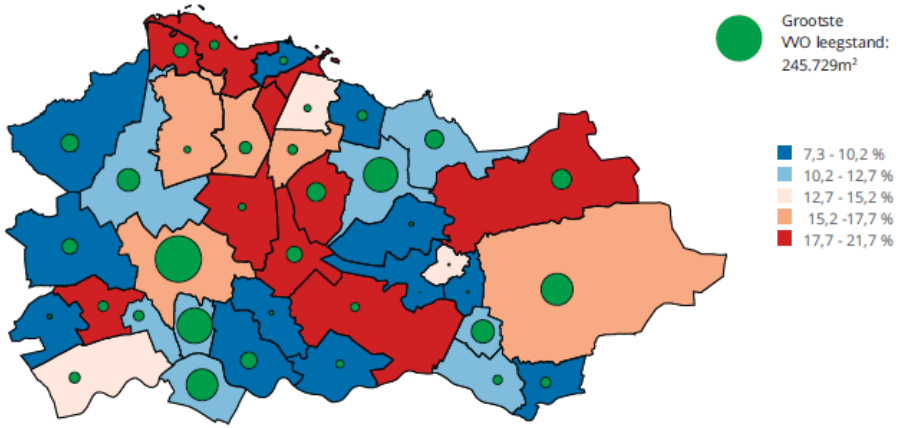

Bron: Utrecht + Economisch Beeld, 2017

© Buck Consultants International, 2018

Informele werklocaties

Werkgelegenheid buiten bedrijventerreinen en kantorenlocaties

- De regio kent een grote spreiding van bedrijfsvestigingen buiten de formele locaties
- In 2016 is 43% van de werkgelegenheid gevestigd op informele werklocaties (groen = provincie Utrecht; blauw = FoodValley; turquoise = Gooi en Vechtstreek)
- Bij informele locaties moet je denken aan de binnenstad en centrumgebieden, winkelcentra, woonwijken, zorgcentra

Ruimtelijke spreiding werkgelegenheid op formele (geel) en informele werklocaties in Utrecht +.

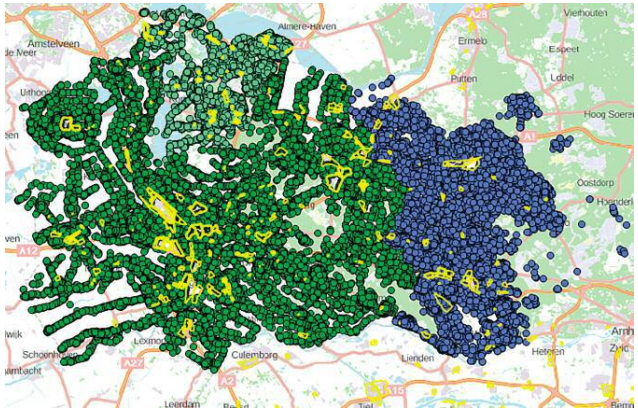

Dynamiek werklocaties: ontwikkeling vestigingen en banen op formele en informele werklocaties

- Er is werkgelegenheidsverlies op bedrijven- en kantorenterreinen, het aantal vestigingen blijft op beide type locaties ongeveer gelijk
- Er is werkgelegenheidsgroei op informele werklocaties tussen 2011 en 2016
- Ook het aantal vestigingen op informele werklocaties neemt toe

Dynamiek werkgelegenheid en vestigingen op formele en informele werklocaties Utrecht +.

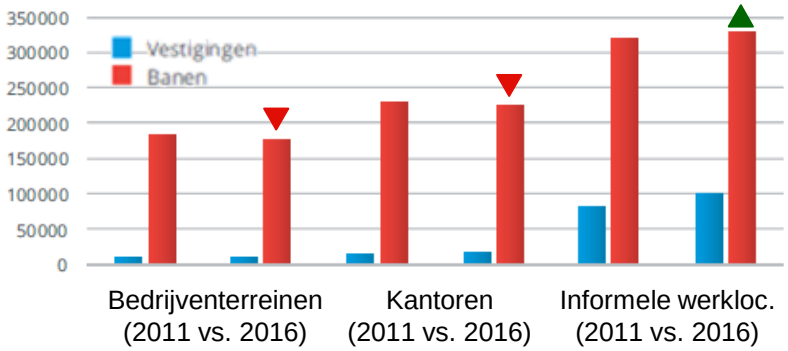

Bron: Utrecht + Economisch Beeld, 2017

Economie Utrecht+ meer dan de grote steden

Buck Consultants International

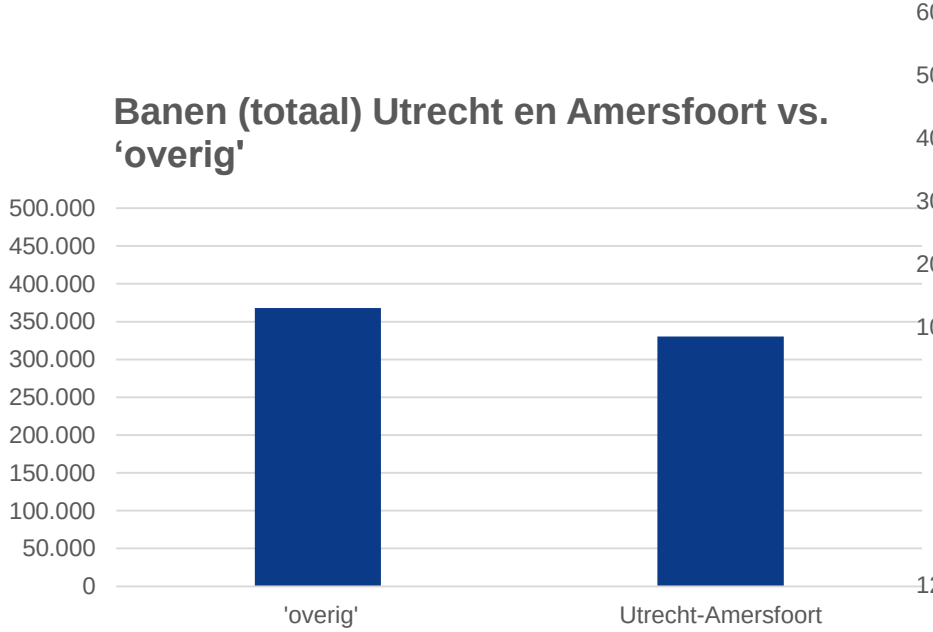

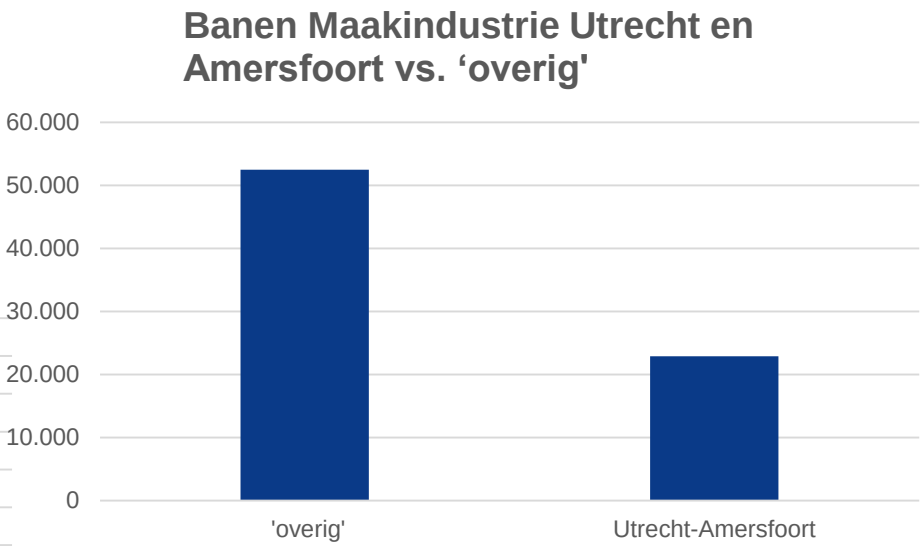

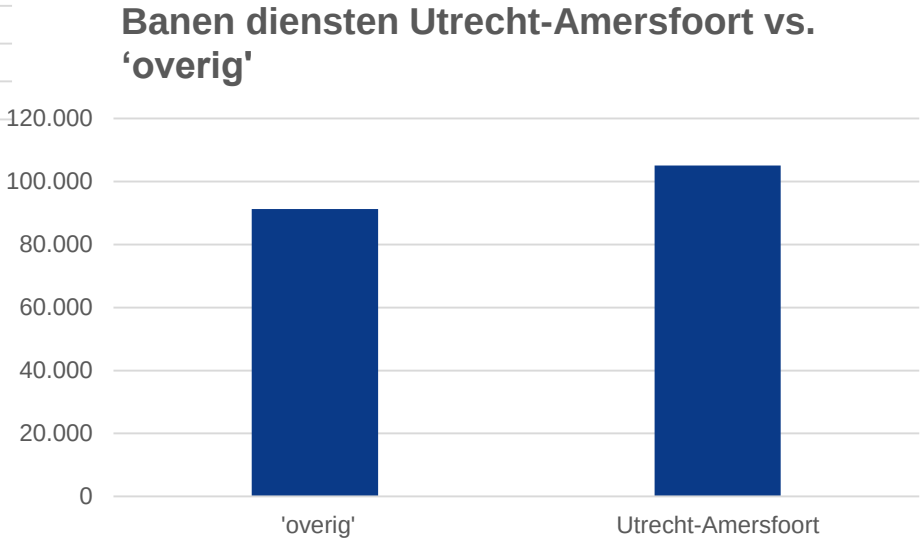

Bron: Provinciaal Arbeidsregister, 2017, bewerking BCI

© Buck Consultants International, 2018

Buck Consultants International

Banen (totaal) Utrecht en Amersfoort vs. ‘overig'

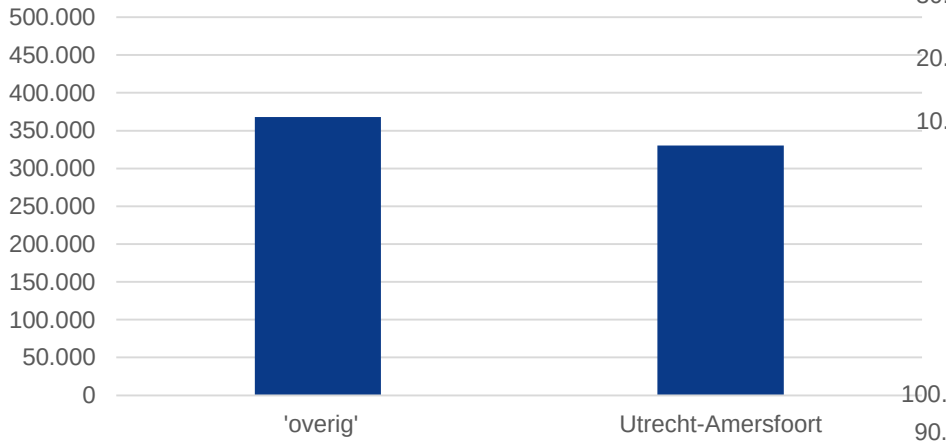

Banen gezondheids/welzijns-zorg Utrecht-Amersfoort vs. 'overig'

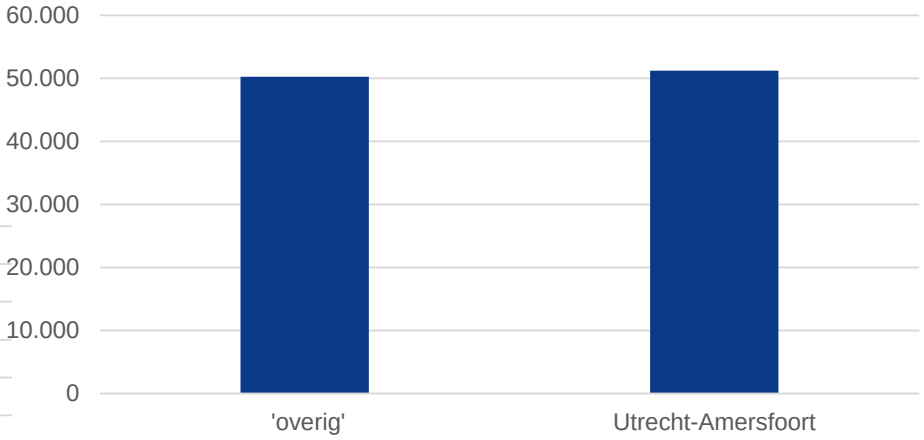

Banen Logistiek Utrecht-Amersfoort vs. 'overig'

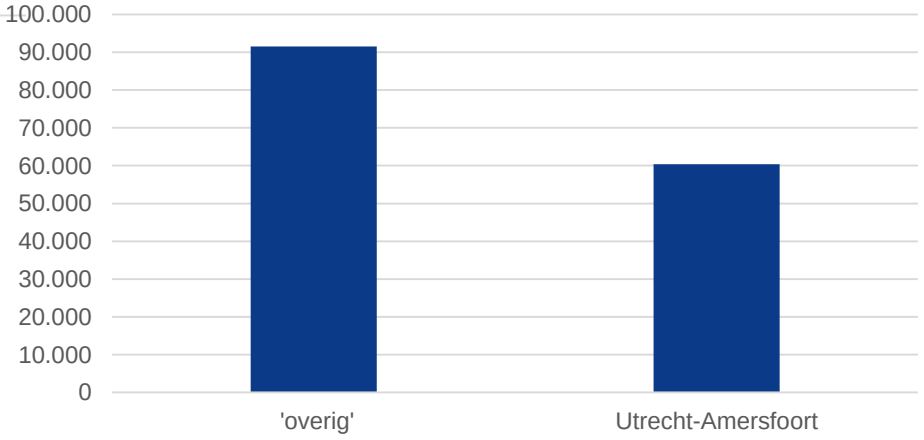

Bron: Provinciaal Arbeidsregister, 2017, bewerking BCI

© Buck Consultants International, 2018

Buck Consultants International

Ruimtelijke verdeling economische activiteiten

- De economische concentraties breiden zich vooral uit in de ruimte tussen de stadsgewesten Utrecht, Amersfoort en Gooi- en Vechtstreekaan en langs de transportassen tussen de steden (met name A1 Amsterdam-Amersfoort en A2 Amsterdam-Utrecht).

Ruimtelijke verdeling naar sector

- Productie en materiaalgerichte diensten: concentratie in de meer landelijke kernen, waarbij de aan de snelwegen gelegen kernen zich specialiseren in materiaal- en transportgerichte diensten
- Kennis- en Informatiegerichte activiteiten zijn vooral typerend voor de steden Utrecht, Amersfoort en Hilversum en omliggende en tussengelegen suburbane gebieden met goede snelwegontsluiting.
- Persoonsgerichte activiteiten zijn sterk geconcentreerd in de boog tussen Het Gooi, Stichtse Vecht, Soest, de Bilt, Zeist en de Utrechtse Heuvelrug. De Bilt, Zeist en de Heuvelrug kennen daarbij vooral in publieke (zorg-)diensten een oververtegenwoordiging

Bron: Utrecht + Economisch Beeld, 2017

© Buck Consultants International, 2018

Buck Consultants International

Conclusies

- In Utrecht + is een verschuiving gaande van werken op formele werklocaties (kantorenlocaties en bedrijventerreinen) naar informele werklocaties (bijv. woonwijken en centrumgebieden). Het aantal banen en vestigingen op informele werklocaties neemt toe, terwijl werkgelegenheid op formele werklocaties afneemt
- Tevens is het aanbod van kantoren en bedrijfsruimten, en de daarmee gepaard gaande structurele leegstand, sinds 2013 verder gegroeid, hoewel de kantorenmarkt in Utrecht zich herstelt
- Concentraties van economische activiteiten zijn in Utrecht + de afgelopen jaren ruimtelijk steeds meer naar elkaar toegegroeid, vooral in de ruimte tussen de stadsgewesten Utrecht – Amersfoort – Gooi en Vechtstreek en langs de transportassen. Daarbinnen concentreren de productie en materiaalgerichte diensten (waaronder transport) zich in de meer landelijke kernen, kennis- en informatieactiviteiten in de steden en omliggende suburbs en de persoonsgerichte activiteiten in de boog tussen Het Gooi, Stichtse Vecht, Soest, de Bilt, Zeist en de Utrechtse Heuvelrug

© Buck Consultants International, 2018

D Demografie en arbeidsmarkt

Buck Consultants International

Demografie

Bevolkingsgroei Utrecht + t.o.v. andere regio's :

- Vanaf 2001 is de bevolkingsgroei in Utrecht + fors hoger dan in Nederland
- De laatste drie jaar groeit de bevolking in Utrecht + zelfs twee maal sneller dan in Nederland (0,7% tegen 0,4% gemiddeld per jaar landelijk).
- De bevolking groeit in verhouding sneller dan de werkgelegenheid

Bevolkingsgroei naar periode, Utrecht + en metropoolregio's, en Nederland

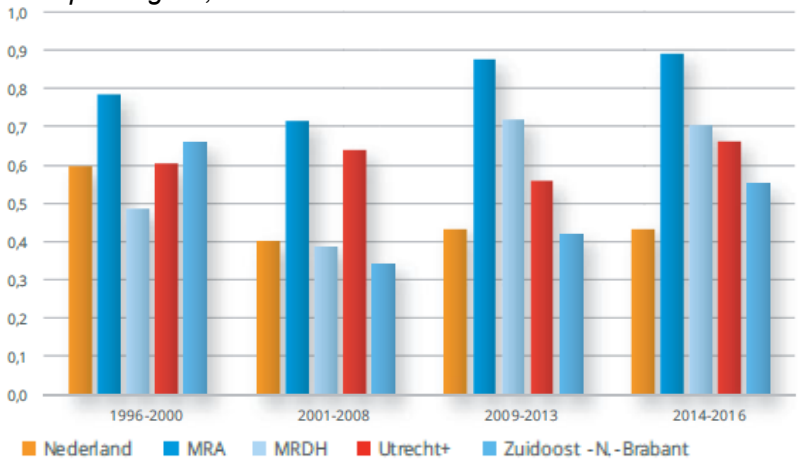

Bevolkingsgroei deelregio's Utrecht +

- De bevolking in Utrecht + nam vooral toe door groei in stad en stadsgewest Utrecht
- Ook in stadsgewest Amersfoort groeide de bevolking relatief sterk.

Bevolkingsgroei deelregio's Utrecht +

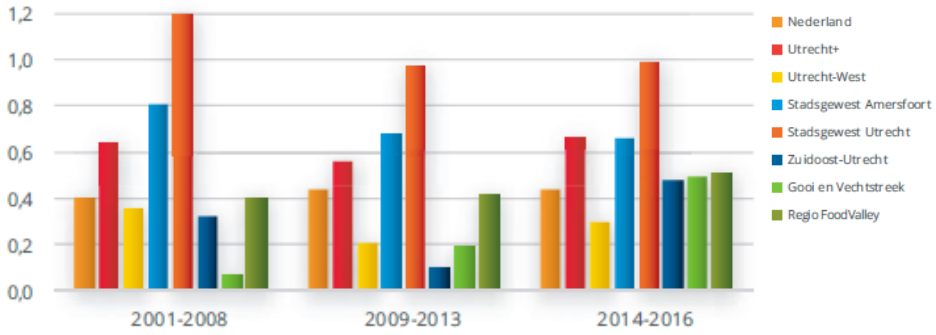

Bron: Utrecht + Economisch Beeld, 2017

© Buck Consultants International, 2018

Arbeidsmarkt

Aandeel hogeropgeleiden

- Aandeel hogeropgeleiden (43%) in beroeps-bevolking groter dan in andere regio's en in Nederland (35%)
- Vanaf 2003 is het aandeel hogeropgeleiden toegenomen terwijl het aandeel middelbaar en laagopgeleiden afnam
- Vooral in de steden Utrecht en Amersfoort is het aandeel hoogopgeleiden groot

Beroepsbevolking Utrecht + naar opleiding (2016), in %

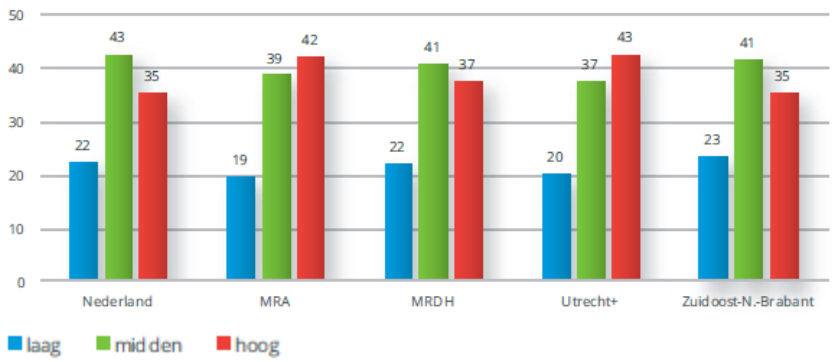

Arbeidsmarktdeelname en werkloosheid

- Deelname aan de arbeidsmarkt is in Utrecht + met 72% hoger dan Nederland en de metropoolregio's.
- De arbeidsmarktdeelname daalt wel, met name onder laag- (-2,2% t.o.v. 2009) en middenopgeleid (-2,8%) (hoog: -0,8%).
- De werkloosheid in Utrecht + is in vergelijking met Nederland en de metropoolregio's laag met 5,1% van de beroepsbevolking in 2016.

Participatiegraad (in %) 15-74 jr (links) en werkloosheid 15-74jr (% van de beroepsbevolking) in Utrecht + (rechts)

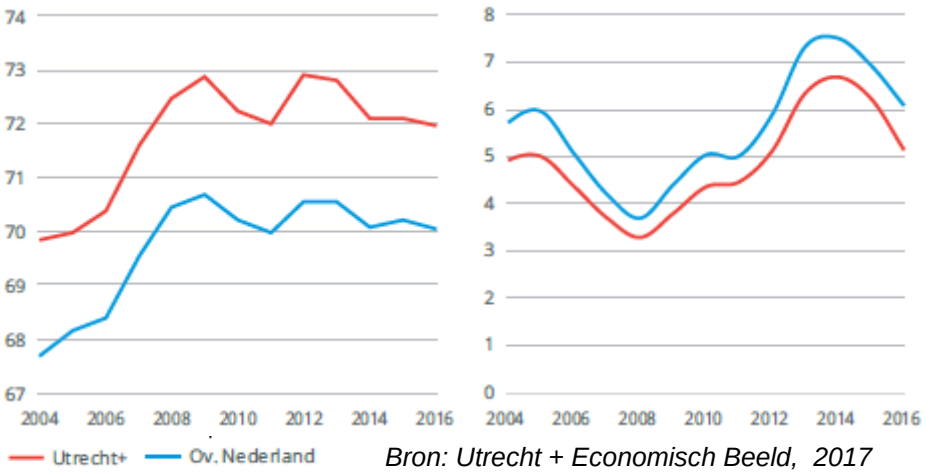

Bron: Utrecht + Economisch Beeld, 2017

© Buck Consultants International, 2018

Arbeidsmarkt

Verhouding vacatures t.o.v. werkzoekenden

- Krapte op de arbeidsmarkt neemt toe na 2013, vooral in de stadsgewesten Utrecht en Amersfoort.
- Vooral in de ICT, zorg en horeca is er sprake van toenemende spanning op de arbeidsmarkt. Dit blijkt uit de spanningsindicator arbeidsmarkt van het UWV. Deze indicator geeft de spanning weer tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt (zie kader)

UWV spanningsindicator arbeidsmarkt: vacatures t.o.v. werkzoekenden

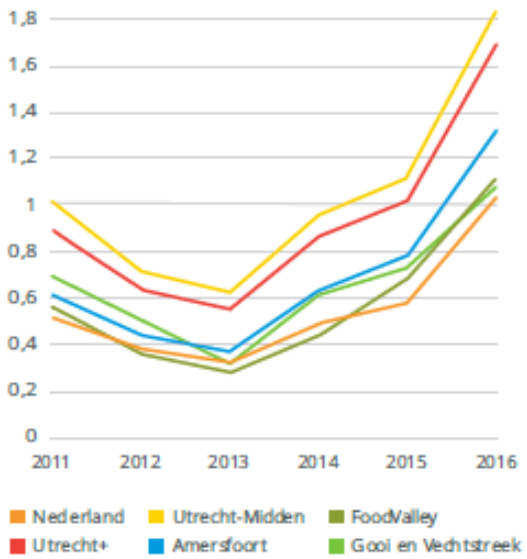

Spanningsindicator arbeidsmarkt UWV
De Spanningsindicator Arbeidsmarkt kan een getal geven tussen 0 en oneindig. Hoe hoger het getal, hoe hoger de spanning op de arbeidsmarkt voor werkgevers. Bij een indicator van 0 is de arbeidsmarkt zeer ruim, want er zijn geen openstaande vacatures en wel kortdurend werklozen. Bij veel openstaande vacatures ten opzichte van het aantal kortdurend werklozen is de arbeidsmarkt zeer krap.

Bron: UWV

	Spannings-indicator 2016	Groei 2011-2016
ICT	6,1	2,8
Medisch	4,0	2,2
Horeca	3,5	2,4
Bedrijfseconomisch spec.	2,4	1,0
High Tech	2,3	1,1

Bron: Utrecht + Economisch Beeld, 2017

© Buck Consultants International, 2018

Pendel werknemers

In- en uitgaande pendel:

- De in- en uitgaande pendel woon-werkverkeer van heel Utrecht + neem toe, terwijl aantal personen dat in de regio woont en werkt afneemt.

Inkomende en uitgaande woon-werkstromen: toename aantal personen (2009-2016), x 1000 per dag

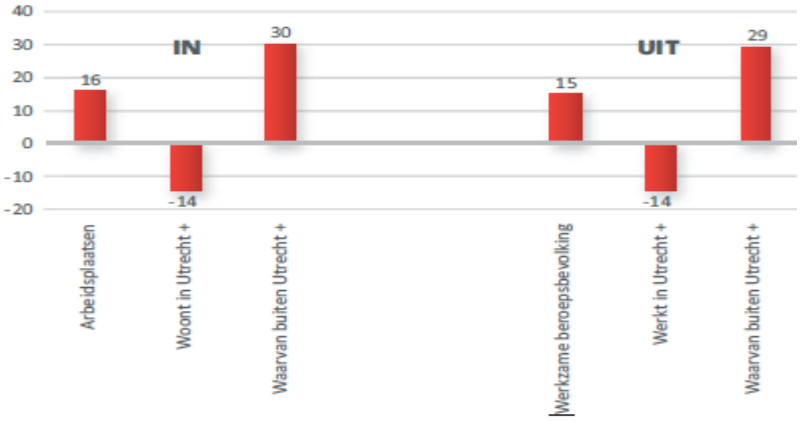

Pendelstromen kenniswerkers

- Hogeropgeleiden wonen en werken vooral in de stedelijke gebieden, binnen en buiten Utrecht +. Hierdoor nemen pendelstromen van hogeropgeleiden vooral toe tussen steden en stadsregio's snel toe
- Er ontstaat een interstedelijk netwerk voor kenniswerk dat Utrecht + overschrijdt.
- Arbeidsmarkten voor laag- en middelopgeleid werk zijn meer gebonden aan de klassieke stadsregio's en streken.

Pendelstromen hoger opgeleiden; %-verschil tussen gemiddelde dagelijkse stromen in 2007-2010 en 2011-2014, in vijf groeiklassen

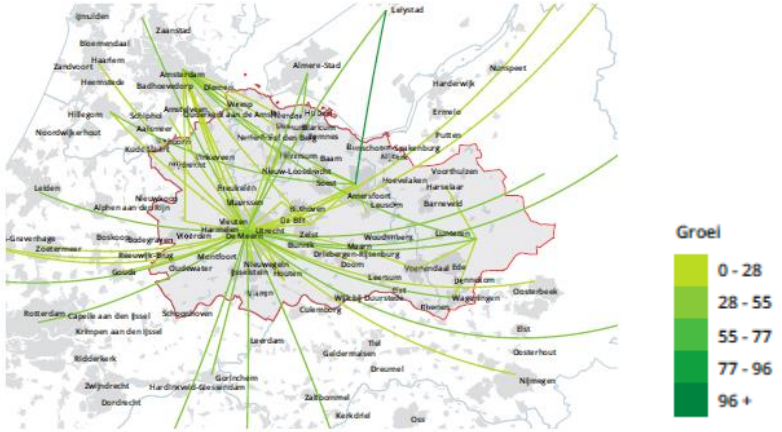

Bron: Utrecht + Economisch Beeld, 2017

Buck Consultants International

Conclusies

- De bevolking in Utrecht + groeide tot 2016 harder dan landelijk. Met name in de steden Utrecht en Amersfoort groeit de bevolking hard. In totaal groeide de bevolking harder en sneller dan de werkgelegenheid. Dit betekent een versterking van de woonfunctie en extra druk op de woningmarkt
- Aansluiting van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt vraagt om extra aandacht. De arbeidsmarktdeelname in Utrecht + is hoog en de werkloosheid laag, maar onder laag- en middelbaaropgeleiden neemt de participatie af (ondanks herstel van de werkgelegenheid tussen 2014 en 2016). Tegelijkertijd is er een toenemende vraag naar hogeropgeleiden, terwijl hun aanbod schaars is
- Er is een toename in inkomende en uitgaande pendel, met name onder hogeropgeleiden en vooral over relatief lange afstanden tussen de steden in Utrecht + en daarbuiten. Dit betekent een extra druk op de mobiliteit

© Buck Consultants International, 2018

E Innovatie en ondernemerschap

Buck Consultants International

Innovatie

R&D-uitgaven:

- In 2014 werd in Utrecht 1,34 miljard euro uitgegeven aan R&D
- Utrecht 2e na Noord-Brabant, vooral dankzij sterke publieke R&D-functie van Utrecht
- Uitgaven in met name publiek R&D met focus op medische wetenschappen
- Aanwezigheid van enkele grote bedrijven met sterke R&D uitgaven op USP en in Food Valley (Friesland Campina, Danone en Unilever)

R&D-intensiteit: Uitgave R&D als % van BRP

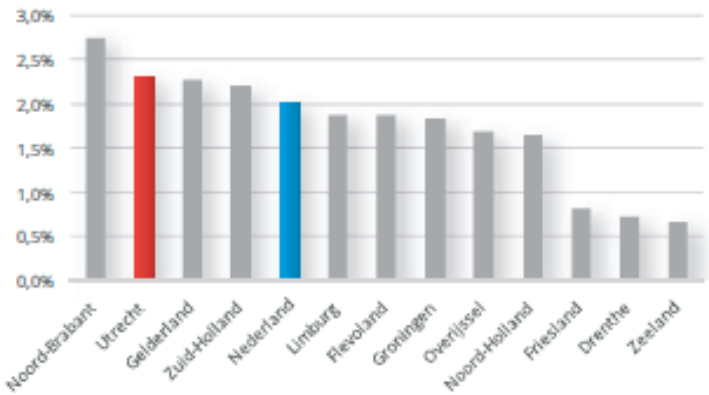

Gebruik R&D-financieringsinstrumenten*:

- Het aandeel van het Utrechts BRP in het nationaal BBP is 8,8%.
- Gebruiken we deze 8,8% als benchmark, dan blijkt:
  - Gebruik publiek-private instrumenten in Utrecht bovengemiddeld
    - TKI: 135 participaties in TKI in 2015 (13,2% van NL)
    - H2020: 82 miljoen Euro in 2015 (10,5% van NL)
  - Gebruik private instrumenten blijft achter
    - WBSO: 1511 bedrijven in 2015, samen 213 miljoen S&O loonkosten (7,4 % van NL)
    - RDA: € 79,4 miljoen S&O niet-loonkosten (4,4 % van NL)

** R&D uitgaven kunnen door bedrijven, kennisinstellingen of overheid worden uitgevoerd. Zie bijlage 4 voor uitleg en toelichting afkortingen*

Bron: Utrecht + Economisch Beeld, 2017

© Buck Consultants International, 2018

Buck Consultants International

Innovatie

Technologiefocus:

- Private R&D in ICT en medisch sterk oververtegenwoordigd ten opzichte van landelijk gemiddelde
- Ook oververtegenwoordiging in levensmiddelen en fysische wetenschappen
- Veel koplopers in kennisdiensten, ICT en zorg

Uitgaven in het kader van twee fiscale regelingen WBSO/RDA, in %

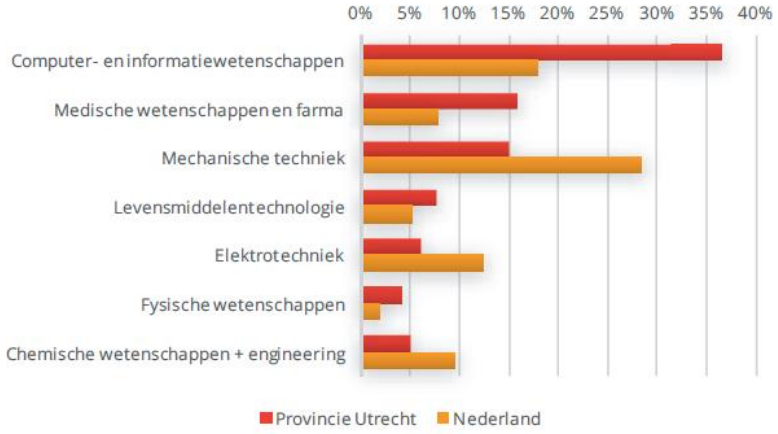

Octrooiaanvragen:

- Octrooiaanvragen door meerdere actoren in Utrecht beperkt (3,8%)
- Veel bovenregionale samenwerking, met name door universiteiten en kennisinstellingen, vooral met Amsterdam, Eindhoven, Delft, Leiden en Rotterdam

Aantal regio overschrijdende octrooiaanvragen absoluut en als % van totaal octrooiaanvragen

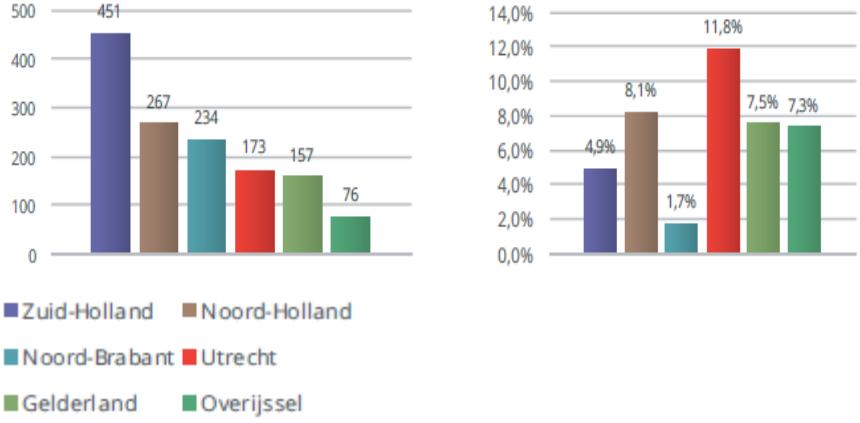

© Buck Consultants International, 2018

Buck Consultants International

Innovatie

Sterke uitgangspositie voor E-Health

- Utrecht + heeft sterke uitgangspositie voor kruisbestuiving tussen ICT en gezondheid/medisch/zorg (E-Health)
- Hoog groeipotentieel voor gezondheids-economie
- Combinatie van een sterk Utrecht Science Park en de WUR
- Provincie Utrecht + huisvest veel samenwerkingsorganen op het gebied van gezondheidszorg (bijv. brancheverenigingen)
- Primaire en secundaire zorg zijn goed vertegenwoordigd en kennen forse omvang (14,1% van werkgelegenheid) en flinke groeiverwachting voor de komende jaren

Spreiding actoren E-Health-projecten

Interregionale relaties actoren E-Health-projecten

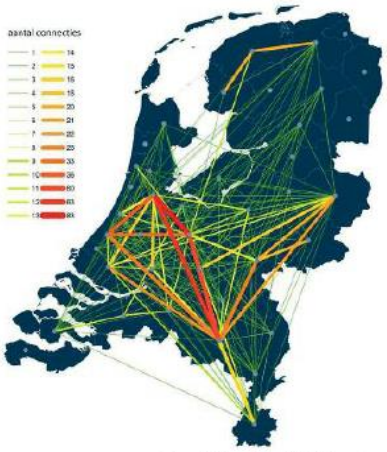

Bron: CBS/Bewerking NEO Observatory

Bron: Utrecht + Economisch Beeld, 2017

© Buck Consultants International, 2018

Ondernemerschap

Voedingsbodem voor ondernemerschap:

- Provincie Utrecht heeft de beste voedingsbodem voor ondernemerschap van Nederland (12 punten op de index)
- Relatief veel snelgroeiende bedrijven (met name MKB-bedrijven in de ICT)
- Veel snelle groeiers (met name MKB in ICT)
- Aandachtspunt: In 2016 herbergt Utrecht 300 scale-ups en blijft daarmee achter bij N-Holland (670), Z-Holland (630), N-Brabant (450) en Gelderland (350)

Private bedrijfsinvesteringen:

- Venture capital heeft sterke voorkeur voor groeibedrijven in life sciences en ICT, sectoren waarin Utrecht sterk is
- 40% van de venture capital investeringen in Nederland vonden plaats in Utrechtse bedrijven
- In 2015 in totaal € 65 miljoen venture capital investeringen in Utrecht.

Entrepreneurial Ecosystem Index NL regio's (Stam, 2017)

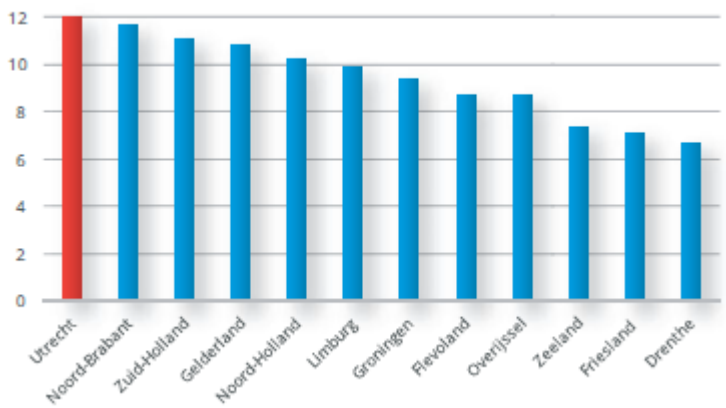

Aandeel Utrecht + t.o.v. Nederland in private bedrijfsfinanciering (PE & Venture capital)

Bron: Utrecht + Economisch Beeld, 2017

© Buck Consultants International, 2018

Buck Consultants International

Conclusies

- Utrecht + heeft in de basis een sterk innovatie en ondernemers klimaat, waarin de innovatie wordt gedreven door de publieke sector (met name publieke R&D-investeringen) en publiek-private samenwerkingen
- Investeringen vanuit de private sector blijven in de provincie Utrecht achter, wel zijn in de deelregio Food Valley een aantal grote bedrijven met sterke R&D uitgaven gevestigd (Friesland Campina, Danone, Unilever)
- Private R&D focus in Utrecht + ligt op ICT en medische wetenschappen en farma, kruisbestuiving tussen ICT en gezondheidseconomie (E-Health) heeft in Utrecht grote potentie
- Utrecht + kent een goed ondernemersklimaat, beste van Nederland, met uitzonderlijk veel snelle groeiers en een hoog aandeel venture capital investeringen. Het aantal scale-ups blijft in Utrecht echter achter bij Noord-Holland, Zuid-Holland, Noord-Brabant en Gelderland

© Buck Consultants International, 2018

F Vestigingsklimaat en quality of living

Buck Consultants International

Regio Utrecht aantrekkelijke vestigingsregio

- Utrecht staat bekend als Europese topregio voor bestaande bedrijvigheid en buitenlandse investeringen
  - Regional Competitiveness Index 2016: 2e
  - European Cities and Regions of the Future 2016/17, NY Times: 6e (categorie middelgroot op Europese schaal)
  - Nabijheid Schiphol, centrale ligging en diversiteit aan hoogwaardige woonmilieus ook belangrijke kenmerken

Onderscheidend vermogen Utrecht

- Stad Utrecht onderscheidt zich op twee vlakken van andere Europese steden in de categorie middelgroot:
  - Human capital (arbeidsmarkt) and Lifestyle (quality of life)
  - Connectivity (bereikbaarheid)

Score per indicator in European Cities and Regions of the Future

Indicator	Ranking Utrecht steden Europa, middelgroot (NYT)
Economic Potential	>10
Human Capital and Lifestyle	3
Kosten	>10
Connectivity	2
Business friendliness	>10

Bron: EU, Regional Competitiveness Index; New York Times, European Cities and Regions of the Future

© Buck Consultants International, 2018

Woonaantrekkelijkheid:

Scorekaart stad Utrecht woonaantrekkelijkheidsindex Atlas voor Gemeenten, 2017

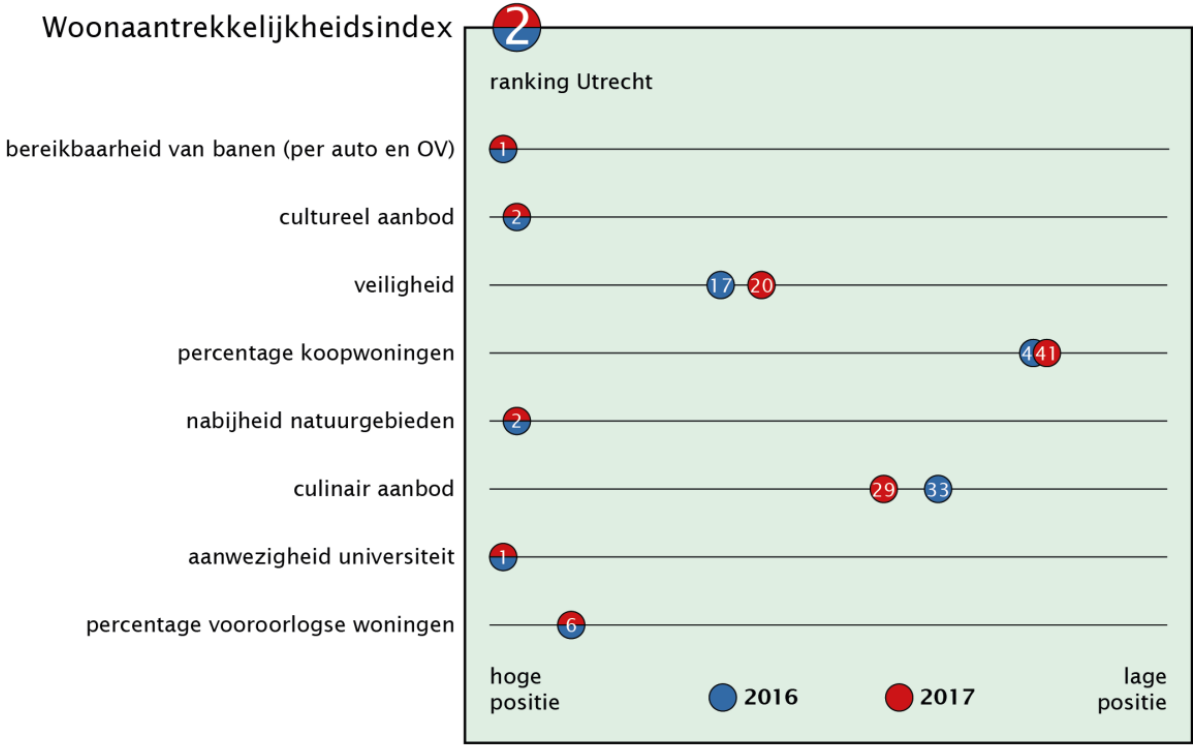

Bron: Atlas voor gemeenten, Thema Geluk, 2017

- Utrecht na Amsterdam de meest aantrekkelijke woongemeente
- Onderscheidende factoren zijn: bereikbaarheid van banen, cultureel aanbod, nabijheid van natuurgebieden en de aanwezigheid van de universiteit

© Buck Consultants International, 2018

Zijn we echt duurzaam?

Buck Consultants International

Voorbeeld: prestaties energie, mobiliteit en afval als indicator

- Gemeente Utrecht koploper in duurzaamheid*, Ede nummer 5, Amersfoort nummer 10 van grote gemeentes (G4 en G32)

Positie	Gemeente	Score (%)
1	**Utrecht**	75
2	Amsterdam	71
3	Almere	67
4	Groningen	67
5	**Ede**	64
9	Rotterdam	55
10	**Amersfoort**	54
21	Den Haag	42

* Onderzoek Natuur & Milieu (2018) waarin is gekeken hoe naar prestaties op het gebied van energie, mobiliteit en afval

Bron: Natuur&Milieu, 2018

© Buck Consultants International, 2018

Zijn we zo groen?

Buck Consultants International

Voorbeeld: m2 groen binnen bebouwde kom per woning als indicator

- Gemeente Amersfoort bovenaan (nr. 4), Utrecht (nr. 29) onderaan 31 grootste gemeentes, vergelijkbaar met Amsterdam en Den Haag*
- Utrecht bouwt compacter? Kwantiteit vs. kwaliteit groen?

Positie	Gemeente	M2 groen per woning 2014	M2 groen per woning 2009	Verschil in %
1	Heerlen	165	151	+9
2	Emmen	133	145	-9
3	Lelystad	123	104	+18
4	**Amersfoort**	109	88	+24
14	Rotterdam	77	68	+13
23	Amsterdam	64	63	0
27	Den Haag	54	47	+15
29	**Utrecht**	54	43	+24

* Onderzoek Wageningen UR (2014) waarin is gekeken naar aantal vierkante meters openbaar groen binnen de bebouwde kom, gedeeld door het aantal woningen.

Bron: WUR, 2014

© Buck Consultants International, 2018

- Utrecht omgeving beduidend groener dan regio's andere grote steden

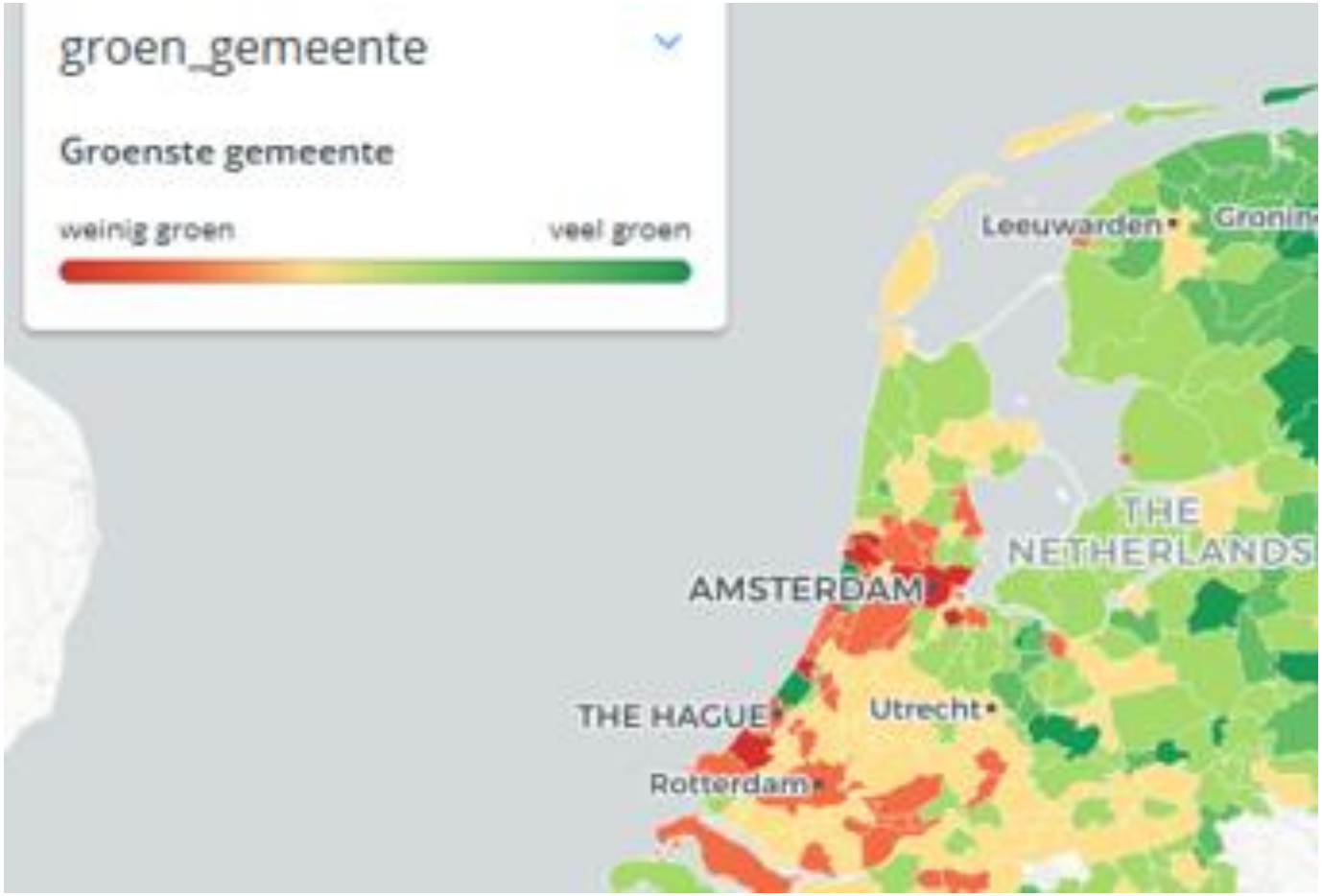

* Onderzoek Wageningen UR (2014) waarin is gekeken naar aantal vierkante meters openbaar groen binnen de bebouwde kom, gedeeld door het aantal woningen.

Bron: WUR, 2014

Buck Consultants International

Conclusies

- Utrecht heeft een goed vestigingsklimaat en komt in diverse rankings naar voren als een topregio voor bedrijvigheid en buitenlandse investeringen
- Bereikbaarheid, human capital en kwaliteit van leven gelden als de onderscheidende factoren van het Utrechtse vestigingsklimaat
- De kwaliteit van leven hangt samen met de woonaantrekkelijkheid, die in Utrecht vooral hoog is door de bereikbaarheid van banen, het cultureel aanbod, nabijheid van natuurgebieden en de universiteit

© Buck Consultants International, 2018

G Samenvattend beeld

Buck Consultants International

Vanuit de observaties met betrekking tot het economisch profiel zien wij voor Utrecht + de volgende sterke punten en aandachtspunten:

Sterke punten Utrecht +:

- Sterke regionale economie met vooral snelle groei tussen 1996-2001, de laatste jaren volgt de groei het landelijk tempo
- Economische structuur:
  - Diensteneconomie gericht op de Nederlandse markt in Utrecht – Amersfoort – Hilversum en omliggende suburbs
  - Persoonsgerichte activiteiten in de boog tussen het Gooi, Stichtse Vecht, de Bilt, Soest, Zeist en de Utrechtse heuvelrug
  - Productie en materiaalgerichte activiteiten (o.a. Logistiek) in meer landelijke kernen
- ICT, gezondheidszorg en zakelijke diensten zijn de grootste sectoren
- Gezondheidszorg en consumentendiensten kennen vanaf 2009 de sterkste werkgelegenheidsgroei
- Specialisatie in topsector Life Sciences & Health
- Sterk innovatie en ondernemersklimaat, waarin innovatie met name wordt gedreven door de publieke sector en publiek-private samenwerkingen
- Aantrekkelijk vestigingsklimaat met bereikbaarheid en kwaliteit van leven als onderscheidende factoren
- Populaire vestigingslocatie voor nationale distributie

Aandachtspunten Utrecht +

- De groei van de regio blijft achter bij Metropoolregio Amsterdam en Zuidoost-Brabant (Eindhoven-Helmond)
- Verschuiving van werkgelegenheid van bedrijfs- en kantorenlocaties naar andere werkmilieus bijvoorbeeld woonwijken en centrummilieus
- Toenemende structurele leegstand van kantorenpanden (m.u.v. herstel Utrecht)
- Snellere bevolkingsgroei dan werkgelegenheidsgroei leidt tot versterking woonfunctie en extra druk op de woningmarkt en mobiliteit (pendel)
- Afstemming vraag en aanbod arbeidsmarkt:
  - Afnemende arbeidsparticipatie onder middelbaar en laagopgeleiden
  - Krapte op de arbeidsmarkt onder hoogopgeleiden vooral in de ICT en zorg. Ook krapte in horeca.
- Toenemende pendel zorgt voor extra druk op de mobiliteit
- Enkele grote private R&D-vestigingen in Food Valley, maar private R&D in provincie Utrecht blijft achter
- Het aantal scale-ups in de regio Utrecht blijft achter
- Utrecht heeft een aantrekkelijk vestigingsklimaat met bereikbaarheid en kwaliteit van leven als onderscheidende factoren

© Buck Consultants International, 2018

De volgende ‘kernwaarden’ zijn hiermee onderbouwd (zie ook verderop)

Buck Consultants International

Bronnen: Gemeente Utrecht, 2018

3 Trends

Buck Consultants International

3.1 Inleiding

3.2 Trends, ontwikkelingen en ruimtelijke impact

A. Veranderingen in de structuur van de economie
B. Economie in relatie tot Technologie
C. Economie in relatie tot Demografie
D. Economie in relatie tot Sociaal Culturele aspecten
E. Economie in relatie tot Politiek en Maatschappij
F. Economie in relatie tot Omgevingskwaliteit

© Buck Consultants International, 2018

3.1 Inleiding

- Om het economisch profiel van Utrecht + beter te begrijpen, is ook een analyse en reflectie op belangrijke trends en ontwikkelingen in de Economie belangrijk.

- In dit hoofdstuk brengen we in beeld welke trends in de Economie op Utrecht + af komen en welke ruimtelijke impact deze hebben.

© Buck Consultants International, 2018

3.2 Trends en ontwikkelingen

Buck Consultants International

- In deze paragraaf zetten we belangrijke trends en ontwikkelingen in de Economie op een rij.
- ***We kijken naar trends in de volle breedte, maar vanuit een economische bril***. We besteden daarbinnen aandacht aan de volgende thema's:
  - Structuur Economie: essentieel om (structuur)veranderingen in de economie te duiden;
  - Economie in relatie tot Technologie: relevant vanuit het perspectief van innovatie en vernieuwing in de economie;
  - Economie in relatie tot Demografie: sterk verbonden aan perspectieven ten aanzien van arbeidsmarkt.
  - Economie in relatie tot Sociaal-culturele aspecten: trends en ontwikkelingen op dit vlak vertalen zich door naar voorkeuren van consumenten (marktvraag) en burgers (arbeidsmarkt);
  - Economie in relatie tot Omgevingskwaliteit: vanuit ruimtelijk-economisch perspectief vooral van belang als aanjager van technologische ontwikkelingen op het gebied van circulaire economie en duurzaamheid (e.g. energie, biobased en circulair).
  - Economie in relatie tot Politiek en Maatschappij: trends, ontwikkelingen en urgente thema's als bredere context waar binnen de lokale ruimtelijk-economische ontwikkeling plaatsvindt

- Op basis van deskresearch en het raadplegen van interne experts, lichten we per thema de belangrijkste trends uit. We concluderen elk thema met een beschrijving van de ruimtelijke impact.

© Buck Consultants International, 2018

Overzicht trends in de Economie naar thema

Buck Consultants International

Regio's als motor economie

Azië als zwaartepunt wereldeconomie

Schaalvergroting en verkleining logistiek

Servitisation

Non-asset based economy

Flexiblisering arbeidsmarkt

Groei aantal ZZP-ers

E-commerce

Nieuwe verdienmodellen en crossovers

Klimaatproblematiek & Energietransitie

Bewustwording burgers/bedrijven

Biodiversiteit

Milieuproblematiek

Duurzaamheidstechnieken

Big Data

Robotisering

Digitalisering

3D printing

Smart Logistics

Brexit

Handelsakkoorden onder druk (rem op globalisering?)

Politieke onzekerheid

Policies moving up

Regeerakkoord

Bevolkingsomvang groeit

Bevolkingsgroei steden

Huishouden verdunning

Vergrijzing

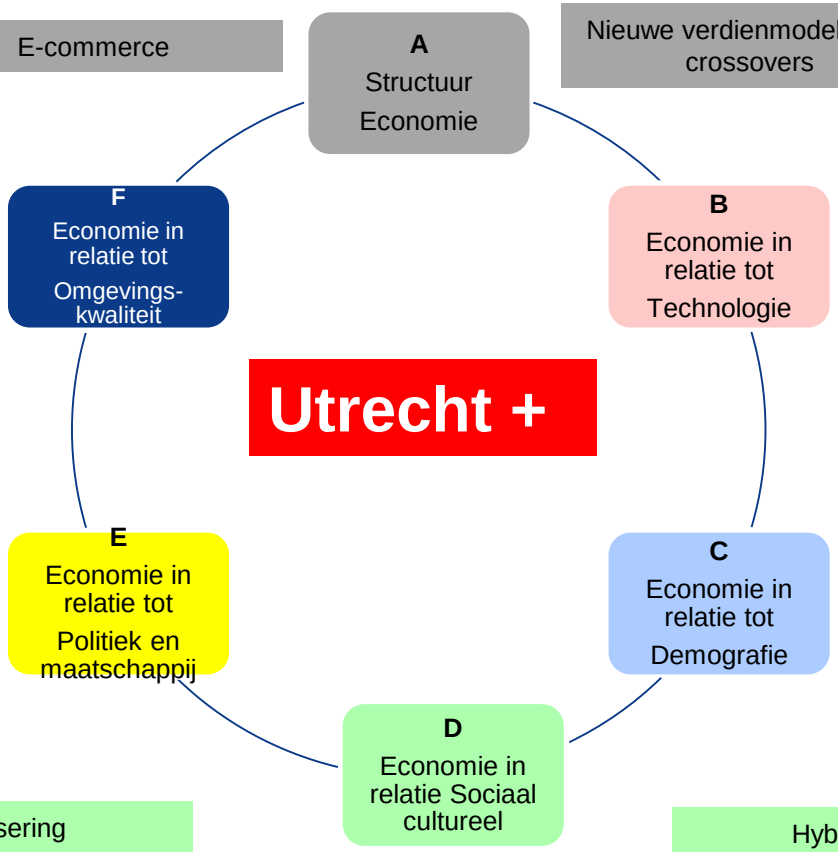

Individualisering

Hybride consument

Healthy living & Quality of life

Glocalisering

Ontplooiing en ontspanning

Bron: BCI

© Buck Consultants International, 2018

A Structuur Economie, enkele trends uitgelicht:

A1 Regio's als economische motoren

- Wereldwijd vestigen bedrijven zich steeds meer in stedelijke regio's. De stad biedt bedrijven de ideale omgeving om hun business te organiseren en nieuwe kennis en ideeën op te doen door de aanwezigheid van vele gespecialiseerde toeleveranciers, de grote, gespecialiseerde arbeidsmarkt en de aanwezigheid van voorzieningen, zoals op het gebied van infrastructuur en plekken (denk aan cafe's, bibliotheken etc.) die face-to-face interactie faciliteren. Ook werknemers vestigen zich graag in stedelijke regio's vanwege onder meer de grotere kans op werk (door vele bedrijven) en aanwezige (quality of life) voorzieningen. Steden of stedelijke regio's worden dan ook wel 'motoren van economische groei' genoemd.

- Tegen deze achtergrond op de volgende slide een voorbeeld van hoe bedrijven vanuit een internationale context meer en meer zijn gaan kijken naar de aanwezigheid van clusters in een (groot)stedelijke omgeving met goede vestigingskwaliteiten

Bronnen: CPB, PBL

© Buck Consultants International, 2018

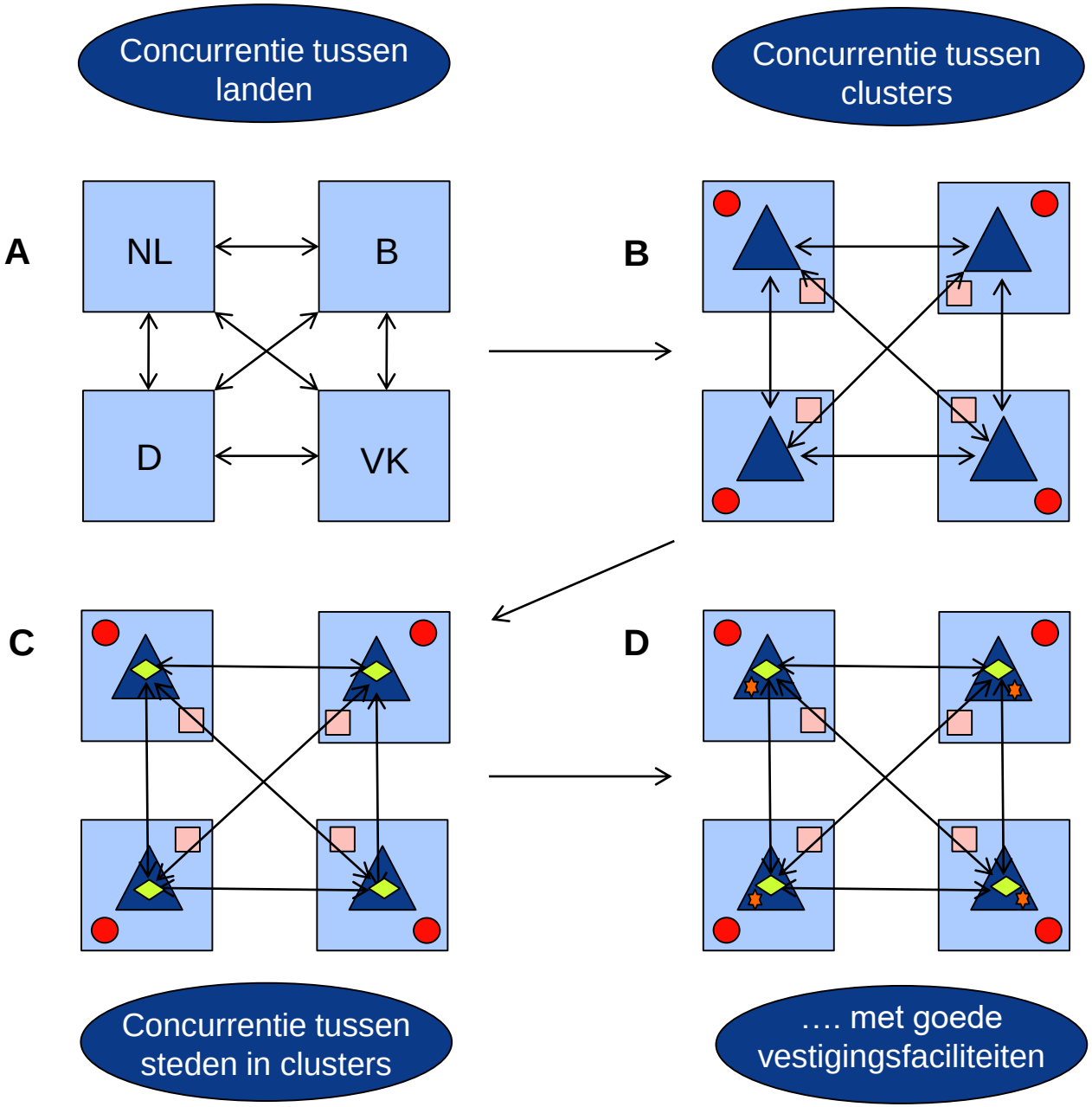

Buck Consultants International

- clusters
- steden
- bedrijvenlocatie

Bron: BCI, 2017

A2 E-commerce

Buck Consultants International

B2C E-commerce omzet Europa (€ mld.)

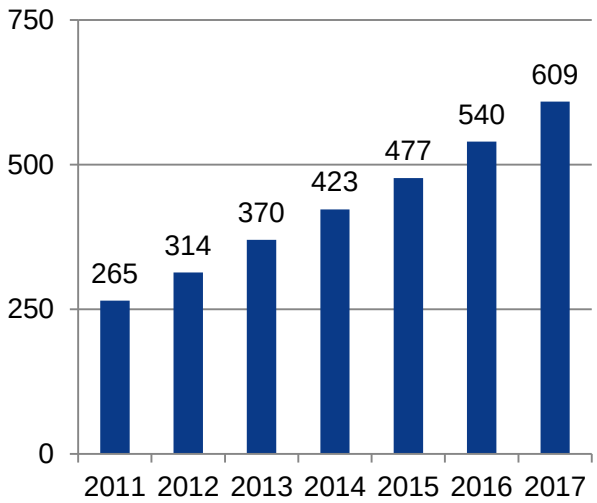

2015, 2016 en 2017: raming

Bron: Ecommerce Foundation - European B2C E-commerce Report 2015

Groei online-verkopen Nederland

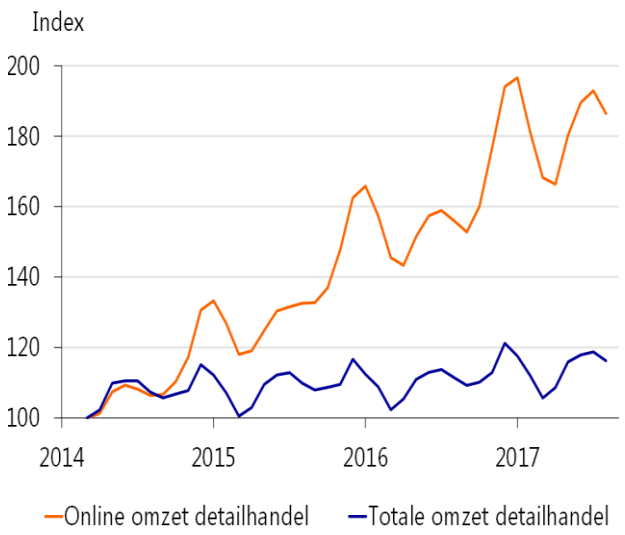

Bron: Rabobank, 2017

Omzet Coolblue (€mln.)

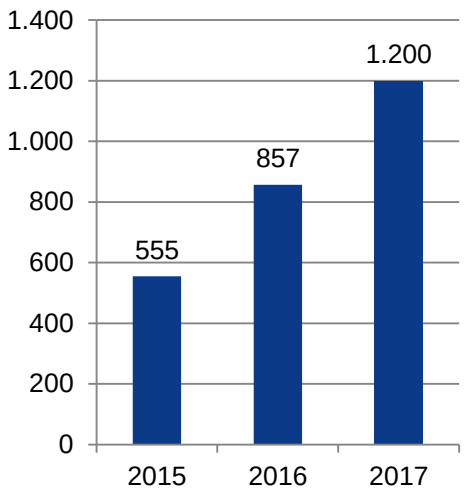

2017: raming

Bron: NRC, 2017

- E-commerce maakt forse groei door
- Combinatie fysiek en online (*clicks and bricks*) als groeistrategie (e.g. Coolblue)
- E-commerce handel (B2B en B2C) kent een lage entry-barrier
- In het bijzonder B2C e-commerce gaat gepaard met veel vervoersbewegingen

© Buck Consultants International, 2018

A3 Schaalvergroting en verkleining logistiek

Buck Consultants International

Schaalvergroting:

- Logistiek is in de eerste plaats een kosten gedreven sector
- Schaal is een belangrijk concurrentievoordeel om effectief en efficiënt te kunnen opereren
- De laatste jaren neemt de omvang van distributiecentra steeds verder toe
- Sinds 2013 zijn er 30 nieuwe grootschalige distributiecentra in Nederland gevestigd
- De verwachting is dat dit aantal verder zal toenemen

Schaalverkleining:

- Aan de andere kant is in de last-mile van de logistiek een opkomst van kleinschalige logistieke activiteiten waarneembaar
- Bij B2C e-commerce gaat het om pick-up points
- Bij bevoorrading van retail in binnensteden gaat het om ontkoppelpunten en lokale hubs (bijv. Bouwhub Utrecht)

Opkomst XXL-DCs

Sinds 2013 zijn er 30 nieuwe grootschalige distributiecentra in Nederland gevestigd. Deze zogenaamde XXL-distributiecentra (>40.000 m2) hebben in totaal 2,0 mln. m2 in gebruik genomen c.q. zijn in aanbouw; er gaan meer dan 10.000 mensen werken. Noord-Brabant heeft een marktaandeel van 43% bij deze 'big boxes', waarbij de regio Tilburg-Waalwijk de nationale koploper is. Traditionele logistieke hubs beginnen langzaam vol te raken.

Bron: BCI

Groei kleinschalige aflevervormen

Als gevolg van digitalisering en de toename van online bestellingen is er steeds meer behoefte aan alternatieve aflevervormen zoals pick-up points, dropboxen, thuis-levering en in-store pick up. Diverse supermarktketens experimenteren met pick-up-points waar consumenten bestellingen kunnen ophalen. Voorlopige resultaten laten (nog) geen eenduidig succes zien voor dit concept. Het is derhalve onzeker in hoeverre deze ontwikkeling zich daadwerkelijk breed doorzet .

Bron: FD

© Buck Consultants International, 2018

A4 Groei aantal ZZP-ers

Groei aantal vestigingen naar werkzame personen (relatief, periode 2007-2017)

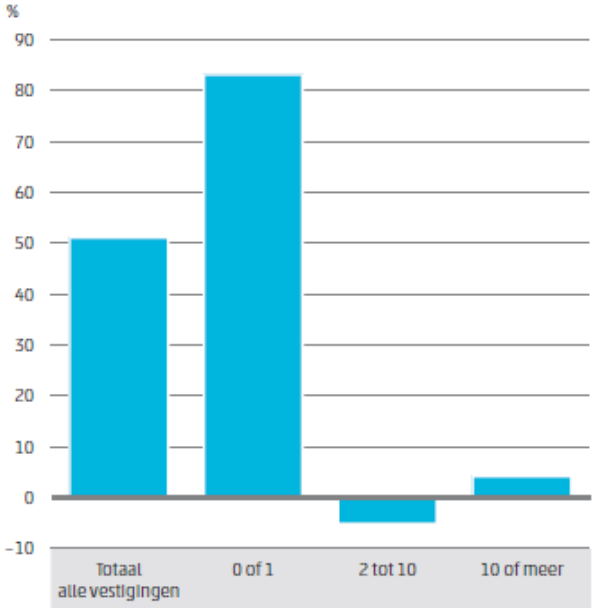

Bron: CBS - De regionale economie 2016

Ontwikkeling aantal eenpersoonsbedrijven (absoluut, periode 2007-2017)

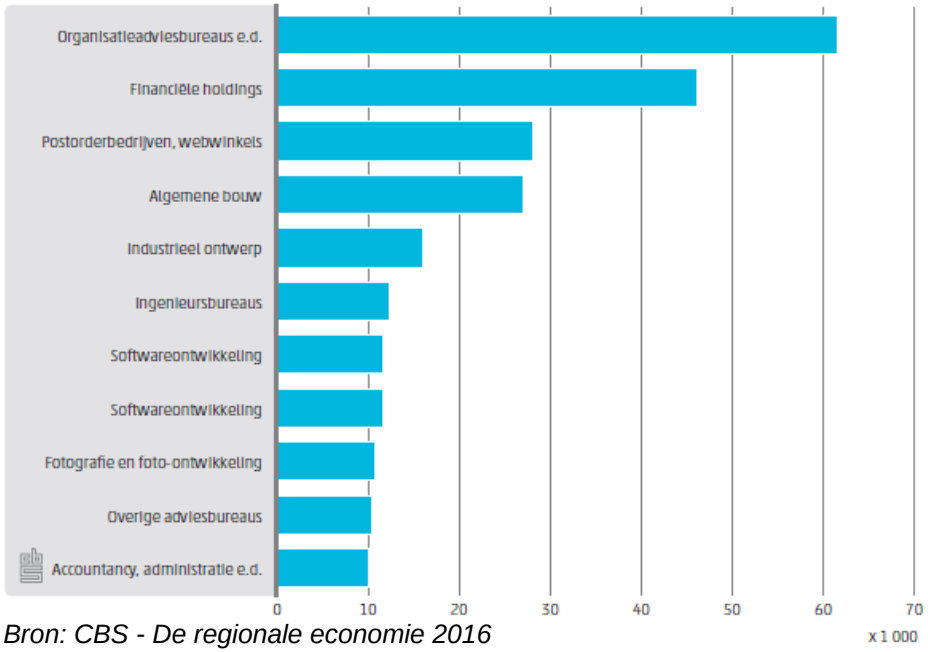

Bron: CBS - De regionale economie 2016

- Het aantal bedrijven met 0-1 werkzame personen is tussen 2007 en 2017 met ruim 80 procent gegroeid. Deze toename verklaart voor een belangrijk deel de groei van het totaal aantal vestigingen in Nederland.
- Het betreft voornamelijk organisatieadviesbureaus, financiële holdings, webwinkels, bouwbedrijven, ingenieurs- en ontwerpbureaus en softwarebedrijven die in deze kleinschalige ondernemingsvorm van start gaan.

© Buck Consultants International, 2018

A5 Flexibilisering arbeidsmarkt

Buck Consultants International

Werkzame personen Nederland, positie in werkkring (x 1.000)

	2010	2016	2010-2016 (%)
Werknemer (vaste arbeidsrelatie)	5.585	5.158	-7,6
Werknemer (flexibele arbeidsrelatie)	1.450	1.841	27,0
Zelfstandige met personeel	331	338	2,1
Zelfstandige zonder personeel	865	1.028	18,8
Meewerkend gezinslid	47	37	-21,3
Totaal	8.278	8.403	

Bron: CBS

- De arbeidsmarkt flexibiliseert in hard tempo: het aantal vaste dienstverbanden is tussen 2010-2016 met 8% gedaald en het flexibele dienstverbanden is in dezelfde periode met 27% gegroeid. Het aantal ZZP-ers is tussen 2010 en 2016 met circa 20% gegroeid.
- Flexibilisering van de arbeidsmarkt leidt tot fluctuatie van inkomens, omdat periodes van wel of geen werk elkaar afwisselen (conjuctuurafhankelijkheid). Gevolgen hiervan slaan onder andere neer op de huizenmarkt (tijdelijke huisvesting, particuliere en sociale huur) en de reikwijdte en het financieel draagvlak voor sociale voorzieningen. Bovendien blijken werkgevers minder geneigd te zijn om te investeren in scholing van flexwerkers.

Bron: De Nederlandse Bank - 11 mei 2017 - DNBulletin: De flexibilisering van de arbeidsmarkt onder de loep

© Buck Consultants International, 2018

- Ook vanuit Europees perspectief is de mate flexibilisering van de Nederlandse arbeidsmarkt tussen 2004 en 2014 fors te noemen.

Groei van het aantal ZZP-ers en tijdelijk werk in Nederland en Europa (2004-2014)

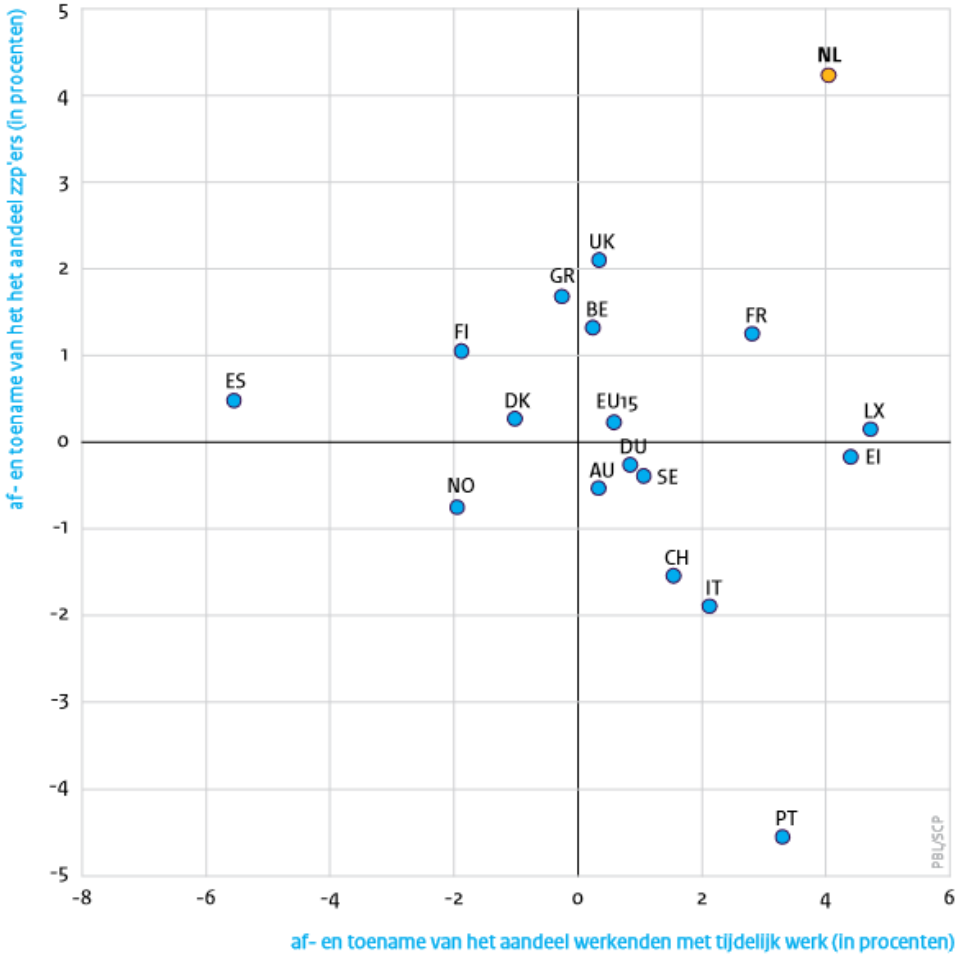

Bron: SCP - Sociaal en Cultureel Rapport 2016: De toekomst tegemoet. Data o.b.v. Eurostat; bewerking SCP

A6 Azië als zwaartepunt wereldeconomie

Buck Consultants International

Groeiende middenklasse China

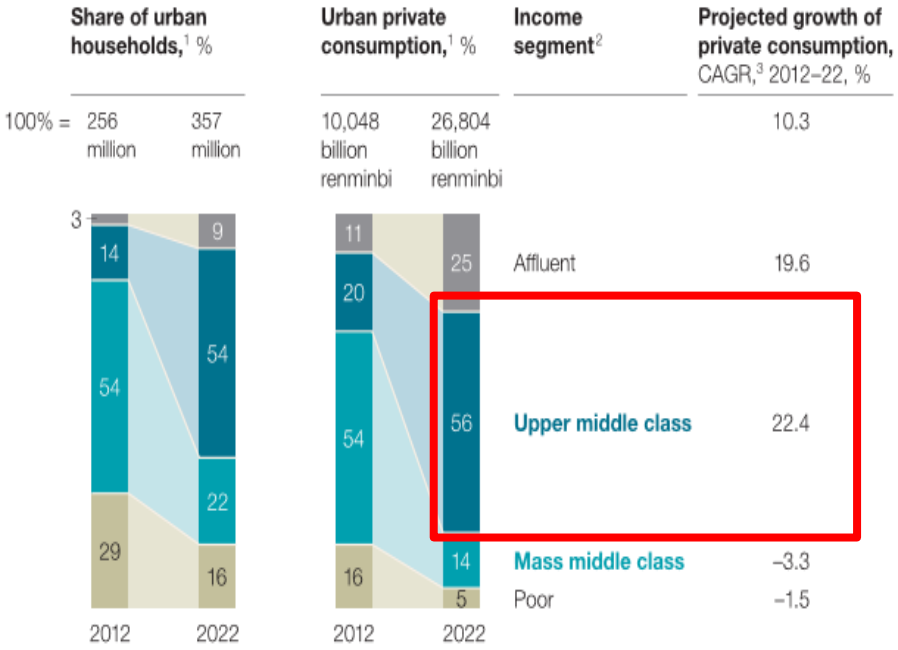

Bron: McKinsey (2013)

Prognose Fortune 500 bedrijven naar thuisregio

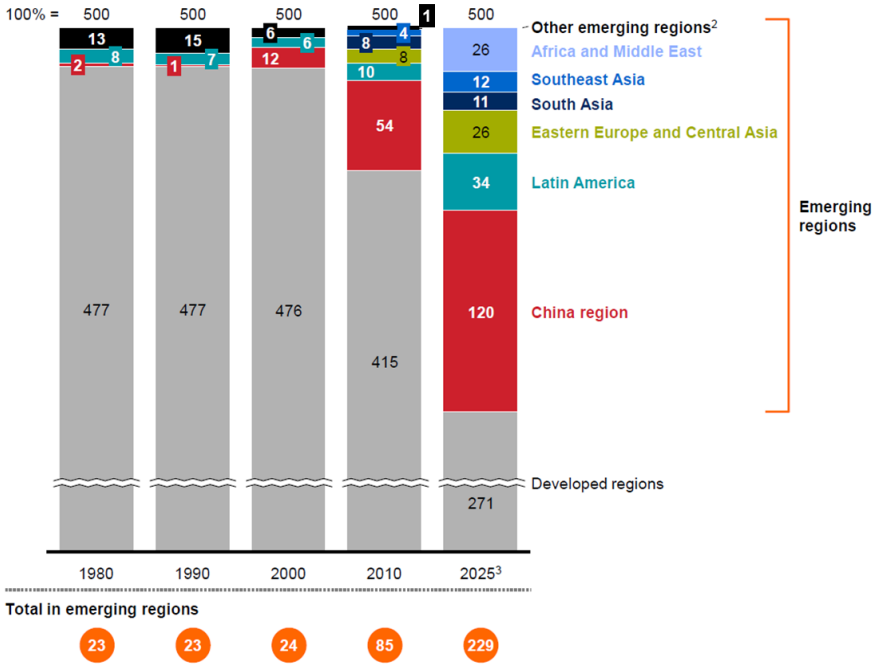

Bron: MGI (2016)

- Zwaartepunt van de wereldwijde economische groei ligt buiten de EU en de VS in opkomende markten in Azië maar ook Afrika. Illustratief voor deze ontwikkeling is de groei van de Chinese Middenklasse en toename van het aantal Fortune 500 bedrijven uit China en andere opkomende markten. Deze ontwikkeling biedt zowel kansen (afzetmarkt consumenten in megasteden) en bedreigingen (concurrentie) voor het Nederlandse bedrijfsleven.

© Buck Consultants International, 2018

A7 Non-asset based economy

- In vergelijking met de jaren 50 en 60 is de structuur van de Nederlandse economie fors veranderd. Een omschakeling heeft plaatsgevonden naar een diensten-economie waardoor nog maar een beperkt deel van de bevolking werkt in een productieomgeving c.q. fabriek. Ook vanuit Europees perspectief is deze ontwikkeling in Nederland vergevorderd.
- Onder invloed van digitalisering komen op software gebaseerde diensten op in de economie (e.g. deelplatforms, big data analyse bedrijven). Deze ontwikkeling draagt bij aan groei van de diensten-economie waarbij in de bedrijfsvoering nauwelijks activa nodig zijn (bedrijfshal, machines, grondstoffen etc.).

Aandeel industrie in de nationale economie

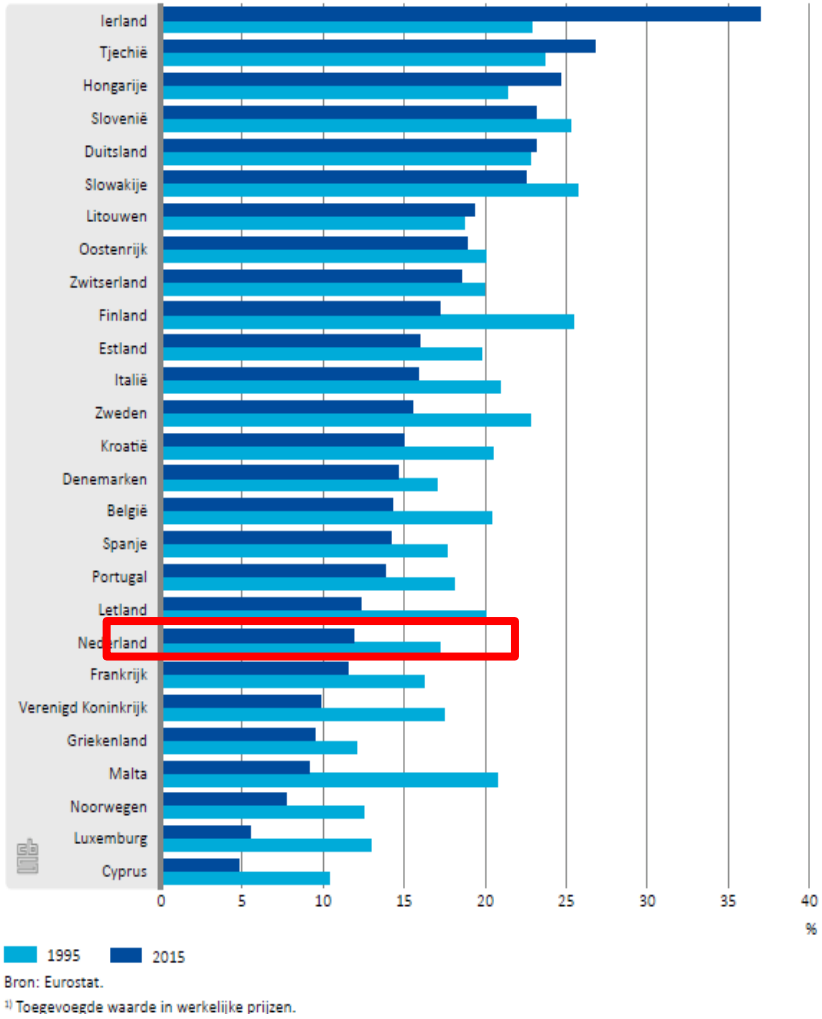

Bron: Eurostat.

[1] Toegevoegde waarde in werkelijke prijzen.

CBS - 2017 - Belang, ontwikkeling en structuur van de Nederlandse industrie

A8 Servitisation

Buck Consultants International

Servitisation in de industrie

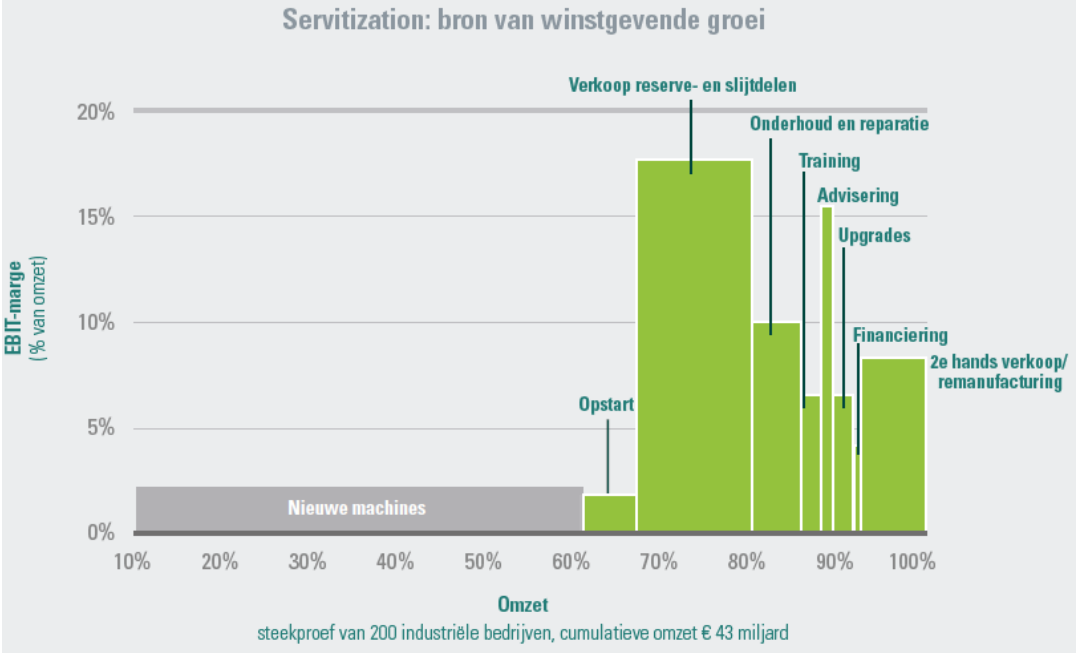

Bron: ABN Amro - 2016 - Servitization: dienstverlening is de toekomst van de industrie

Citaat rapport ABN Amro - 2016 - Servitization: dienstverlening is de toekomst van de industrie:

"*In de figuur […] is te zien welke potentiële omzet én winst OEM-ers laten liggen. Een analyse door gerenommeerd consultancy bureau Roland Berger* van tweehonderd bedrijven toont aan dat de gemiddelde winstmarge (indicator: 'earnings before interest and tax') op productverkoop relatief laag is (2,3 procent). De marges op reserve-onderdelen, onderhoud, trainingen en consultancy liggen fors hoger (gemiddeld 11 procent). Volgens praktijkonderzoek van Praetimus, bieden kleinere OEM-ers deze diensten vaak nog niet (allemaal) aan, waarmee ze tot wel 55 procent van het omzet- en winstpotentieel uit diensten kunnen mislopen. De potentiële verbetering in omzet en winstmarges is dus indrukwekkend.*"

* *Roland Berger - 2009 - Downturn in Production Systems*

- Toegevoegde waarde van productieactiviteiten neemt af door kopieergedrag, kortere productlevenscycli etc.
- Servitisation in de industrie om marges te behouden:
  - Naast leverancier ook services als installatie, onderhoud, reparatie en vervanging, asset management, financiering, training en advies
  - Service verandert van een kostenpost in een kans om de klant beter van dienst te zijn, en daarmee extra omzet te genereren

© Buck Consultants International, 2018

A9 Nieuwe verdienmodellen en crossovers

Buck Consultants International

- Nieuwe bedrijven en verdienmodellen ontstaan in verschillende sectoren. Denk aan IT startups gericht op (big) data analyse (e.g. service- en financiële nieuwsdienst Owlin die data verzamelen uit ruim een half miljoen online nieuwsbronnen en daarmee razendsnel klanten in de financiele sector kan informeren over ontwikkelingen in de brede economie en bij specifieke bedrijven) en recyclings- en composteringsbedrijven die zich bezighouden met het sluiten van kringlopen (circulaire economie).
- In diverse branches en sectoren is sprake van activiteiten die buiten de traditionele sector- en branchegrenzen vallen. Zo is in de retail/detailhandel sprake van blurring waarbij nieuwe concepten worden ontwikkeld met een plek voor functies zoals horeca, cultuur, leisure en dienstverlening. In de landbouw is sprake van verbreding waarbij agrarische ondernemers (neven)activiteiten ontplooien in o.a. toerisme & recreatie en zorg.
- Transformatie in traditionele sectoren, zoals de landbouw bijv. met toepassing van hightech (precisielandbouw), schaalvergroting en/of aanbieden van andere activiteiten (toerisme, zorg)

Bronnen: ABN Amro - 27 juni 2015 - Nederlandse consument kiest nieuwe plekken om eten en drinken te kopen
NRC- 4 november 2014 - Amsterdamse start-up Owlin is sneller dan Bloomberg, zegt Owlin

© Buck Consultants International, 2018

Trends Structuur Economie: conclusies ruimtelijke impact

Buck Consultants International

Servitisation	Azië zwaartepunt	Non-asset based economy	Regio als motor economie
Flexiblisering arbeidsmarkt	Ontwikkelingen logistiek/e-com	Nieuwe verdienmodellen	Groei aantal ZZP-ers

- **Mondiaal**: Azië en wereldwijde ‘connectedness’ steeds belangrijker
  - Toename belang Azië voor handel en het aantrekken van bedrijven, kennis en innovatie
  - Toename belang fysieke en digitale bereikbaarheid om op Next Economy in te spelen
- **Nationaal/Regionaal:** clustering en toename belang bereikbaarheid
  - Trek kennisintensieve bedrijvigheid en diensten naar clusters, hotspots, campussen in stedelijke regio’s
  - Fysieke clusters van activiteiten in logistiek en industrie
  - Flexibilisering arbeidsmarkt vraagt om accomoderende woningmarkt met goed toegankelijke huursector als alternatief voor de koopsector
  - Toename druk op mobiliteit
  - Gedeeltelijke verschuiving logistieke investeringen van bestaande hotspots naar nieuwe locaties
- **Lokaal:** naar meer gemengde werkmilieus en grootschalig + kleinschalig in logistiek
  - Meer behoefte aan multifunctionele werklocaties, gemengde woon-werkmilieus bij diensten
  - Toename behoefte aan interactiemilieus voor werken en ontmoeten.
  - Meer werken in woonmilieus (zzp, flexwerken, kleine bedrijven) en openbare voorzieningen (cafés, bibliotheken) als werkplek
  - Opkomst XXL-dc’s en tegelijkertijd kleinere dc’s aan randen steden en kleinere opslag/pickup’s in binnensteden.

© Buck Consultants International, 2017

Buck Consultants International

Ruimtelijke impact Utrecht + (potentieel)

- Toenemende clustering van kennisintensieve bedrijvigheid, met name in de ICT en life sciences & health
- Campusmilieus Utrecht Science Park (USP) en WUR zullen steeds meer (van dit type) bedrijvigheid trekken. Belangrijke vraag is of deze campussen (op lange termijn) voldoende ruimte hebben voor doorgroei. De vraag is ook of er gewerkt kan worden met satellietlocaties in de omgeving
- Verschuiving van werk van bedrijventerreinen en kantorenlocaties naar elders (zoals woonwijken, centrumgebieden) zal in Utrecht + doorzetten, er komt meer behoefte aan interactiemilieus. Transformatie van werkgebieden naar gemengde milieus.
- Opkomst van E-commerce zorgt voor meer vervoersbewegingen (zie ook 3D-printing) dit zet de mobiliteit in de provincie Utrecht verder onder druk
- Utrecht + is een aantrekkelijke vestigingsplaats voor nationale distributie, in het bijzonder voor retail en grote (XXL) e-commerce dc's met een landelijke afzet

© Buck Consultants International, 2017

B Economie in relatie tot Technologie: enkele trends uitgelicht

Buck Consultants International

B1 Robotisering

Wereldwijde groei aantal robots (x 1.000)/ omzet (x miljoen $) van robots

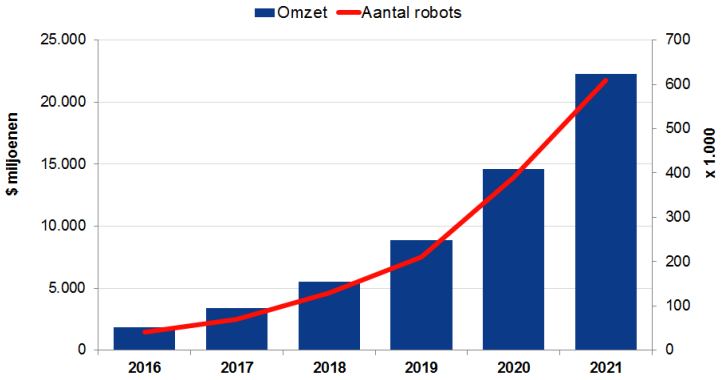

Bron: Tractica, 2017

Nieuwe gemechaniseerde en gerobotiseerde warehouses

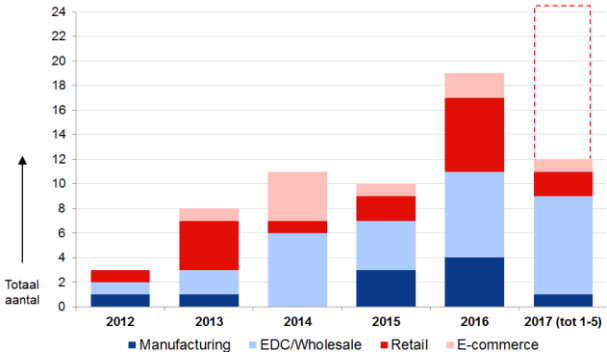

Bron: BCI, 2017

- In steeds meer economische sectoren, zoals de maakindustrie en logistiek, vindt door robotisering automatisering van allerlei processen plaats
- Redenen voor robotisering zijn onder meer verlaging operationele kosten, vergroten van de procesflexibiliteit, verhoging van output en hoger rendement
- Robotisering maakt het voor de maakindustrie mogelijk om productiecapaciteit terug te halen (reshoring) en sneller in te spelen op de veranderende consumentenvraag. In de logistiek leidt robotisering tot concentratie van activiteiten op hotspots en grotere dc's.
- Robotisering leidt tot andere gevraagde kwalificaties op de arbeidsmarkt

Bronnen: Platform 31, Buck Consultants International 2017

© Buck Consultants International, 2018

B2 Digitalisering

- De Nederlandse samenleving digitaliseert in hoog tempo: meer dan 90% van alle huishoudens en bedrijven maakt gebruik van het internet.
- Digitalisering grijpt in op elk aspect van de inrichting van bedrijfsprocessen en samenleving, zoals verkeer en vervoer (smart logistics), detailhandel (e-commerce), economie (nieuwe diensten, deelplatforms), maakindustrie (smart industries) en zorg (domotica) en leidt tot een toename in vraag naar geavanceerde infrastructuur
- Opkomst ‘smart cities’: met name in steden is een sterke groei waarneembaar van het gebruik van data en slimme technologieën.
- Digitalisering heeft geleid tot concepten als Internet of Things (toenemende verweving van apparaten, productiemiddelen en organisaties, zoals smart homes) en big data analysis (technologieën waarmee d.m.v. analyses waarde kan worden geëxtraheerd uit enorme datasets).
- Ook 3D printing en smart logistics zijn belangrijke toepassingen van digitalisering

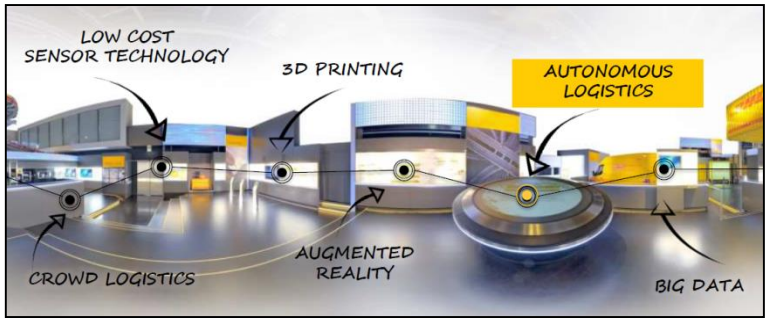

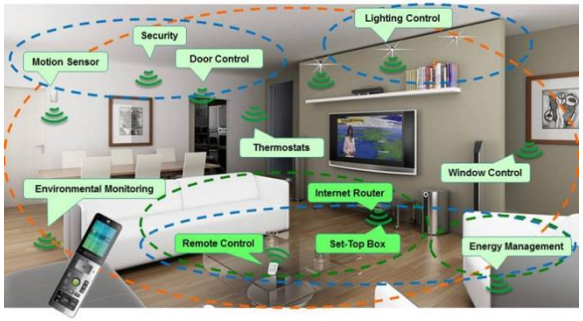

Bronnen: Sectorinstituut Openbare Bibliotheken, Platform 31, Ecorys, SCP

© Buck Consultants International, 2018

B3 3D printing

Buck Consultants International

- ING (2017) verwacht dat in 2060 de helft van alle producten door 3D printers gemaakt. Het volume van de wereldhandel zal dan een kwart lager uitvallen, omdat productie door 3D printing vaker binnenlands plaatsvindt.
- Volgens ING raakt dit de Nederlandse havens, groothandelsbedrijven en transport & logistiek hard. Door productie met 3D- printers zijn loonkosten niet minder bepalend bij de keuzes voor productielocaties: in plaats van producten te importeren uit lage lonen landen, kunnen deze binnenlands geprint worden.

UPS investeert in 3D-printing

Het Amerikaanse pakketbedrijf UPS wil in Europa en Azië 3D-printers gaan inzetten. Daarmee worden onderdelen geprint, die vervolgens aan klanten worden geleverd.

In de Verenigde Staten biedt UPS al 3D-printdiensten aan voor bedrijven. Klanten zouden een 3D-model van gewilde objecten naar UPS sturen. Het bedrijf zou vervolgens 3D-printers gebruiken om deze onderdelen te creëren.
Op het moment verdient UPS al geld aan het opslaan en leveren van onderdelen aan grote bedrijven. De 3D-printdienst moet hierop inspelen.
UPS zou in Singapore of Japan een fabriek voor de 3D-printers openen. Het is onduidelijk waar het bedrijf zich in Europa zou vestigen.

Bron: logistiek.nl

- 3D printing biedt de logistiek ook kansen:
  - Vervoer materialen voor printers (poeders /liquids) naar productielocaties, maar wellicht ook naar vliegvelden en naar mensen thuis
  - Recycling en retourstromen
  - Hogere volumes: pallets in en parcels uit
  - Opzetten digitaal warehouse voor klanten om op bestelling producten uit te leveren (zie kader)

Bronnen: ING, logistiek.nl

© Buck Consultants International, 2018

B4 Smart logistics

- Bereikbaarheid en logistiek zijn belangrijk voor economie. Met smart logistics kan de bereikbaarheid en doorstroming van het verkeersnetwerk worden vergroot

- Smart logistics is het combineren van logistiek management en verkeersmanagement door een effectieve inzet van data. Toepassingen zijn beschikbaar op het gebied van internationale goederencorridors, binnenlandse distributie en stadslogistiek. Voorbeelden:
  - Internationale goederencorridor: truck platooning
  - Binnenlandse distributie: bundeling transporten via onafhankelijk platform
  - Voorbeeld stadslogistiek: hub aan rand stad waarnaar alle materialen worden vervoerd (denk aan bouwlogistiek), van daaruit samenstellen dagproductie-pakketten die naar locatie gaan

- Naar verwachting leidt smart logistics tot meer vraag naar grotere logistieke bedrijventerreinen die goed ontsloten zijn

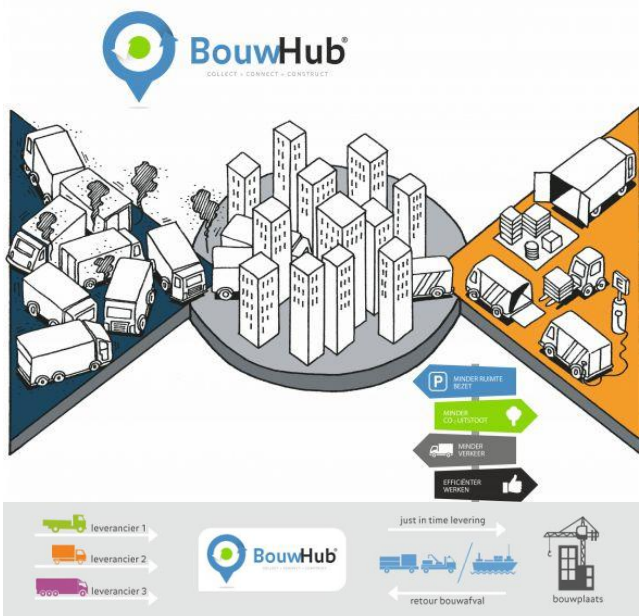

Bronnen: BCI, Ruimtevolk, TNO

B5 Big data

Buck Consultants International

- Wereldwijd is de opslag van digitale data fors gestegen in laatste twee decennia.
- Digitale data biedt kansen voor:
  - Vergroten van transparantie c.q. vereenvoudigen van communicatie;
  - Verbeterd meten, monitoren en managen van prestaties;
  - Verbeterd segmenteren en specificeren (van producten en diensten);
  - Beter onderbouwd en geïnformeerd beslissingen nemen (ondersteuning algoritmes);
  - Innovatie door nieuwe business modellen, producten en diensten.
- In 2011 rapporteerde McKinsey reeds over de potenties van het gebruik van data in vijf toepassingsvelden c.q. sectoren: location-based data, US retail, manufacturing (productiebedrijven), EU public sector en US health care.

Forse groei data opslag en transitie van analoog digitaal sinds 2000

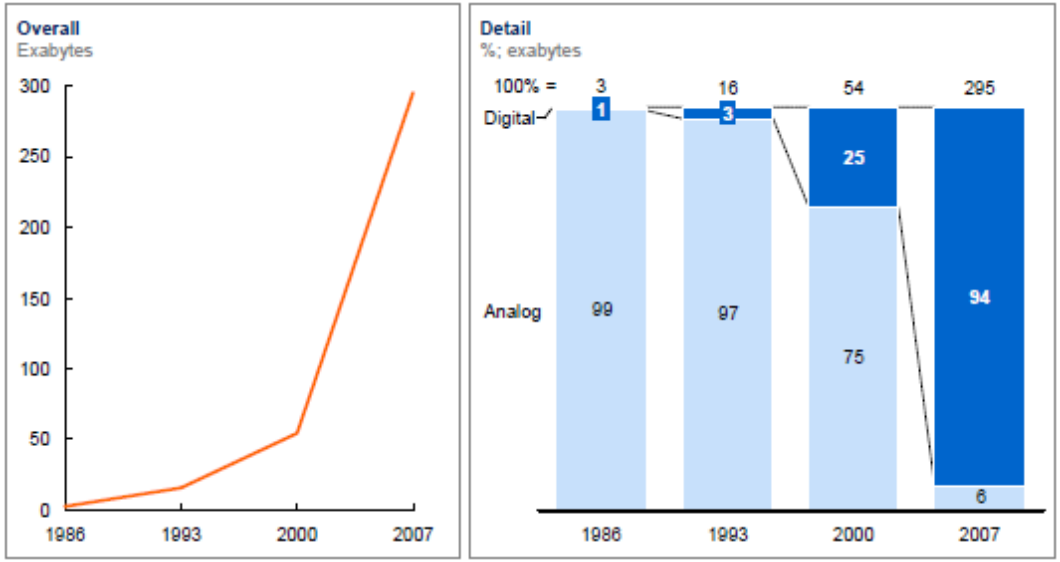

Bron: McKinsey Global Institute - 2011 - Big data: The next frontier for innovation, competition, and productivity; o.b.v. Hilbert and López, "The world's technological capacity to store, communicate, and compute information", Science, 2011

Buck Consultants International

- McKinsey rekende in 2011 op substantiële waarde-creatie door inzet van big data in vijf toepassings-velden c.q. sectoren. Zo werd voor de EU public sector de financiële waarde ingeschat op €250 mld. en groei van de productiviteit van 0,5 procent per jaar.

Waardecreatie big data 2016 t.o.v. prognose uit 2011

	Potential impact: 2011 research	Value captured %	Major barriers
Location-based data	▪ $100 billion+ revenues for service providers ▪ Up to $700 billion value to end users	50–60	▪ Penetration of GPS-enabled smartphones globally
US retail[1]	▪ 60%+ increase in net margin ▪ 0.5–1.0% annual productivity growth	30–40	▪ Lack of analytical talent ▪ Siloed data within companies
Manufacturing[2]	▪ Up to 50% lower product development cost ▪ Up to 25% lower operating cost ▪ Up to 30% gross margin increase	20–30	▪ Siloed data in legacy IT systems ▪ Leadership skeptical of impact
EU public sector[3]	▪ ~€250 billion value per year ▪ ~0.5% annual productivity growth	10–20	▪ Lack of analytical talent ▪ Siloed data within different agencies
US health care	▪ $300 billion value per year ▪ ~0.7% annual productivity growth	10–20	▪ Need to demonstrate clinical utility to gain acceptance ▪ Interoperability and data sharing

Bron: McKinsey Global Institute - 2016 -The age of analytics: competing in a data-driven world

- In 2016 heeft McKinsey een update uitgebracht over de mate waarin deze prognoses werkelijkheid zijn geworden. Hieruit blijkt dat veel potentiele waarde onbenut blijft. In toepassingsvelden c.q. sectoren met veel digitale spelers is relatief veel waarde benut (location-based data en retail) terwijl het succes in sectoren met meer conventionele spelers vooralsnog beperkt is gebleven (EU public sector en US health care). Oorzaken zijn: gebrekkige doorvertaling van data gedreven inzichten in dagelijkse bedrijfsvoering (e.g. als gevolg van sceptisch management en verkokering tussen afdelingen), het ontbreken van talent (e.g. data scientists) en hinderende instituties.

© Buck Consultants International, 2017

B6 Duurzaamheidstechnieken

- Beleidsafspraken op nationaal (Energie-akkoord) en internationaal niveau (EU: Horizon 2020 & Energy Roadmap 2050) en steeds sterkere bewustwording van het belang van verduurzaming bij burgers en bedrijven, leidt tot de opkomst van toepassing van duurzaamheidstechnieken, bijvoorbeeld in de energiesector, bouw/vastgoed en op bedrijventerreinen
  - *Energiesector:* toepassing van geothermie / warmtenetten (bijv. Den Haag) en zon- en windenergie.
  - *Bouw:* bij nieuwbouw neemt het oppervlak BREAAM-NL* gecertificeerd bedrijfsvastgoed fors toe
  - *Bedrijventerreinen:* in specifieke industriële clusters wordt ingezet op uitwisseling van restwarmte en andere grondstofstromen, waardoor een industrieel ecosysteem ontstaat. Bijvoorbeeld tussen glastuinbouw en bedrijvigheid met veel restwarmte

#m² BVO bedrijfsvastgoed BREAAM-NL certificaat (nieuwbouw)

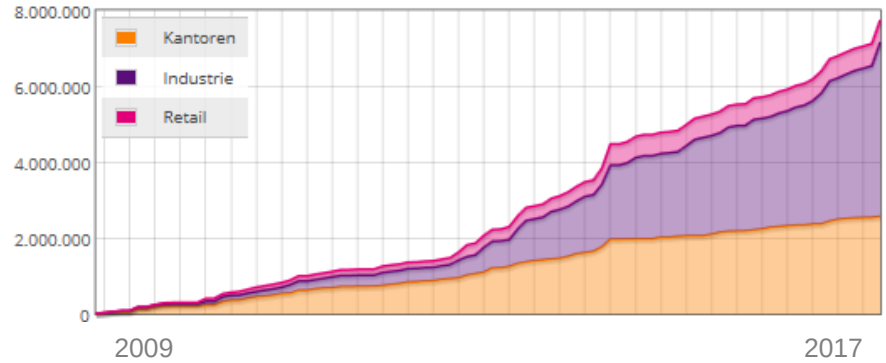

Bron: breaam.nl

Voorbeeld industrieel ecosysteem: Uitwisseling van CO2 en restwarmte tussen chemiegigant Yara en het tuinbouwcluster in Zeeuws-Vlaanderen.

**BREEAM-NL is keurmerk voor duurzaamheidsprestaties gebouw*

Bron: Biopark Terneuzen

© Buck Consultants International, 2017

Trends economie in relatie tot Technologie: conclusies ruimtelijke impact

Buck Consultants International

Robotisering	Big Data	Smart Mobility
Digitalisering	Duurzaamheidstechnieken	3D printing

- **Nationaal:**
  - Behoefte aan (formele) locaties voor datacenters en investeringen in datanetwerken
  - Reshoring productiefaciliteiten door bijv. robotisering en 3D printing
- **Regionaal en lokaal:**
  - Opkomst nieuwe sectoren, zoals de creatieve diensten, nieuwe zakelijke diensten, nieuwe kennis/technologiediensten en daarmee behoefte aan interactiemilieus
  - Data-infrastructuur en weginfrastructuur gaan samen op in 1 enkele mobiliteitsinfrastructuur
  - Meer flexibiliteit in vraag naar vastgoed (meebewegen met ontwikkelingen in de technologie en markt): bijvoorbeeld productiefaciliteiten met ruimte voor uitbreiding en modulaire bouw
  - Ontstaan kleinere, lokale logistieke netwerken; meer druk op mobiliteit
  - Productie (kleinschalig) en dienstverlening in gemengde milieus op werklocaties dichterbij de gebruiker (stad als proeftuin)
  - Perspectieven op betere doorstroming, minder parkeerplaatsen en betere mobiliteit in vervoer
  - Behoefte aan goed ontsloten grote kavels voor logistieke bedrijven

© Buck Consultants International, 2018

Ruimtelijke impact Utrecht + (potentieel)

- De verwachte impact op Utrecht is vergelijkbaar met het algemene beeld voor regio's
- Specifiek voor Utrecht verwachten wij de volgende veranderingen in de ruimtelijke sfeer:
  - In de stedelijke driehoek Utrecht – Amersfoort – Hilversum ontstaat meer behoefte aan interactiemilieus voor nieuwe sectoren (creatieve diensten, IT, nieuwe zakelijke diensten, 3D-printshops, kennis/technologiediensten)
  - Ook de behoefte aan flexibel vastgoed vertaalt zich door naar deze stedelijke gebieden waar een grote bedrijvendynamiek aanwezig is
  - Flexibiliteit aan type bedrijfspanden en bredere milieuruimte is ook gewenst, zo komt er meer behoefte aan de combinatie kantoor/productielocatie
  - In de meer landelijke kernen zijn technologische veranderingen vooral een kans om een impuls te geven aan de bestaande maakindustrie, dit heeft niet direct een ruimtelijke impact, uitdagingen zitten vooral op arbeidsmarkt en versterking van de innovatiekracht van het MKB
  - Digitalisering, Smart Logistics en Big Data bieden mogelijkheden om te komen tot een Smart City / Regio op het gebied van mobiliteit (denk aan efficiëntere binnenstad bevoorrading en parkeerinformatie), dit verlicht de mobiliteitsdruk

© Buck Consultants International, 2018

C Economie in relatie tot Demografie: enkele trends uitgelicht

Buck Consultants International

C1 Bevolkingsomvang neemt toe

Bevolkingsomvang tot 2017 en prognose tot 2060

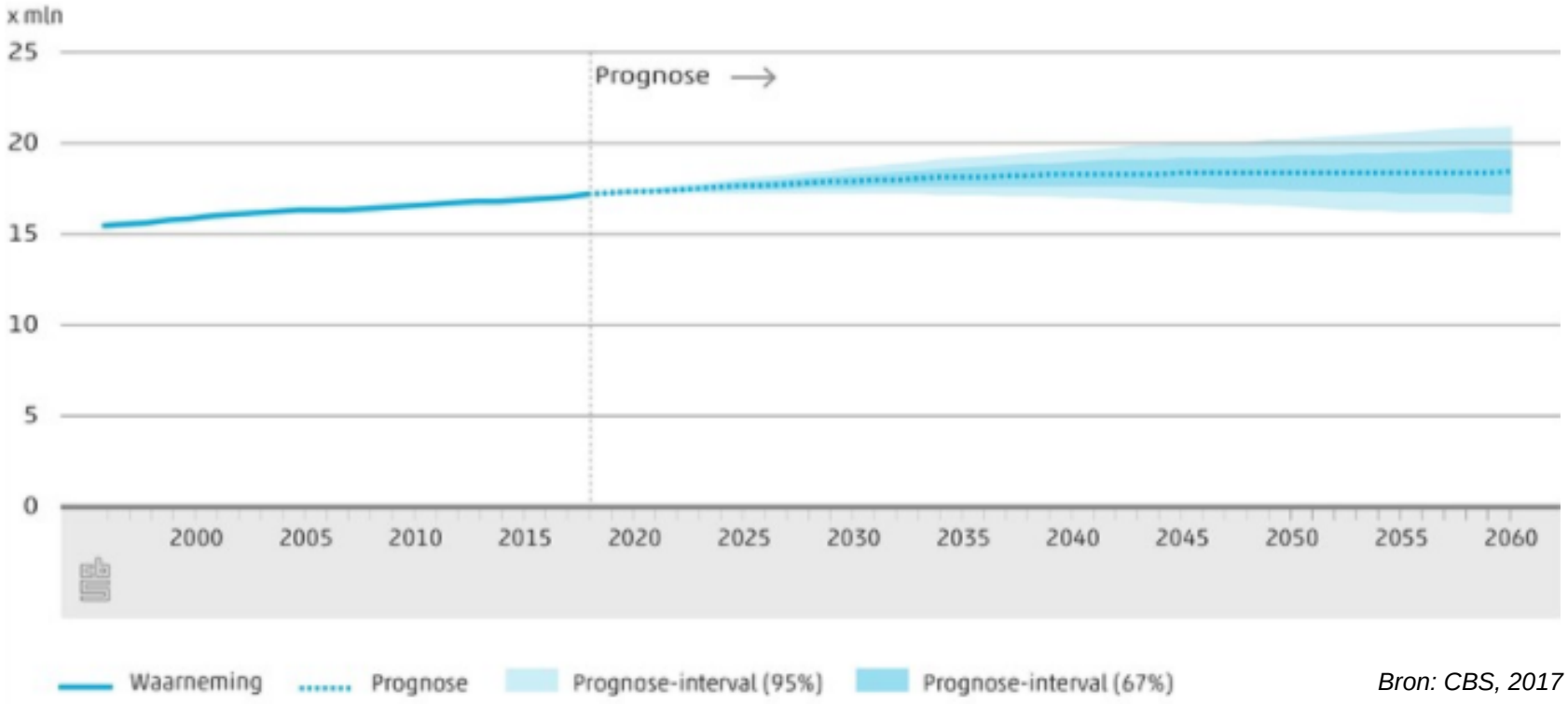

Bron: CBS, 2017

- Volgens de prognoses van het CBS zal de Nederlandse bevolking de komende decennia blijven groeien, tot ruim 18,4 miljoen inwoners in 2060.
- De bevolking groeit door migratie en stijgende levensduur

© Buck Consultants International, 2018

Bevolkingsgroei Utrecht zet woningmarkt onder druk

- PBL/CBS verwachten tussen 2015 en 2030 voor de provincie Utrecht een bevolkingsgroei van rond de 10%
- Deze groei wordt volgens PBL/CBS veroorzaakt door zowel binnenlandse als buitenlandse migratie
- Door de bevolkingsgroei in combinatie met huishoudensverdunning (zie trend C3) zal het aantal huishoudens in Utrecht naar verwachting fors toenemen
- Gevolg: de druk op de woningmarkt neemt toe (toenemend woningtekort tot 2020, verhouding aanbod/vraag max -3,5%, daarna gestage afname)

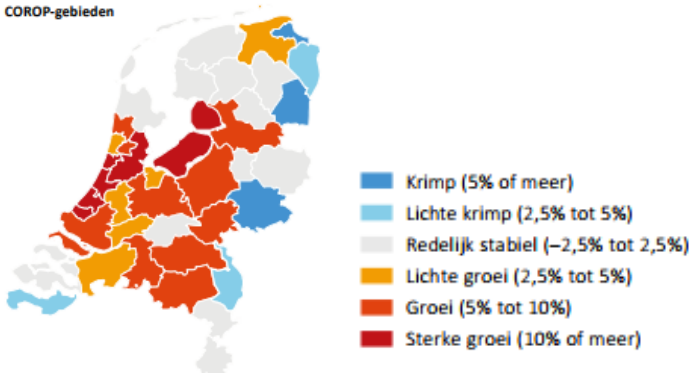

Bron: PBL/CBS Regionale bevolkings- en huishoudens-prognose 2016–2040, 2016

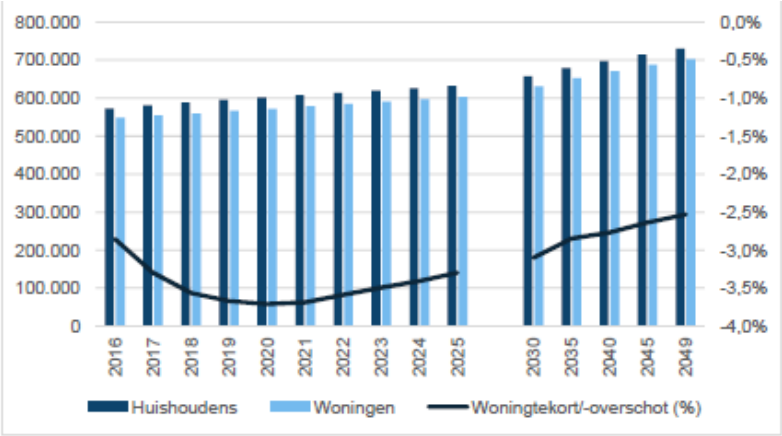

Bron: Primos, 2017

C2 Bevolkingsgroei steden

Jaarlijkse bevolkingsontwikkeling grote steden en Nederland 2007-2016

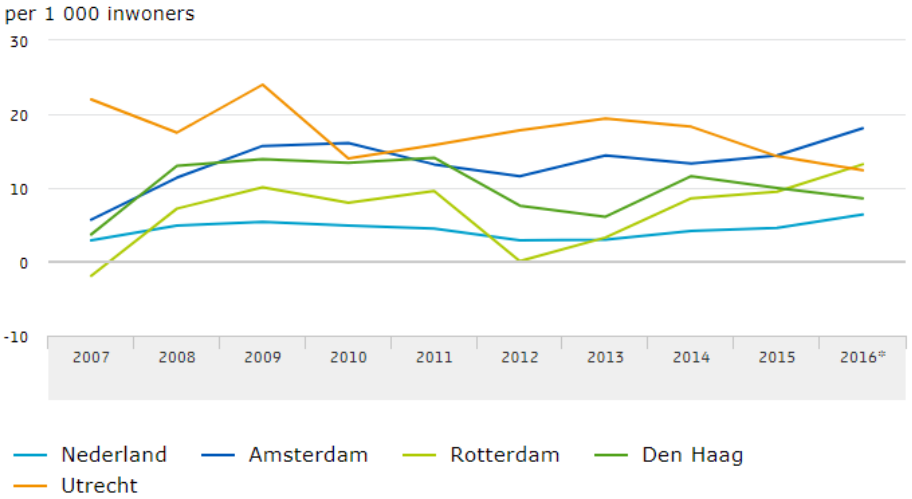

Bevolkingsgroei per gemeente 2015-2030

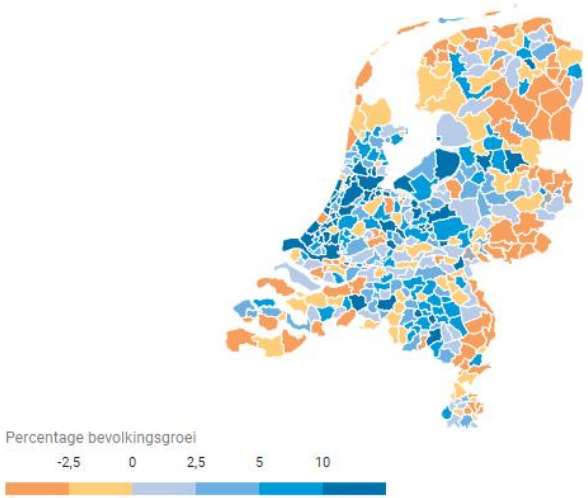

Bronnen: CBS, Platform 31, 2017

- Grote steden groeiden het afgelopen decennium sneller dan gemiddeld
- Ook in toekomst sterkste bevolkingsgroei in grote steden en daarnaast middelgrote gemeenten, krimp in kleinere, meer perifeer gelegen gemeenten
- Druk op woningmarkt en voorzieningen in steden, betaalbaarheid woningen neemt af waardoor segregatie optreedt: concentratie hoger opgeleiden in stedelijke centra
- Arbeidspotentieel steden ten opzichte van landelijke gebieden neemt toe

© Buck Consultants International, 2018

C3 Huishoudenverdunning

Buck Consultants International

Bevolkingsomvang en aantal huishoudens

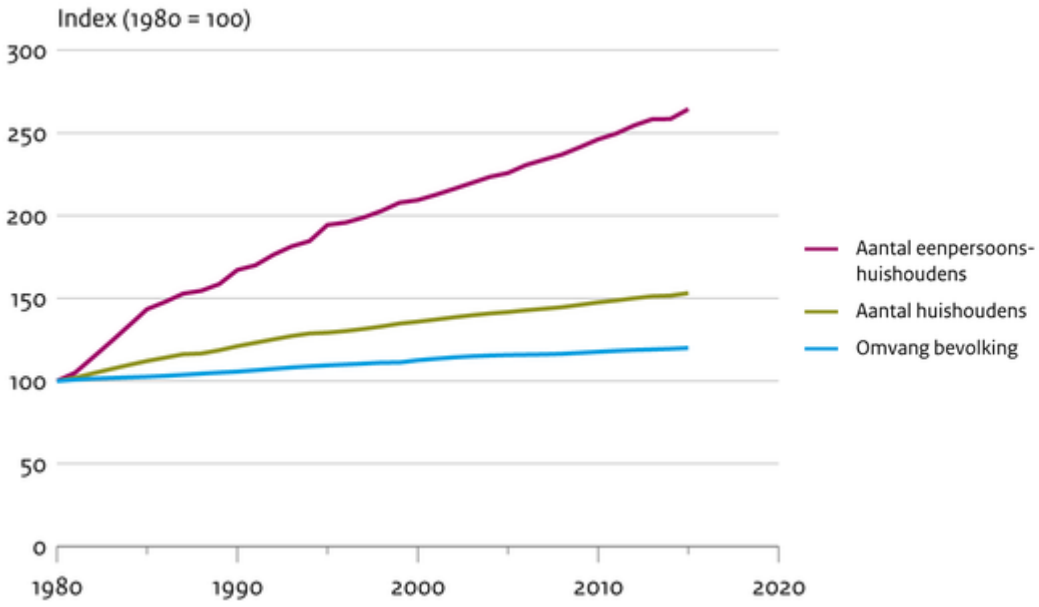

Huishoudensgroei, 2015-2030

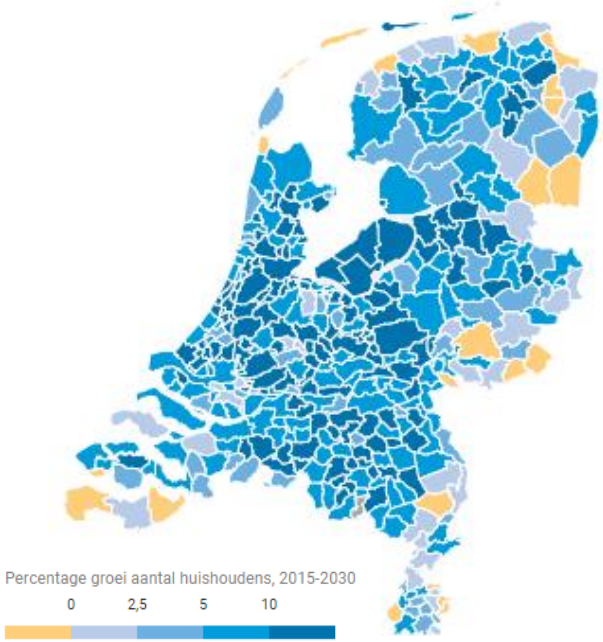

Bron: CBS, CLO, 2017

- Het aantal huishoudens in Nederland neemt sterker toe dan de bevolkingsomvang door sterke toename aantal eenpersoonshuishoudens.
- In vrijwel alle gemeenten zal het aantal huishoudens toenemen, in gemeenten in de provincie Utrecht gaat het om een toename van 10-20%
- Dit betekent dat er vrijwel overal in Nederland extra woningen moeten worden gebouwd en de vraag naar kleine woningen zal toenemen

© Buck Consultants International, 2018

C4 Vergrijzing

Bevolking naar leeftijd (vanaf 2018 prognose)

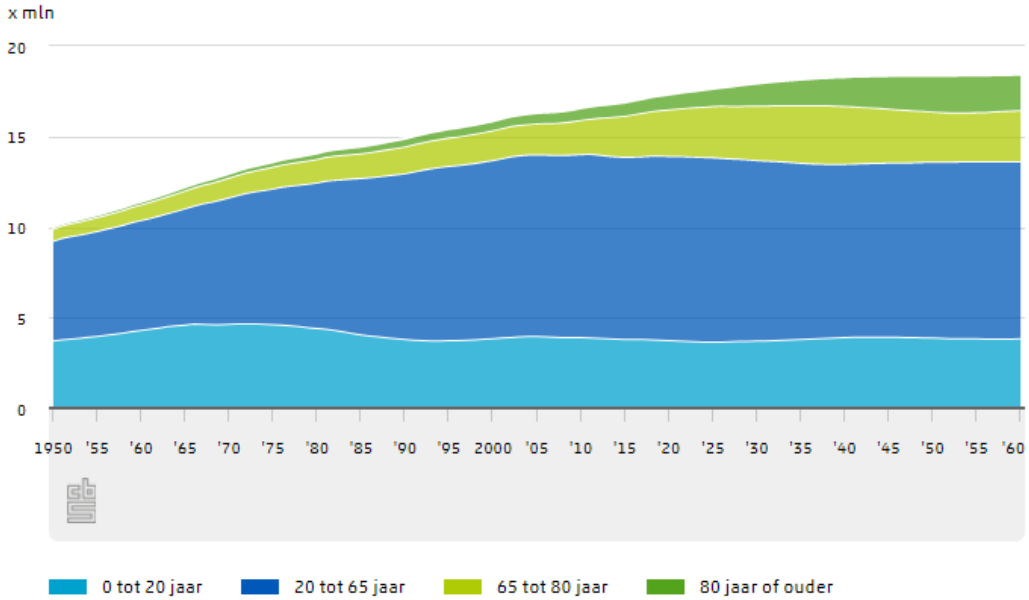

Percentage 65+ per gemeente in 2030

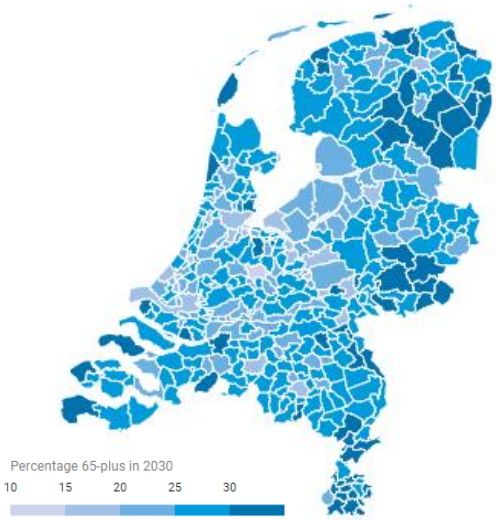

Bronnen: CBS, Platform 31, 2017

- Het aantal ouderen in Nederland neemt toe en ouderen worden ouder
- Prognose: lichte vergrijzing in de grote steden, iets meer vergrijzing in middelgrote steden, sterke vergrijzing in kleinere gemeenten
- Toenemende behoefte aan (zorg)voorzieningen
- Verschuiving in woningbehoefte, ouderen blijven langer zelfstandig wonen
- Krimp van de beroepsbevolking vanaf 2021, dit leidt mogelijk tot krapte op de arbeidsmarkt

© Buck Consultants International, 2018

C5 Trek jongeren naar stad, jonge gezinnen verlaten stad vaker

Prognose bevolkingsgroei naar leeftijdsgroep en stedelijkheid, 2007-2025

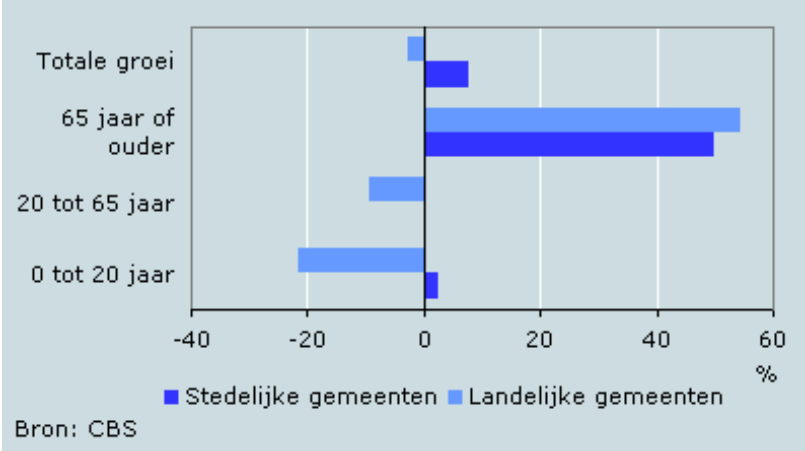

Stellen met 1e kind in 2012 en voor eind 2016 zijn verhuisd naar andere gemeente, naar inkomen

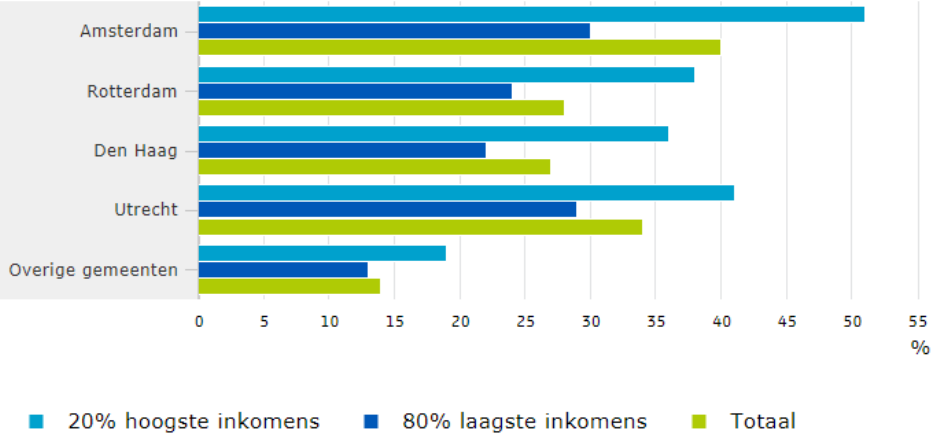

Bron: CBS, 2017

- Steden zijn en blijven relatief jong door de continue instroom van jongeren, die daar vaak blijven wonen als ze een partner vinden en kinderen krijgen
- Uitstroom van jongeren in landelijke gemeenten
- Nu de woningmarkt herstelt, verlaten jonge gezinnen de grote stad (m.n. hogere inkomensgroepen) vaker vanwege betaalbaarheid en behoefte aan meer ruimte

© Buck Consultants International, 2018

C6 Groeiende (sociaal)economische verschillen tussen en binnen regio's

- Steden en regio's met veel jonge (creatieve) hoogopgeleiden groeien sneller
- Kwaliteit van woon- en leefomgeving doorslaggevend in vestigingskeuze hoger opgeleiden, lager opgeleiden kiezen vooral voor betaalbaarheid
- 'Goede' banen, hoogopgeleiden, hoge inkomens en hoogwaardige voorzieningen versterken elkaar, waardoor economische vitaliteit van steden wordt versterkt
- In meer landelijke gebieden en middelgrote steden in de 'agglomeratieschaduw' van de grote vier dreigt het tegenovergestelde te gebeuren, hier bestaat het risico dat banen en voorzieningen verdwijnen

Bronnen: Platform 31, Ecorys 2017

© Buck Consultants International, 2018

Trends Economie in relatie tot Demografie: conclusies ruimtelijke impact

Buck Consultants International

Bevolkingsomvang groeit	Bevolkingsgroei steden	Huishouden-verdunning	Vergrijzing bevolking	Trek jongeren naar stad, jonge gezinnen uit stad	Meer verschil tussen/binnen regio's

- **Nationaal en regionaal**:
  - Trek kenniswerkers naar stedelijke gebieden
  - Toename druk op mobiliteit door ontstaan stedelijke netwerkstructuur van woning- en arbeidsmarkt: toename interstedelijke verplaatsingen werknemers (hoogopgeleid)
  - Toenemende druk op woningmarkt, m.n. in grote en middelgrote steden en regio's
  - Afname arbeidsaanbod door krimpende beroepsbevolking leidt mogelijk tot krapte op regionale arbeidsmarkten
- **Regionaal en lokaal**:
  - Toename druk op mobiliteit (door groei huishoudens in stedelijke regio's en toename verplaatsingen tussen en binnen steden)
  - Betaalbaarheid woningen in stedelijke woonmilieus neemt af
  - Verschuiving in woningbehoefte:
    - Behoefte aan woningen voor eenpersoonshuishoudens
    - Stijgende vraag naar zorgvoorzieningen, woonzorgdiensten, woningen voor ouderen
    - Toenemende vraag naar woningen voor gezinnen in steden en randgemeenten van steden
  - Grotere verschillen tussen steden en regio's op het gebied van economische vitaliteit (banen/ voorzieningen)

© Buck Consultants International, 2018

Buck Consultants International

Ruimtelijke impact Utrecht + (potentieel)

- Sterke toename van het aantal huishoudens (10-20%) en sterke bevolkingsgroei, met name in stedelijke en suburbane gemeenten in de provincie leidt tot extra druk op de woningmarkt aldaar
- Het woningtekort blijft de komende jaren hoog
- Toename eenpersoonshuishoudens vraagt om andere woningtypen (kleinere woningen)

© Buck Consultants International, 2018

D Economie in relatie tot Sociaal-cultureel: enkele trends uitgelicht

Buck Consultants International

D1 Hybride consument

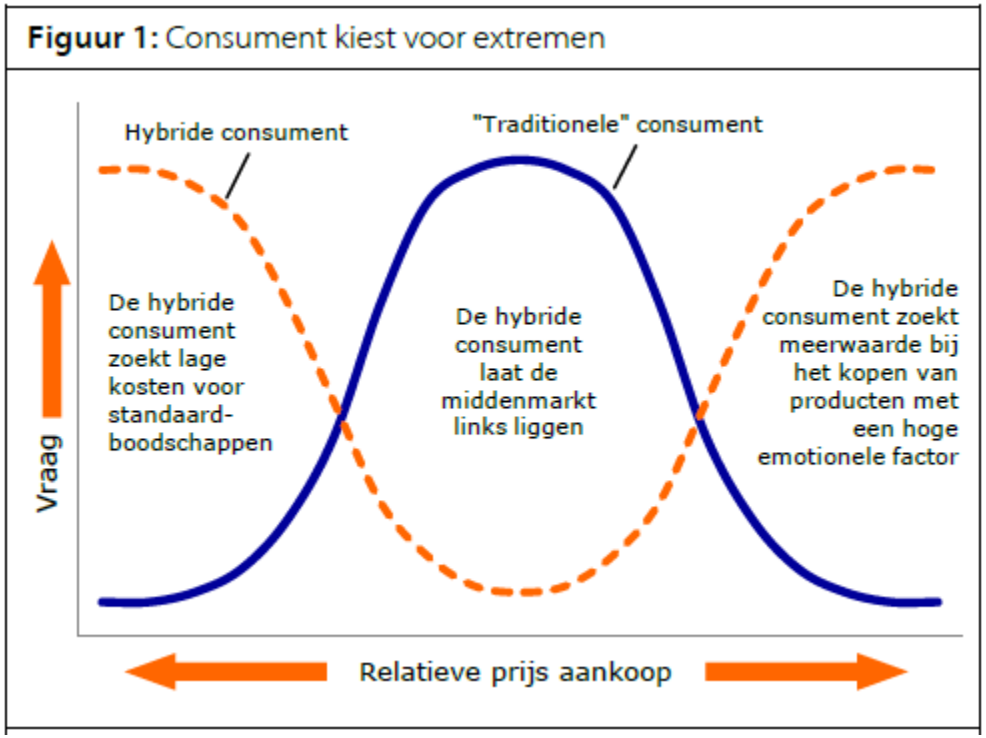

Bron: Rabobank, 2013

- Consument kiest voor extremen:
  - Kansen voor low-price aanbieders en toegevoegde waarde producten
  - Middensegment onder druk

© Buck Consultants International, 2018

D2 Ontspanning en ontplooiing

Buck Consultants International

- Ontspanning en ontplooiing zijn belangrijke activiteiten in het leven van mensen. Ten aanzien van uithuizige vrijetijds-aciviteiten zijn wandelingen voor plezier, winkelen in een binnenstad en uit eten gaan het populairst
- In totaal is door Nederlanders in 2015 een bedrag van ruim €46 miljard uitgegeven aan het ondernemen van uithuizige vrijetijdsactiviteiten. Dit komt neer op gemiddeld €13,26 per persoon per activiteit. Het grootste deel van de uitgaven wordt in winkels en aan consumpties besteed

Top 10 uithuizige vrijetijdsactiviteiten	Aantal (mln.) in 2015
Wandeling voor plezier	441
Winkelen in een binnenstad	202
Uit eten in restaurant/café	194
Fietstocht vooor plezier	193
Fitness /aerobic / steps / spinning / etc.	182
Winkelen voor plezier in stadsdeelcentrum en wijkcentrum	119
Zwemmen in een binnenbad	103
Onderwijs / schoolvereniging	98
Toertochtje met de auto	85
Café-/barbezoek	79

Bron: Weekmeting CVTO, 2015; zoals opgenomen in CBS - 2017- Trendrapport toerisme, recreatie en vrije tijd 2017

© Buck Consultants International, 2018

- Met de twee lange termijn scenario's van het CPB en PBL als vertrekpunt - een 'hoog' en een 'laag' scenario die uiteenlopen qua economische groei, bevolkingsontwikkeling etc. - kan gesteld worden dat de consumptieve uitgaven aan ontspanning en ontplooiing naar verwachting zullen toenemen.

Consumptieve bestedingen van de Nederlandse bevolking op basis van de scenario's WLO-laag en WLO-hoog, 2015-2050

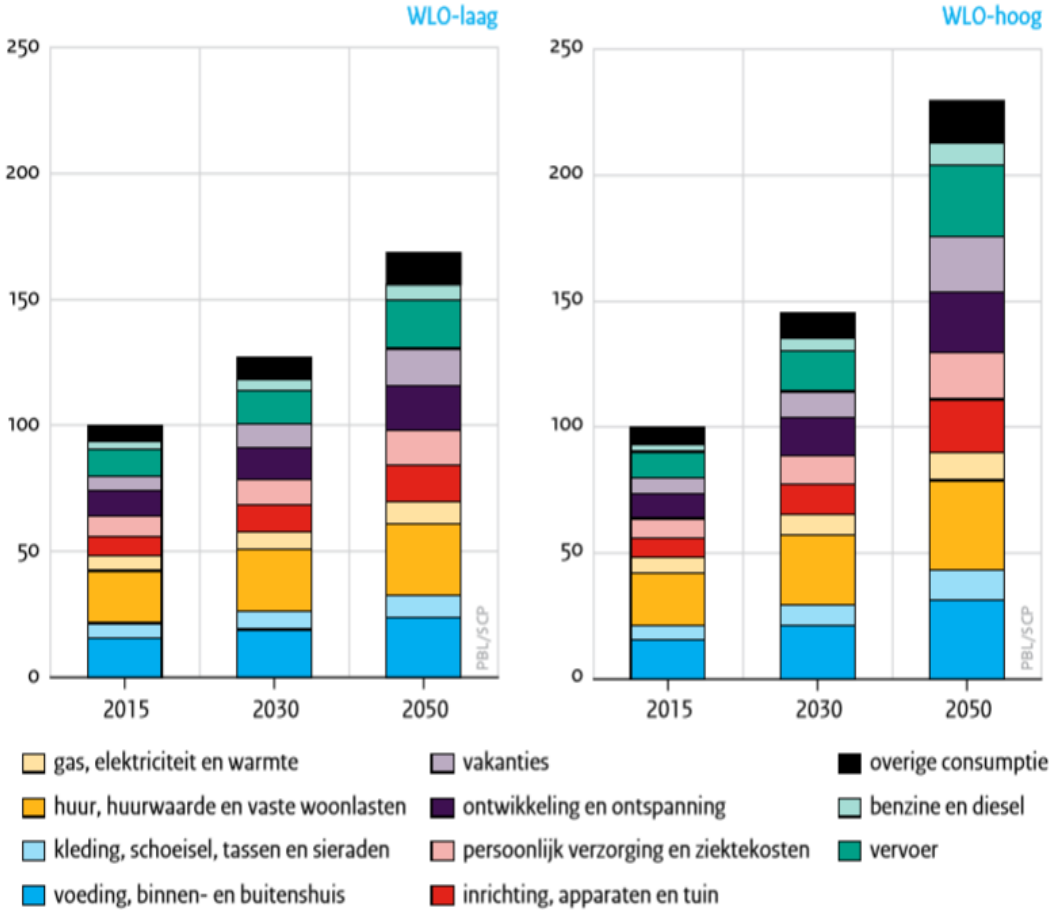

Bronnen: SCP - Sociaal en Cultureel Rapport 2016: De toekomst tegemoet
CPB/PBL - 2015 - Nederland in 2030 en 2050: Twee referentiescenario's

D3 Glocalisering

Buck Consultants International

- Globalisering is één van de belangrijkste marcrotrends die de wereld heeft gevormd naar hoe zij nu is (o.a. opkomst multinationals, supplychains die de wereld omvatten, de vorming van een ‘wereldwijde cultuur’). In de laatste jaren is onder burgers en consumenten een tegenbeweging opgekomen waarbij lokalisering centraal staat, het ‘plaatselijk maken’ van producten en ideeën
- Glocalisering uit zich economisch door de opkomst van bedrijven die lokale en regionale producten in diensten aanbieden. De agrofood sector loopt hierin voorop, denk bijvoorbeeld aan de opkomst van regionale maaltijdboxen (Streekbox, Willem&Drees/Beebox etc.). Glocalisering wordt gefaciliteerd door diverse technologische ontwikkelingen (e.g. digitalisering)

Illustratief voor de economische doorvertaling van glocalisering is de groei van het aantal (micro)-bierbrouwerijen in Nederland. Zo kende Nederland in 1981 nog ruim 10 brouwerijen terwijl in 2016 ca 390 brouwerijen in Nederland gevestigd waren

Belangrijke drijvers onder deze ontwikkeling aan de vraagzijde waren:

- Focus van grootschalige brouwerijen op het centrum van de markt (homogenisatie) waardoor een latente vraag ontstond naar alternatieven;
- Groeiend consumentenbewustzijn waarbij lokale, “speciale” alternatieven voor het homogene - door multinationals geproduceerde - bier steeds meer gewenst werd (glocalisering)

Aan de aanbodzijde waren de volgende drijvers relevant

- Het groeiende consumentenbewustzijn zorgde ervoor dat enthousiaste hobbyisten zich ontwikkelden tot ondernemers die zelf de regie in handen namen om alternatieven voor de homogene pilsners te produceren;
- Intensieve netwerkcontacten tussen startende brouwerijen, sterke uitwisseling van kennis en informatie en toegang tot alternatieve bronnen van financiering droegen bij aan het verlagen van de entry-barrier voor startende bierondernemers

M. van Dijk, J. Kroezen en B. Slob - 2016 – Paper “From Pilsner Desert to Specialty Beer Oasis: The Rise of Microbrewing in the Netherlands”

© Buck Consultants International, 2018

D4 Healthy living & Quality of life

Buck Consultants International

- De aandacht voor een gezonde leefstijl (voeding en bewegen), schonere lucht en minder geluid nemen toe
- Een gezondere leefomgeving kan daaraan bijdragen, denk aan buurten die beweegvriendelijker worden ingericht (zoals de aanwezigheid van publieke sportaccommodaties en speelplekken) en meer gezond eten aanbieden
- Volgens de Gezondheidsraad is er ook een groeiende behoefte aan de nabijheid van grote parken, natuur en landschappen bij zowel werknemers als bedrijven. Die dragen namelijk bij aan de ‘quality of life’, een steeds belangrijkere factor in de vestigingskeuze van (hoogopgeleide) werknemers en (internationale) bedrijven
- Een verdere vergroening van de stad is tegelijkertijd noodzakelijk om zich aan te passen aan klimaatveranderingen

Ideeën voor Healthy Urban Living in Utrecht

Bron: EBU

Bronnen: Platform 31,Gezondheidsraad, Vereniging Deltametropool, 2017

D5 Individualisering

- Beweging is zichtbaar naar meer individuele levenspaden en ervaringen. Het “one size fits all” uit het verleden zal in toenemende mate vervangen worden door “maatwerk” van individuen en in de maatschappij. Dit betekent dat er steeds meer gezocht wordt naar een optimale aansluiting tussen mensen, met hun individuele kenmerken, achtergronden en behoeften en de ervaringen die zij in de omgeving opdoen. Deze trend gecombineerd met het afnemende belang van instituties resulteren in grotere ruimte voor individuen om hun eigen koers te varen. Naast eigen keuzes over het ‘levenspad’ kan gedacht worden aan gepersonificeerde opleidings- en leertrajecten, persoonlijke carriereontwikkeling en consumentspecifieke producten (e.g. dankzij 3D printen)

Bron: SCP - Sociaal en Cultureel Rapport 2016: De toekomst tegemoet

© Buck Consultants International, 2018

Trends Economie in relatie tot Sociaal cultureel: conclusies ruimtelijke impact

Buck Consultants International

Hybride consument	"Glocalisering"	Individualisering
Ontplooiing en ontspanning	Healthy living	

- **Nationaal:**
  - Meer behoefte aan maatwerk diensten en producten
  - Intensiever bezoek aan natuur en groen
  - Meer frequent gebruik van binnensteden en cultuur/recreatievoorzieningen
- **Regionaal:**
  - Aanwezigheid en bereikbaarheid/toegankelijkheid van natuur en groen steeds bepalender in de vestigingskeuze van werknemers en bedrijven
  - Toename frequentie lokale logistieke stromen
  - Opkomst lokale producten en streekproducten bijv. in agrofood
- **Lokaal:**
  - Inrichting van de leefomgeving zodanig dat deze gezond gedrag stimuleert en de positieve effecten op de gezondheid zo optimaal mogelijk worden beïnvloed
  - Binnensteden en recreatievoorzieningen meer gericht op beleving

© Buck Consultants International, 2018

Buck Consultants International

Ruimtelijke impact Utrecht + (potentieel)

- Meer frequente logistieke stromen zetten de mobiliteit verder onder druk
- Opkomend belang van kwaliteit van leven en gezonde leefomgeving in vestigingskeuze vraagt in de hele provincie om aandacht voor de inrichting van de openbare ruimte (kwalitatief hoogwaardig, gezonde leefstijl stimulerend) en toegankelijkheid van natuur en groen
- Voorzieningen worden belangrijker (zie D2 Ontspanning & ontplooiing en D6 Kwaliteit van leven), daar waar het voorzieningenniveau beperkter is kunnen voorzieningen worden geleend van centrumlocaties, het belang van goede interlokale verbindingen neemt toe

© Buck Consultants International, 2018

E Economie in relatie tot Politiek en Maatschappij: enkele trends uitgelicht

Buck Consultants International

E1 Brexit

- In Juni 2016 stemt de Britse bevolking bij een referendum voor het verlaten van de Europese Unie (EU)
- De Britse regering onderhandelt nu met de EU over de voorwaarden waaronder het Verenigd Koninkrijk (VK) de EU verlaat
- BCI deed een assessment naar de mogelijke gevolgen van een hard en soft brexit voor het Verenigd Koninkrijk en de economische kansen die dit biedt voor Nederland (zie bijlage 3 – voor een impressie)

Impact op Economie:

- Handel in goederen en diensten tussen Verenigd Koninkrijk en de Europese Unie komt mogelijk onder druk te staan
- Nederland wordt ten opzichte van het VK aantrekkelijker als vestigingsplaats voor internationaal talent en bedrijvigheid
- Sectoren met een zware negatieve impact bij een harde Brexit zijn de Britse maakindustrie (deze krijgt te maken met hoge handelstarieven) en de financiële sector
  - Voor Nederland wordt het ten opzichte van het Verenigd Koninkrijk gemakkelijker om Europese hoofdkantoren van Amerikaanse en Aziatische bedrijven aan te trekken
  - De positie van Nederlandse productievestigingen in het netwerk van multinationals verstevigt ten opzichte van de vestigingen in het Verenigd Koninkrijk, dit leidt tot een grotere kans op uitbreidingsinvesteringen in Nederlandse fabrieken

© Buck Consultants International, 2018

E2 Handelsakkoorden onder druk

Buck Consultants International

- “Free trade is stupid trade” (D.J. Trump)
- *Alleen grote bedrijven profiteren*
- *Het ontwikkelen van ontwikkelingslanden levert nog niet veel op*

Handelsverdragen

- TFA verdrag geratificeerd in februari 2017 (2001 – Doha; Bali in 2013)…
- Gelijk speelveld voor MKB bedrijven
- Afbreken van non-tariff barriers (red tape etc.)
- Boost van1,000 bln $ = 0.5% global economic growth

© Buck Consultants International, 2018

Buck Consultants International

3 handelsverdragen bijna doodverklaard

- NAFTA North American Free Trade Agreement
- TPP Trans-Pacific Partnership
- TTIP Transatlantic Trade and Investment Partnership

Grote negatieve invloed?

- Handel en internationale investeringen tussen VS, Azië en Europa op historische hoogte
- Iets minder extra groei zonder TPP/TTIP, maar
  - Geen afbraak van ‘non-tariff’ barrières
  - Geen verbetering van eerlijke toegang tot elkaars markten

© Buck Consultants International, 2018

E3 Politiek onzekerheid exportmarkten

Buck Consultants International

Geopolitieke instabiliteit genoemd als belangrijkste impact op de economie in de komende 5 jaar[1]

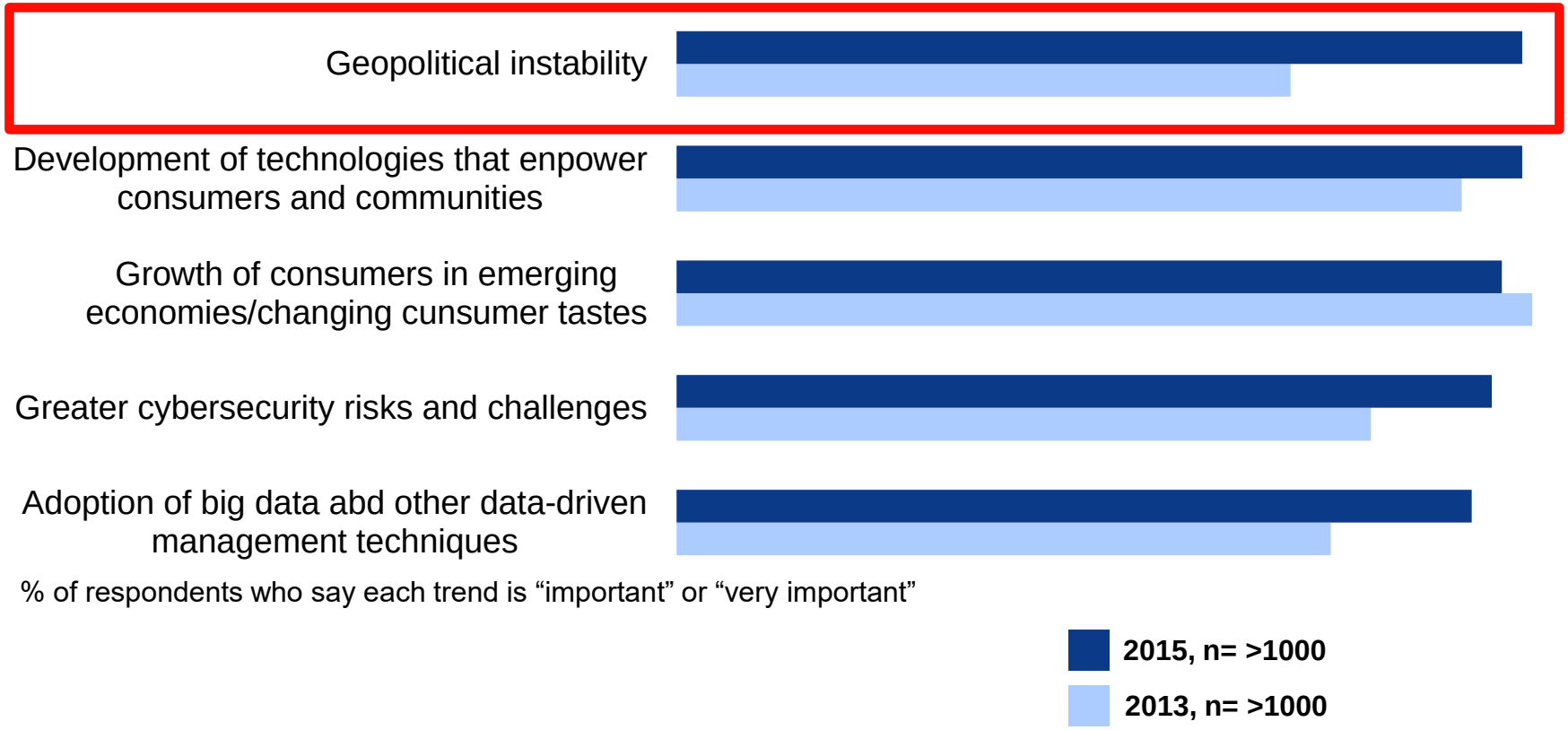

Source: MIG, 2016

© Buck Consultants International, 2018

E4 Policies moving up

Van	Naar
Mainport driven	Network driven (RLI)
Single ports	Portnetworks (Mainports/Greenports Brainport/dataport)
Topsectoren	Finding cross overs
Old economy	Next economy --- a new economy
Money driven	Environmental driven
‘Basic’ economy	Knowledge economy

© Buck Consultants International, 2018

E5 Regeerakkoord

Buck Consultants International

- Steden en regio's als motoren van economische groei (sluit aan bij PBL studie)
- Behoud van topsectoren, maar benutten van 'regionale kansen' door 'deals' te sluiten met provincies en gemeenten
- Meer mogelijkheden voor regionale en sectorale proefprojecten
- Grote ambities op het gebied van duurzaamheid:
  - Reductie van 49 procent CO2-uitstoot in 2030
  - Meer plekken voor Wind op Zee
  - Jaarlijkse oplevering van 50.000 gasloze nieuwbouwhuizen; 30.000 tot 50.000 bestaande woningen per jaar van het gas af

Trends Economie in relatie tot Politiek en maatschappij: conclusies ruimtelijke impact

Buck Consultants International

Brexit | Handelsakkoorden onder druk | Politieke onzekerheid

Policies moving up | Regeerakkoord

- **Nationaal:**
  - Internationale politiek:
    - Brexit, geopolitieke instabiliteit en handelsakkoorden die onder druk staan, kunnen de groei van regionale economieën negatief beïnvloeden
    - Brexit biedt kansen voor EU-landen en regio's om bedrijvigheid vanuit VK aan te trekken en meer potentie om talent en directe buitenlandse investeringen te werven
- **Regionaal/lokaal**
  - Benaderingen in beleid gaan meer richting netwerken, in het over grenzen van economische sectoren heen kijken (cross-overs), waarbij regio's ook meer kans krijgen om het initiatief te pakken door deals te sluiten met andere overheden, nationaal en met andere regionale overheden
- **Utrecht +**
  - Het vestigingsklimaat van Utrecht + wordt aantrekkelijker ten opzichte van concurrerende regio's in het Verenigd Koninkrijk
  - De provincie kan samen met partners in lokale/regionale netwerken aanspraak maken op regiodeals van het Rijk

© Buck Consultants International, 2018

F Economie in relatie tot Omgevingskwaliteit: enkele trends uitgelicht

Buck Consultants International

F1 Klimaatproblematiek en opkomst circulair

Beperken CO_2-emissie:

- De aarde warmt op door de uitstoot van CO_2 en andere broeikasgassen
- Wanneer de gemiddelde temperatuur van de aarde met meer dan 2 °C stijgt, kan een omslagpunt worden bereikt
- Dit heeft ernstige gevolgen voor mens en natuur
- Daarom wil de Europese Unie de uitstoot van broeikasgassen verder beperken

Bron: EU Klimaat, Horizon 2020, Energy Roadmap 2050

Impact op Economie:

- Wateroverlast en –tekort schaden economie
- Uitstoot verminderen, streven naar meer circulariteit, innovatie is nodig
- Vaart maken met de transitie van fossiel naar hernieuwbare bronnen (zonne energie, wind op zee en andere alternatieven)
- Meer duurzame woonconcepten, beter isoleren

Klimaatadaptatie:

- Klimaatverandering zorgt voor extremer weer
- Er is een hogere piekafvoer in rivieren (mede door verstening van oevers), dit geldt niet voor Utrecht: wel vaker hoogwater
- Door smeltende ijskappen stijgt de zeespiegel (0,65-1,30m in 2100)

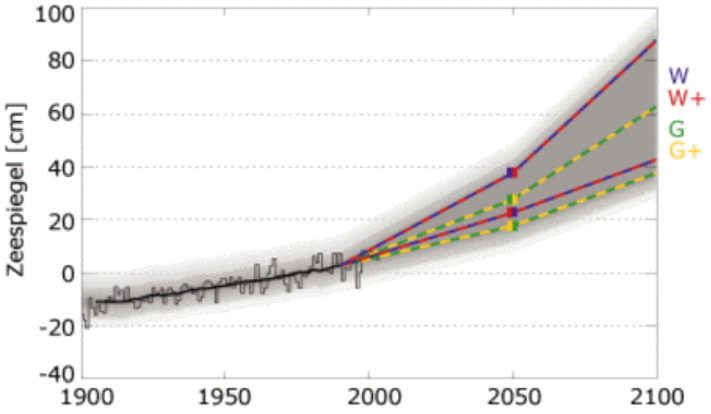

Bron: Deltacommissie

Impact:

- Hogere en vooral sterkere dijken
- Behoefte aan bufferzones

© Buck Consultants International, 2018

F2 Milieuproblematiek (Stikstof, Fosfor)

Buck Consultants International

Beperken weglekken stikstof & fosfaat:

- Nederland heeft een grote, hoog productieve landbouwsector. In totaal wordt circa 2,0 miljoen hectare grond gebruikt voor landbouw (47% van het bodemgebruik)
- Landbouw gebruikt kunstmest met hoge concentraties stikstof en fosfor, hierdoor kunnen gewassen beter groeien, echter deel van stikstof en fosfor lekt weg naar bodem, oppervlaktewater en lucht
- Het weglekken van stikstof en fosfor heeft negatieve gevolgen voor biodiversiteit, bodem- en waterkwaliteit. Klimaat-verandering en luchtkwaliteit en moet daarom worden beperkt (=wereldwijde uitdaging)
- Landbouwsector overschotten terugdringen. Met name door minder stikstof en fosfor aan te brengen in mest en door het land nauwkeuriger te bemesten
- **Impact op Economie:** strenger mestbeleid, spanning tussen productiviteit en milieu, meer biologische landbouw

Verlies stikstof en fosfor vanuit landbouw

	1990 (mln kg)	2015 (mln kg)	Afname (%)
Stikstof			
Bodem	361,0	242,0	32
Lucht	263,0	90,0	66
Fosfor			
Bodem	69,0	6,0	91

% benutting stikstof en fosfor

	1990	2015	Verschil
Stikstof	31	47	+16
Fosfor	44	93	+49

Bron: CBS, CLO

© Buck Consultants International, 2018

F3 Biodiversiteit en ecosystemen onder druk

Buck Consultants International

Verandering:

- Wereldwijd staat de biodiversiteit onder druk, ook in Nederland (bijv. de weidvogels en amfibieën)
- Het PBL concludeert dat ontkoppeling tussen economische groei en milieudruk nog niet is bereikt
- Door de grote hoeveelheid verharding ontstaat in steden hittestress
- Ruimte is schaars en er moet gezocht worden naar combinaties

Impact op Economie:

- Hittestress zorgt voor lagere arbeidsproductiviteit en schaadt gezondheid werknemer
- Beleefbare natuur en groene omgeving worden belangrijker
- Meer aandacht voor aantrekkelijke woonmilieus, toerisme en recreatie
- Stadsecologie

Bron: PBL, WUR

% uitgestorven soorten binnen klasse

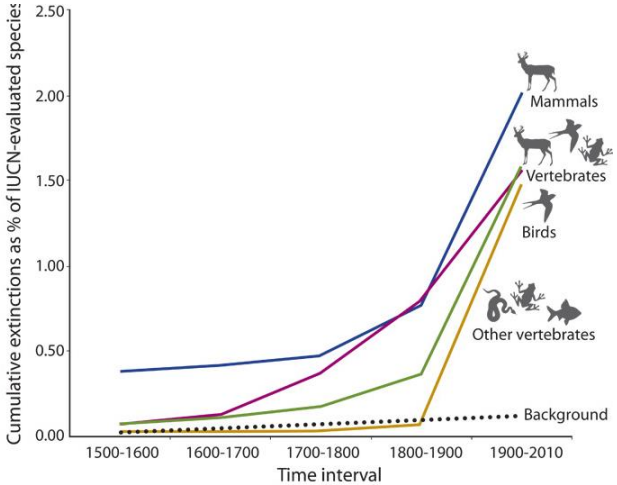

Bron: Ceballos,2015

Optreden hittestress in Utrecht

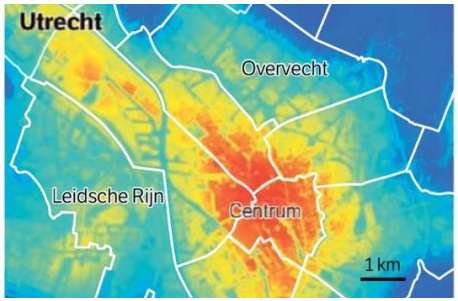

Bron: NRC, 2017 / Omgevingswet, 2015

Hitte-eilandeffect

Het gemiddelde luchttemperatuurverschil tussen de stedelijke en omliggende landelijke gebieden in °C.
In Den Haag is het hitte-eilandeffect het sterkst. Die stad heeft relatief weinig groen tussen de bebouwing.

0	0,2	0,4	0,6	0,8	1	1,2	1,4	1,6	1,8	2	2,2	2,4	2,8

© Buck Consultants International, 2018

F4 Bewustwording bij burgers en bedrijven

Buck Consultants International

- Burgers worden zich meer en meer bewust van de gevolgen van klimaatverandering en hechten meer belang aan verduurzaming dan voorheen
- Deels maken zij hierdoor ook andere keuzes in de consumptie (bijv. minder vlees)
- Voor bedrijven wordt een ‘duurzaam label’ belangrijker in de marketing
- Verduurzaming onderdeel van mission statement van beursgenoteerde bedrijven

Impact op Economie:

- Steeds meer bedrijven willen zich op het gebied van duurzaamheid onderscheiden
- Dit leidt tot meer duurzaam vastgoed (bijv. vaker en hogere BREEAM-certificaten bij nieuwbouw DC’s)
- Natuurwaarde & duurzaamheid kunnen in specifieke casussen meer gewicht krijgen bij locatiekeuze

Afname vleesgebruik van Nederlandse consument

Figuur 1: Het vleesverbruik (op basis van karkasgewicht) per hoofd in Nederland, bron LEI 2015

Meest voorkomende thema’s jaarverslag beursgenoteerde bedrijven

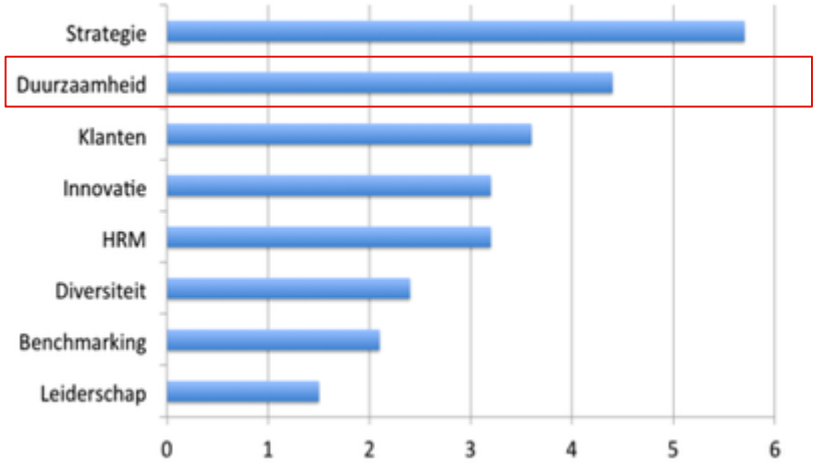

Bron: Executive Finance

© Buck Consultants International, 2018

Trends Economie in relatie tot omgevingskwaliteit conclusies ruimtelijke impact

Buck Consultants International

Klimaatproblematiek en opkomst circulair	Milieuproblematiek	Biodiversiteit en ecosystemen onder druk	Bewustwording burgers en bedrijven

- **Nationaal en regionaal:**
  - Grote investeringen noodzakelijk op het gebied van klimaatadaptatie en energietransitie:
    - Meer aandacht en ruimte nodig voor water(beheer) en waterveiligheid, in het bijzonder wateroverlast en watertekort, en biodiversiteit
    - Meer ruimte nodig voor energie transitie (zonnepanelen, wind op zee en andere alternatieven)
    - Meer groen-blauwe ruimte in de stad om hittestress tegen te gaan
  - Meer biologische landbouw
- **Lokaal:**
  - Opkomst circulaire economie is van belang in sectoren met fysieke stromen en productie. Dat vraagt om specifieke milieus
    - op formele locaties (bedrijventerreinen) (in aantal gevallen met milieuruimte)
    - maar ook kleinschalig in gemengde werkmilieus (kleinschalige productie)
  - Andere eisen aan bedrijfsvastgoed en bedrijventerreinen:
    - Duurzamer, gebruik van keurmerken (bijv. BREEAM)
    - Kansen voor energieopwekking benutten
    - Meer groene ruimte en aandacht voor natuurwaarde op bedrijventerreinen

© Buck Consultants International, 2018

Buck Consultants International

- **Ruimtelijke impact Utrecht + (potentieel):**
  - Lokale effecten vertalen zich door naar het niveau van Utrecht + zoals:
    - Meer wateroverlast en –tekort
    - Meer groen-blauwe ruimte in de stad gewenst om hittestress tegen te gaan
  - Concreet betekent dit o.a.:
    - Meer ruimte nodig voor energietransitie (denk aan ruimte voor wind- en zonne-energie)
      - De hoge mate van verstedelijking maakt de regio minder geschikt voor energie opwekking, er is hiervoor beperkt ruimte beschikbaar[1]
      - Daarom moet Utrecht in de eerste plaats vooral inzetten op energiebesparing, met de verduurzaming van de gebouwde omgeving valt veel winst te behalen
    - Meer slimme combinaties tussen functies in binnensteden, op bedrijventerreinen en in woonwijken als het gaat om 'groen' en het verhogen van natuurwaarde (dit is van belang o.a. om hittestress in de Utrechtse binnenstad tegen te gaan)

[1] *Bron: Provincie Utrecht (2016). Een klimaat voor energietransitie. Energieagenda provincie Utrecht*

© Buck Consultants International, 2018

Ruimtelijke effecten en positie Utrecht samengevat

Buck Consultants International

		Uitgangspositie Utrecht
Trends in economie	**Ruimtelijke effecten** • Clustering + interactiemilieus • Druk op mobiliteit • Grootschalig en kleinschalig	↑
Trends in technologie	**Ruimtelijke effecten** • Veranderingen op formele werklocaties • Smart logistics toepassingen	↗
Trends in demografie	**Ruimtelijke effecten** • Druk op woningmarkt • Meer verplaatsingen over grotere afstand	↖
Sociaal-culturele trends	**Ruimtelijke effecten** • Gezonde leefomgeving • Meer bezoek natuur, binnensteden en cultuur	↗

© Buck Consultants International, 2018

Buck Consultants International

uitgangspositie Utrecht

Trends in omgevingskwaliteit

Ruimtelijke effecten
- Klimaatadaptatie en energietransitie
- Circulaire economie

Trends in politiek en maatschappij

Ruimtelijke effecten
- Kansen op extra bedrijvigheid door bijv. Brexit
- Regiodeals

© Buck Consultants International, 2018

4 Matching van uitkomsten

- In het vorige hoofdstuk hebben we de belangrijkste trends in de Economie besproken en de ruimtelijke impact daarvan uiteengezet.

- Vervolgens zijn we met interne experts samen gaan zitten om te bepalen welke kansen deze trends Utrecht + opleveren.

- We hebben trends en ruimtelijke impact samengebracht en van daaruit een analyse gemaakt van mogelijke kansen. Daarbij is rekening gehouden met:
  - Sommige trends hangen met elkaar samen, denk aan digitalisering en de opkomst van bedrijven met nieuwe verdienmodellen (bijv. Uber).
  - Ook de ruimtelijke impact kan een resultante zijn van een combinatie van trends, denk aan de behoefte aan interactiemilieus als gevolg van (o.a.) digitalisering, non-asset based economy, servitazation en opkomst nieuwe verdienmodellen.
  - Sommige trends bieden mogelijke ‘oplossingen’ voor de ruimtelijke impact van andere trends. Zo biedt smart logistics een kans om bereikbaarheidsproblemen van stedelijke regio’s aan te pakken die ontstaan door opkomst e-commerce.

- We hebben in totaal 6 kansen geïdentificeerd en deze geconfronteerd (‘match/mismatch’) met het economisch profiel van Utrecht +, zie volgende slide voor een overzicht

© Buck Consultants International, 2018

Match kansen en economisch profiel Utrecht +

Buck Consultants International

Observaties

Sterke punten Utrecht +:

- Sterke regionale economie met vooral snelle groei tussen 1996-2001, de laatste jaren volgt de groei het landelijk tempo
- Economische structuur:
  - Diensteneconomie gericht op de Nederlandse markt in Utrecht – Amersfoort – Hilversum en omliggende suburbs
  - Persoonsgerichte activiteiten in de boog tussen het Gooi, Stichtse Vecht, de Bilt, Soest, Zeist en de Utrechtse heuvelrug
  - Productie en materiaalgerichte activiteiten (o.a. Logistiek) in meer landelijke kernen
- ICT, gezondheidszorg en zakelijke diensten zijn de grootste sectoren
- Gezondheidszorg en consumentendiensten kennen vanaf 2009 de sterkste werkgelegenheidsgroei
- Specialisatie in topsector Life Sciences & Health
- Sterk innovatie en ondernemersklimaat, waarin innovatie met name wordt gedreven door de publieke sector en publiek-private samenwerkingen
- Aantrekkelijk vestigingsklimaat met bereikbaarheid en kwaliteit van leven als onderscheidende factoren
- Populaire vestigingslocatie voor nationale distributie

Aandachtspunten Utrecht +

- De groei van de regio blijft achter bij Metropoolregio Amsterdam en Zuidoost-Brabant (Eindhoven-Helmond)
- Verschuiving van werkgelegenheid van bedrijfs- en kantorenlocaties naar andere werkmilieus bijvoorbeeld woonwijken en centrummilieus
- Toenemende structurele leegstand van kantorenpanden (m.u.v. herstel Utrecht)
- Snellere bevolkingsgroei dan werkgelegenheidsgroei leidt tot versterking woonfunctie en extra druk op de woningmarkt en mobiliteit (pendel)
- Afstemming vraag en aanbod arbeidsmarkt:
  - Afnemende arbeidsparticipatie onder middelbaar en laagopgeleiden
  - Krapte op de arbeidsmarkt onder hoogopgeleiden vooral in de ICT en zorg. Ook krapte in horeca.
- Toenemende pendel zorgt voor extra druk op de mobiliteit
- Enkele grote private R&D-vestigingen in Food Valley, maar private R&D in provincie Utrecht blijft achter
- Het aantal scale-ups in de regio Utrecht blijft achter
- Utrecht heeft een aantrekkelijk vestigingsklimaat met bereikbaarheid en kwaliteit van leven als onderscheidende factoren

Kans

Versterken maakindustrie

Slimme logistiek +

Robuuste economie met gezond en circulair

Versterking clusters en innovatie

Versterking vestigingsklimaat

Versterken positie in netwerken en ketens

© Buck Consultants International, 2017

- Ook hebben we de 6 kansen geconfronteerd ('match/mismatch') met de regionaal economische motor van het PBL en de potenties en kwetsbaarheden uit de studie Economisch Beleid Utrecht +.

- Omdat er bij alle 6 kansen voldoende match was, zijn deze zes kansen ook de thema's die we voorstellen voor de verdiepingssessies. Het gaat om de volgende:

	Thema
A	Met kansen vanuit technologische ontwikkelingen de maakindustrie in de regio versterken
B	Versterking clusters en innovatie
C	Economische kansen door focus op slimme onderdelen logistieke sector en technologie
D	Versterking van het vestigingsklimaat met interactiemilieus en groene omgeving
E	Kansen om de positie van de regio in ketens en netwerken te versterken
F	Met HUL en circulair bouwen aan een robuuste economie

- We lichten nu elk thema kort toe en geven per thema aan welke relatie er ligt met het economisch profiel, PBL-studie en studie Economisch Beleid Utrecht +.

© Buck Consultants International, 2018

Intermezzo – Studie PBL 'Regio's als motoren van economische groei'

Buck Consultants International

- Het PBL (najaar 2017) heeft onderzoek gedaan naar factoren die van invloed zijn op de economische groei van regio's.
- Uit de studie blijkt dat de regio er toe doet: overheden kunnen het verschil maken in regionaal-economische groei….
  - Faciliteren en investeren in groeiprocessen
  - Gezamenlijke strategie (neuzen dezelfde richting)
  - Allianties tussen publieke onderling en met private partijen
  - Gericht op factoren die belangrijk zijn voor groei en innovatie, en op het creëren van aantrekkelijke plekken om te wonen en werken.
- …. maar er is geen blauwdruk voor economisch succes.
  - Regionaal-economische ontwikkelingen verschillen sterk, zijn context specifiek en worden deels bepaald door historische structuren
- Het PBL stelt vast dat de uitdaging ligt in het vinden van de juiste 'beleidsmix' rond een gemeenschappelijk doel dat aansluit bij de economische structuur en dynamiek van de regio.

© Buck Consultants International, 2018

- In succesvolle regio's:
  - Is beleid gericht op een totaal (innovatie)systeem
  - Is er een beleidsmix: ondernemerschaps-, cluster- en kennis- en innovatiebeleid
  - Economische vernieuwing tijdig en bottom-up
  - Geen 'picking winners' beleid, maar 'backing challengers', 'tranformative activities' en diversificatie
  - Zijn er sterke, meebewegende instituties
  - Wordt vernieuwing gefaciliteerd en aangejaagd vanuit bestaande groeipaden ('sturen' in beginfase is onzeker)

- Nederland heeft behoefte aan nieuw regionaal-economisch beleid
  - Rijk én regio: regiodeals
  - Afstemmen nationale en regionale agenda's: elkaar versterken, gebaseerd op een gezamenlijke strategie

© Buck Consultants International, 2018

- 8 factoren (motoronderdelen) die bijdragen aan regionaal-economische groei

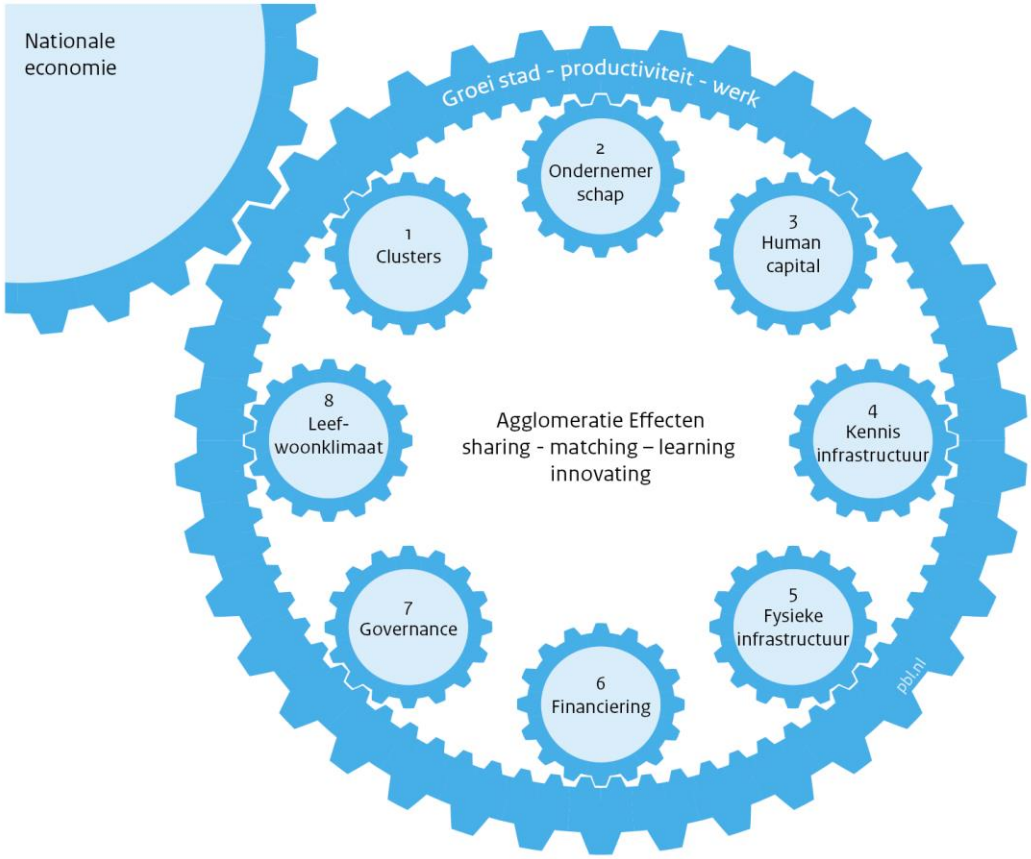

6 factoren als aanknopingspunt voor RES Utrecht +

In de RES Utrecht + ligt de focus op de fysieke omgeving. Daarom laten we de factoren ‘financiering’ en ‘governance’ verder buiten beschouwing.

Bron: PBL, 2017

A Met kansen vanuit technologische ontwikkelingen de maakindustrie in de regio versterken

	Beschrijving	
Welke trends?	Belangrijkste trends • 3D printing • Robotisering • Digitalisering	Waar heeft het ook mee te maken? • Nieuwe verdienmodellen • Regio's als motoren economie • Non-asset based economy • Glocalisering • Bevolkingsgroei steden • Cohesie in de maatschappij • Leefbaarheid in kleine kernen
Kans	Met inspelen op technologische ontwikkelingen de positie van de maakindustrie lokaal en regionaal versterken en daarmee versterking van de economische positie van de regio	
Beschrijving	• Technologische ontwikkelingen, zoals de opkomst van 3D printing, digitalisering en robotisering, maken een andere wijze van productie mogelijk in de maakindustrie. Ze bieden kansen om de bedrijvigheid in kleine kernen of bepaalde stadsdelen (bijv. Utrecht-West) te versterken waarmee de maakindustrie in de hele regio wordt gestimuleerd. Voorbeelden zijn het sneller op de vraag inspelen of meer mogelijkheden om maatwerk te leveren. • Ze vraagt om behoefte aan gemengde werkmilieus dichtbij stedelijke gebieden waarin (kleinschalige) productie mogelijk is en interactie met toeleveranciers en afnemers wordt gefaciliteerd.	
Elementen die potentieel bepalen	• Nabijheid van stedelijk gebied • Aanwezigheid maakindustrie • Ruimte voor kleinschalige productie binnen gemengd werkmilieu/interactiemilieu • Goede fysieke en digitale bereikbaarheid • Beschikbaarheid bedrijfsruimte • Beschikbaarheid gekwalificeerd personeel	

© Buck Consultants International, 2017

Relatie met economisch profiel, ‘motoronderdelen’ PBL en Economische Beeld Utrecht +

Buck Consultants International

	Relatie met kansen en observaties (BCI)	Relatie met ‘motor-onderdelen’ regionale economie (PBL)*	Relatie met potenties en kwetsbaarheden Beeld Utrecht+**
Match/ Mismatch			
Toelichting	De economie in regio Utrecht + wordt gedomineerd door diensten, maar in banen en toegevoegde waarde is de maakindustrie (industrie, bouw en groothandel) ook belangrijk voor de regio. Werk maken van ontwikkelingen in de technologie, vraagt om ruimte voor kleinschalige productie binnen stedelijke milieus en daarover beschikt Utrecht + in potentie. Een goede fysiek en digitale bereikbaarheid en gekwalificeerd personeel kan dit faciliteren.	Relatie met 5 onderdelen: • Clusters • Ondernemerschap • Human Capital • Kennisinfrastructuur • Woon- en leefklimaat	Relatie met: • Economische potentie • R&D en valorisatie

** zie bijlage 1 voor toelichting*
*** zie bijlage 2 voor toelichting*

Match *Neutraal* *Mismatch*

© Buck Consultants International, 2017

B Versterking clusters en innovatie

	Beschrijving	
Welke trends?	Belangrijkste trends: • Regio's als motoren economie • Nieuwe verdienmodellen • Servitization • Non-asset based economy	Waar heeft het ook mee te maken? • Digitalisering • Bevolkingsgroei steden
Kans	Versterking clusters en betere aantak op innovatienetwerken en daarmee verbetering van de economische positie van de regio op lange termijn	
Beschrijving	• Bedrijven zoeken in hun vestigingsplaatskeuze de ideale omgeving om hun business te organiseren en nieuwe kennis en ideeën op te doen. • Vestiging in een cluster of campus kan een bedrijf allerlei voordelen bieden zoals (idealiter) gespecialiseerde toeleveranciers, een grote, gespecialiseerde arbeidsmarkt en aanwezigheid van voorzieningen die bijv. face-to-face interactie faciliteren. Veel succesvolle clusters met kennisintensieve bedrijvigheid/diensten zijn dan ook gelegen in stedelijke regio's met een grote massa en variëteit aan bedrijvigheid, kennisinstellingen en mensen (werknemers, maar ook afzetmarkt) • Maar het gaat niet alleen om ruimte, ook inbedding in innovatienetwerken (regionaal, nationaal, internationaal) met bedrijven en kennisinstellingen elders is van belang om 'mee te blijven doen' • De uitdaging/kans is om binnen een stedelijke regio ruimte te (blijven) bieden aan nieuwe bedrijvigheid in clusters, voldoende aanbod aan gekwalificeerd personeel te realiseren en aangetakt te zijn/blijven met innovatienetwerken elders. Dit draagt bij aan de versterking van de economische positie van de regio op lange termijn.	
Elementen die potentieel bepalen	• Stedelijke massa en variatie aan bedrijven, kennis en mensen • Aanwezigheid clusters en campussen met ruimte voor doorgroei • Verbeteren netwerken met belangrijke innovatiehotspots elders	

© Buck Consultants International, 2017

Relatie met economisch profiel, ‘motoronderdelen’ PBL en Economische Beeld Utrecht +

Buck Consultants International

	Relatie met kansen en observaties (BCI)	Relatie met ‘motor-onderdelen’ regionale economie (PBL)*	Relatie met potenties en kwetsbaarheden Beeld Utrecht+**
Match/ Mismatch			
Toelichting	Utrecht + heeft een goed innovatie en ondernemersklimaat, met enkele sterke clusters zoals in IT en life sciences & health. Sterke troeven zijn bijv. de campusmilieus rondom de Universiteit Utrecht en WUR waarvandaan ook vele innovatie-netwerken met regio’s elders in Nederland en het buitenland worden onderhouden. Ook de hoogopgeleide beroepsbevolking is een asset (hoewel aanbod schaars is) De clusters en campussen groeien hard door in bedrijvigheid en banen. Dat bewijst de potentie van Utrecht +, maar de vraag is of er ook in de toekomst ruimte is voor doorgroei (in aanbod bedrijfsruimte, in gekwalificeerd personeel). Een discussiepunt is ook of er meer te halen is uit sterkere netwerken tussen de clusters onderling en met regio’s elders.	Relatie met 4 onderdelen: • Clusters • Ondernemerschap • Human Capital • Kennisinfrastructuur	Relatie met: • Economische potentie • R&D en valorisatie

** zie bijlage 1 voor toelichting*
*** zie bijlage 2 voor toelichting*

Match *Neutraal* *Mismatch*

© Buck Consultants International, 2017

C Economische kansen door focus op slimme onderdelen logistieke sector en technologie

	Beschrijving	
Welke trends?	Belangrijkste trends: • E-commerce • Schaalvergroting en verkleining in de logistiek • Robotisering • Digitalisering • Smart Logistics/mobility • 3D printing	Waar heeft het ook mee te maken? • Regio als motor economische groei • Bevolkingsgroei steden
Kans	• Met focus op slimme onderdelen de logistieke sector versterken • Profileren als smartmobilityproeftuin en daarmee nieuwe marktkansen voor bedrijven bieden • Verbeteren bereikbaarheid en mobiliteitspositie van de regio	
Beschrijving	• Trends als e-commmerce en 3D printing leiden tot toename vraag naar ruimte vanuit logistiek en distributie (distributiecentra, maar ook kleinschalige hubs aan randen stad) en meer vervoersbewegingen, met name binnen stedelijke regio's. Gevolg: toename van de druk op mobiliteit binnen, maar ook tussen steden. • Met focus op slimme onderdelen van de logistiek (bijv. bouwhub) en concepten vanuit smart mobility kan de logistieke sector worden versterkt en de mobiliteit van de regio worden verbeterd. Tegelijkertijd ontstaan economische kansen voor het bedrijfsleven, bijv. met binnenstad als proeftuin	
Elementen die potentieel bepalen	• Stedelijke massa en dichtheid • Stedelijke omgeving met ruimte/mogelijkheden voor (uittesten van) smart logistics systemen • Ruimte voor logistieke hubs aan randen van steden en kleine opslag/overslag in binnensteden • Bewustzijn bij burgers, bedrijven en overheden • Fysieke en digitale bereikbaarheid • Kavelprijzen	

© Buck Consultants International, 2017

Relatie met economisch profiel, ‘motoronderdelen’ PBL en Economische Beeld Utrecht +

Buck Consultants International

	Relatie met kansen en observaties (BCI)	Relatie met ‘motor-onderdelen’ regionale economie (PBL)*	Relatie met potenties en kwetsbaarheden Beeld Utrecht+**
Match/ Mismatch			
Toelichting	• Utrecht + is een nationale logistieke hotspot, maar de bereikbaarheid en mobiliteitpositie van Utrecht + staat onder druk. Met focus op slimme onderdelen logistieke sector en concepten vanuit smart mobility is er niet alleen de mogelijkheid om de druk op het verkeersnetwerk te verlichten, maar ontstaan er vooral ook economische kansen voor de vele in de provincie gevestigde bedrijven in logistiek en IT. • De regio beschikt over voldoende bedrijvigheid in logistiek en IT, maar ‘slimme’ logistiek vraagt om bewustzijn en draagvlak bij burgers, bedrijven en overheden	Relatie met 3 onderdelen: • Ondernemerschap • Human Capital • Woon- en leefklimaat • Clusters	Relatie met: • Bereikbaarheid onder druk • Economische potentie

** zie bijlage 1 voor toelichting*
*** zie bijlage 2 voor toelichting*

Match *Neutraal* *Mismatch*

© Buck Consultants International, 2017

D Versterking van het vestigingsklimaat met interactiemilieus en groene omgeving

	Beschrijving	
Welke trends?	Belangrijkste trends: • Servitisation • Non-asset based economy • Flexibilisering arbeidsmarkt • Groei zzp • Nieuwe verdienmodellen en crossovers • Healthy living • Klimaatproblematiek • Bewustwording burgers en bedrijven • Duuzaamheidstechnieken	Waar heeft het ook mee te maken? • E-commerce • Digitalisering • 3D printing • Robotisering • Regio als motor economische groei • Bevolkingsgroei steden • Ontplooing en ontstpanning
Kans	Versterken van het vestigingsklimaat met inspelen op toenemende behoefte aan interactiemilieus en gebruik makend van groene omgeving als kwaliteit.	
Beschrijving	• In de nieuwe economie is er behoefte aan interactiemilieus waar wonen, werken, leren en ontmoeten samen komen • Daarnaast neemt het belang van de nabijheid van grote parken, natuur en landschappen in de vestigingskeuze van zowel (hoogopgeleide) werknemers als bedrijven toe.	
Elementen die potentieel bepalen	• Voldoende stedelijke ‘massa’ en ‘dichtheid’ • Stedelijke omgeving met voor realiseren interactiemilieus • Fysieke en digitale bereikbaarheid • Nabijheid van natuur en landschappen • Draagvlak en bewustzijn bij burgers, bedrijven en overheden	

© Buck Consultants International, 2017

Relatie met economisch profiel, ‘motoronderdelen’ PBL en Economische Beeld Utrecht +

Buck Consultants International

	Relatie met kansen en observaties (BCI)	Relatie met ‘motor-onderdelen’ regionale economie (PBL)*	Relatie met potenties en kwetsbaarheden Beeld Utrecht+**
Match/ Mismatch			
Toelichting	Verschuiving van werkgelegenheid van formele locaties naar informele locaties is in Utrecht+ reeds terug te zien. Ook zien we een toenemende structurele leegstand van kantoren. Zo leidt deze leegstand in combinatie met de druk op de woningmarkt tot kansen voor het creëren van interactiemilieus Met onder meer de Utrechtse Heuvelrug beschikt Utrecht + over veel kwaliteit in natuur en landschappen. Deze kwaliteit kan verder werden uitgenut, met het toenemend belang ervan in vestigingskeuze van werknemers en bedrijven	Relatie met (alle) 6 onderdelen: • Clusters • Ondernemerschap • Human Capital • Kennisinfrastructuur • Fysieke infrastructuur • Woon- en leefklimaat	Relatie met: • -

** zie bijlage 1 voor toelichting*
*** zie bijlage 2 voor toelichting*

Match *Neutraal* *Mismatch*

© Buck Consultants International, 2017

E Kansen om de positie in ketens en netwerken te versterken

	Beschrijving	
Welke trends?	Belangrijkste trends: • Regio als motor economische groei • Bevolkingsgroei steden	Waar heeft het ook mee te maken? • Digitalisering • Policies moving up • Servitisation • Non-asset based economy • Brexit
Kans	Netwerk met de andere economische kerngebieden in Nederland aanhalen en daarmee de economische positie van Nederland als geheel en de eigen positie versterken	
Beschrijving	• Stedelijke regio's zijn steeds meer motoren van economische groei, ieder met hun eigen kenmerken en kwaliteiten. • In Nederland zijn verschillende belangrijke economische kerngebieden, waaronder Utrecht +, elk met hun eigen specialisaties (Utrecht + bijv. sterk in diensten en gezondheidseconomie). • Door meer onderlinge samenhang, uitwisseling én complementariteit in het netwerk van economische kerngebieden te realiseren (bijv. via REOS), versterken we de internationale concurrentiekracht van Nederland als geheel en van de verschillende regio's afzonderlijk	
Elementen die potentieel bepalen	• Voldoende stedelijke 'massa' en 'dichtheid' • Fysieke en digitale bereikbaarheid • Afstemmen van functies en ontwikkelingen tussen de verschillende economische kerngebieden	

© Buck Consultants International, 2017

Relatie met economisch profiel, ‘motoronderdelen’ PBL en Economische Beeld Utrecht +

Buck Consultants International

	Relatie met kansen en observaties (BCI)	Relatie met ‘motor-onderdelen’ regionale economie (PBL)*	Relatie met potenties en kwetsbaarheden Beeld Utrecht+**
Match/ Mismatch			
Toelichting	Utrecht + behoort tot de economische kerngebieden in Nederland en blinkt uit in diensten en gezondheidseconomie De uitdaging is om te komen tot een meer samenhangend economisch systeem tussen de verschillende kerngebieden, daarbij gebruikmakend van de aanwezige / de potentiële kwaliteiten van de verschillende regio’s	Relatie met (alle) 6 onderdelen: • Clusters • Ondernemerschap • Human Capital • Kennisinfrastructuur • Fysieke infrastructuur • Woon- en leefklimaat	Relatie met: • Verbetering agglomeratievoordelen

** zie bijlage 1 voor toelichting*
*** zie bijlage 2 voor toelichting*

Match *Neutraal* *Mismatch*

© Buck Consultants International, 2017

F Met HUL en circulair bouwen aan een robuuste economie

	Beschrijving	
Welke trends?	Belangrijkste trends: • Healthy living • Klimaatproblematiek en opkomst circulair • Bewustwording burgers/bedrijven • Biodiversiteit onder druk • Milieuproblematiek	Waar heeft het ook mee te maken? • Toename belang 'quality of life' • Trek naar stad • Digitalisering • Big Data
Kans	Inspelen op de economische kansen die Healthy Urban Living (HUL) en circulair bieden	
Beschrijving	• De aandacht voor een gezonde leefstijl (voeding en bewegen) neemt toe en een gezondere leefomgeving kan daaraan bijdragen. • Vanuit het bedrijfsleven is er daarnaast steeds meer aandacht voor circulair • Deze ontwikkelingen bieden economische kansen aan bedrijven. Tijdig hiermee aan de slag gaan maakt de regionale economie op lange termijn robuuster	
Elementen die potentieel bepalen	• Voldoende stedelijke 'massa' en 'dichtheid' • Fysieke en digitale bereikbaarheid • Afstemmen over hoe en waar faciliteren	

© Buck Consultants International, 2017

Relatie met economisch profiel, ‘motoronderdelen’ PBL en Economische Beeld Utrecht +

Buck Consultants International

	Relatie met kansen en observaties (BCI)	Relatie met ‘motor-onderdelen’ regionale economie (PBL)*	Relatie met potenties en kwetsbaarheden Beeld Utrecht+**
Match/ Mismatch			
Toelichting	Utrecht+ beschikt over potentieel om zich te ontwikkelen als ‘gezonde’ regio. Er is veel kennis en bedrijvigheid aanwezig op het gebied van ‘gezonde’ steden. Meer aandacht voor circulair raakt ook de economie van Utrecht +	Relatie met (alle) 6 onderdelen: • Clusters • Ondernemerschap • Human Capital • Kennisinfrastructuur • Fysieke infrastructuur • Woon- en leefklimaat	Relatie met: • Economische potentie

** zie bijlage 1 voor toelichting*
*** zie bijlage 2 voor toelichting*

Match *Neutraal* *Mismatch*

© Buck Consultants International, 2017

5 Contouren van de visie en strategie

Deelnemers verdiepingssessies brachten in…

- Accommodeer extra ruimtevraag op of nabij bestaande locaties
- Goede ontsluiting, niet alleen over de weg
- Upgraden digitale bereikbaarheid
- Proeftuinen, bijvoorbeeld op transformatieplekken stad
- In Utrecht kan het allemaal
- Waarborg quality of life groene omgeving en landschappen
- Wees voorzichtig met verkleuring traditionele werklocaties
- Maak Utrecht+ koploper in logistiek- en mobiliteitsoplossingen
- Verbind goede voorbeelden, initiatieven en netwerken

© Buck Consultants International, 2017

Wat wil Utrecht+ zijn in 2050?

Buck Consultants International

Meegaan in mega trends
- Circulaire economie
- Digitalisering
- Verduurzaming
- Verbinden van ecosystemen

Vanuit Radars economische groei
- Clusters
- Ondernemerschap
- Human capital
- Kennisinfrastructuur
- Fysieke infrastructuur
- Financiering
- Governance
- Leef- woonklimaat

In Utrecht+ komt alles samen

In een ruimer kader
- (Inter)nationaal onderscheidend in
- Life sciences
- Health
- Agrofood

cross over tussen alle drie

Samen met deelgebieden met specifieke DNA's
- Utrecht: life sciences
- Food Valley: agrofood
- Utrecht West: maakindustrie en logistiek
- Amersfoort: zorgdiensten
- Heuvelrug: care en cure

© Buck Consultants International, 2017

Uitgangspunten

A. Versterken van bestaande kwaliteiten

B. Vernieuwen vanuit bestaande krachten en kwaliteiten van de regio

C. Snel en adaptief inspelen op nieuwe ontwikkelingen

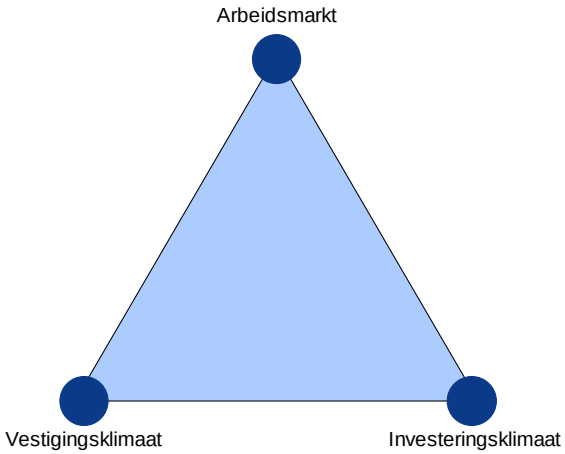

© Buck Consultants International, 2017

Kernwaarden

Buck Consultants International

Bronnen: Gemeente Utrecht, 2018

© Buck Consultants International, 2017

Buck Consultants International

Ambities, in 2050…

1. Behoort Utrecht+ tot de (inter)nationale top op het gebied van life sciences, health, agofood en duurzaamheid (Healthy Urban Living)

2. Is Utrecht+ dé proeftuin van Nederland waarin denkers en doeners samenwerken aan flitsende innovaties

3. Blinkt Utrecht+ (inter)nationaal uit in slimme oplossingen op het gebied van mobiliteit en ruimtegebruik

4. Werken de overheden samen met private partners aan een goede regionale economie: flexibel en ondernemend

© Buck Consultants International, 2017

Doelen, in 2050…

- Is Utrecht+ nog steeds de meest competitieve regio van Europa
- De meest innovatieve regio in Nederland, top 3 in Europa
- De meest aantrekkelijke woon- en werkregio in Nederland (Healthy Urban Living)
- De slimste regio van Nederland, wat zich onder andere uit in een hoog percentage hoogopgeleiden en een grote hoeveelheid patentaanvragen

© Buck Consultants International, 2017

Strategie: Vier ontwikkellijnen

Buck Consultants International

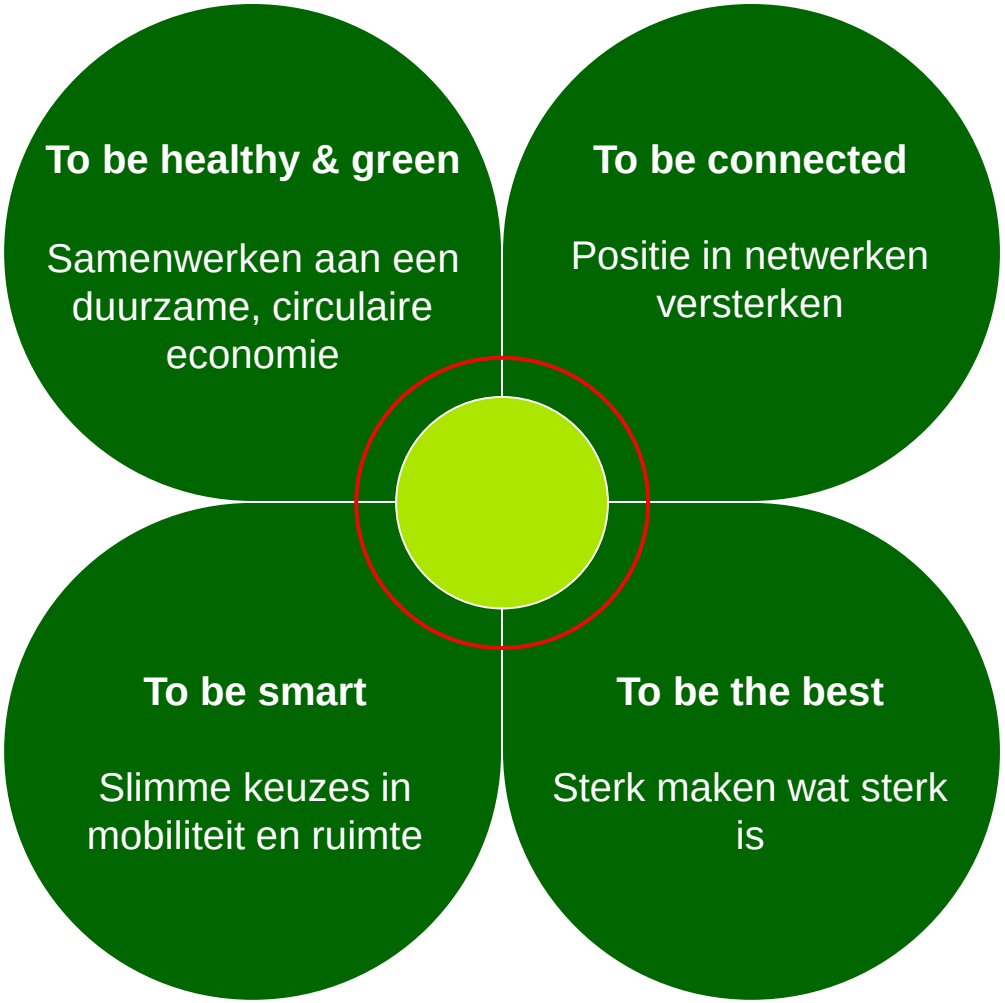

© Buck Consultants International, 2017

Buck Consultants International

Positie Utrecht+ nationaal en internationaal versterken

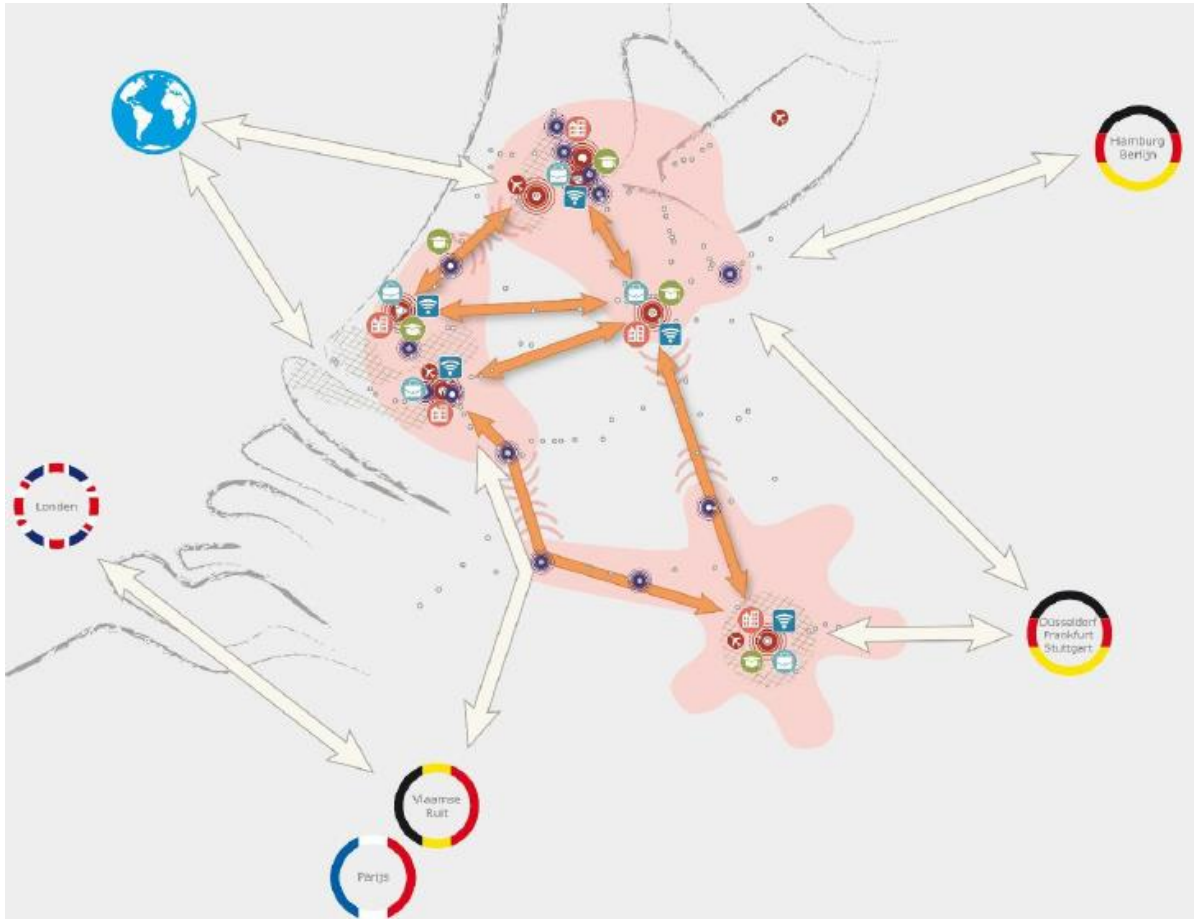

© Buck Consultants International, 2017

- Utrecht profileert zich binnen REOS als Healthy Urban Living
  - Utrecht Science Park hotspot gezondheidseconomie
  - Samenwerken met andere economische kerngebieden; hightech Brainport?

- Bereikbaarheid vanuit andere economische centra verbeteren (ook in relatie met toename pendel)

- Gezonde leefomgeving

© Buck Consultants International, 2017

Buck Consultants International

Sterk maken wat sterk is

- Interactiemilieus
  - Goed bereikbaar, nabij knooppunten en voorzieningen
  - Waar ruimte voor bedrijven die doorgroeien vanuit interactiemilieus?

- Versterken bestaande clusters
  - Denkers en doeners
  - Uitbreidingsbehoefte waar mogelijk lokaal
  - Visie op werklocaties: behoud functie of functieverandering?

© Buck Consultants International, 2017

- Bereikbaarheid op orde, ook digitaal
  - Slim omgaan met uitbreidingsvraag: logistiek langs transportassen maakindustrie op specifieke werklocaties, goed ontsloten; diensten binnenstedelijk/ interactiemilieus
  - Vestigingsmilieus digitaal ‘connecten’

- Aantrekkelijk wonen voor denkers en doeners
  - Doeners: betaalbare woning, dichtbij het werk
  - Denkers: nabij hoogwaardige voorzieningen, goed bereikbaar per auto en OV

© Buck Consultants International, 2017

Buck Consultants International

Slimme keuzes in mobiliteit en ruimte

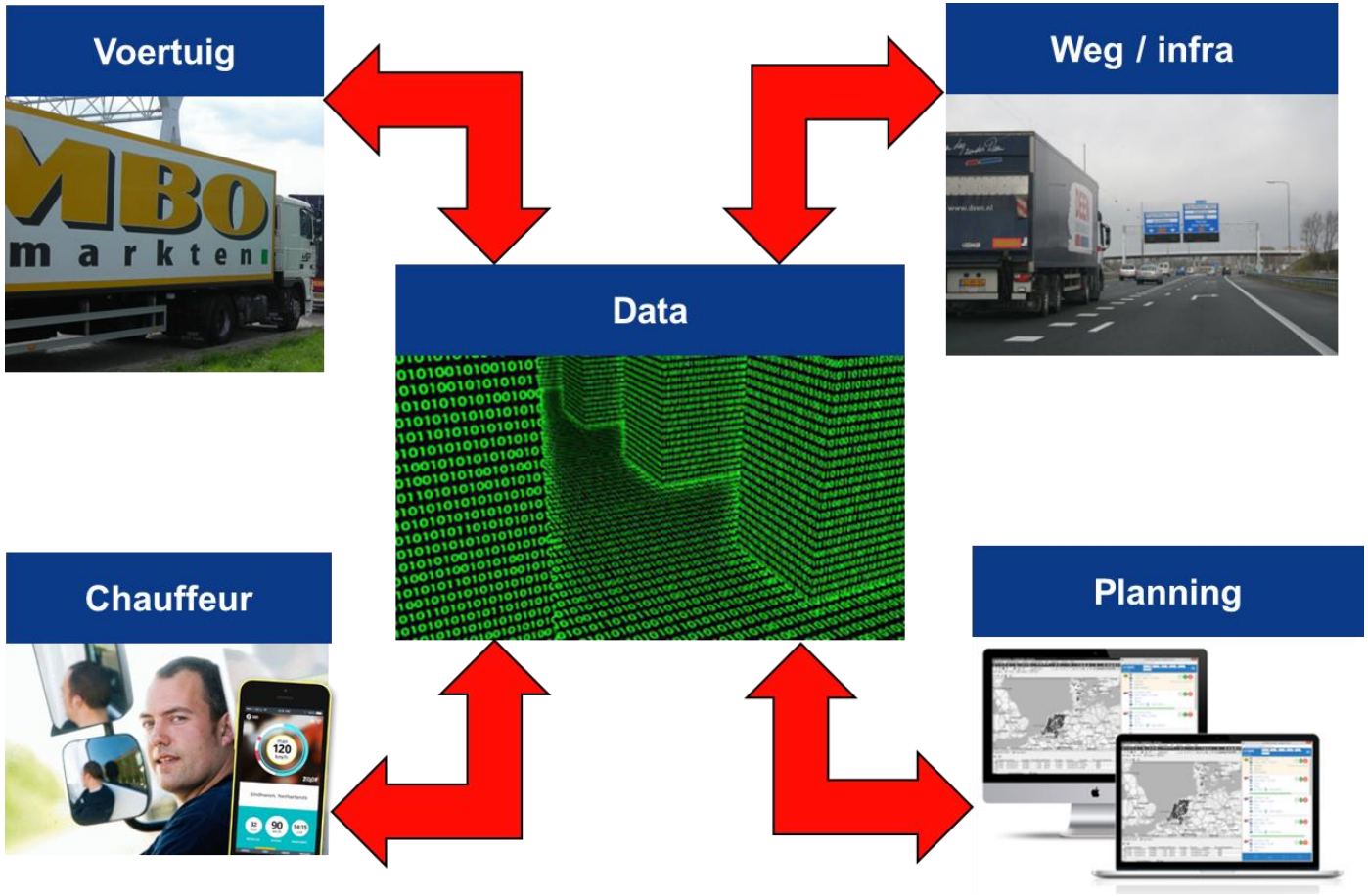

© Buck Consultants International, 2017

- Kiezen voor ‘L’, geen XXL

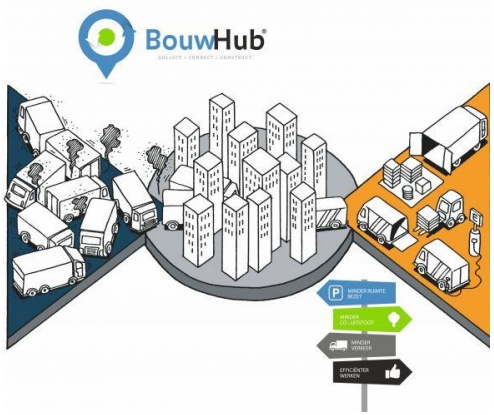

- Proeftuin voor smart mobility

- Slimme inrichting en situering woon-werkmilieus

© Buck Consultants International, 2017

Buck Consultants International

Samenwerken aan duurzame, circulaire economie

Lineaire economie

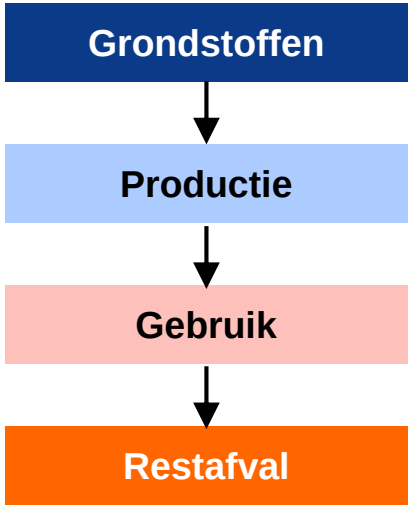

Hergebruik economie

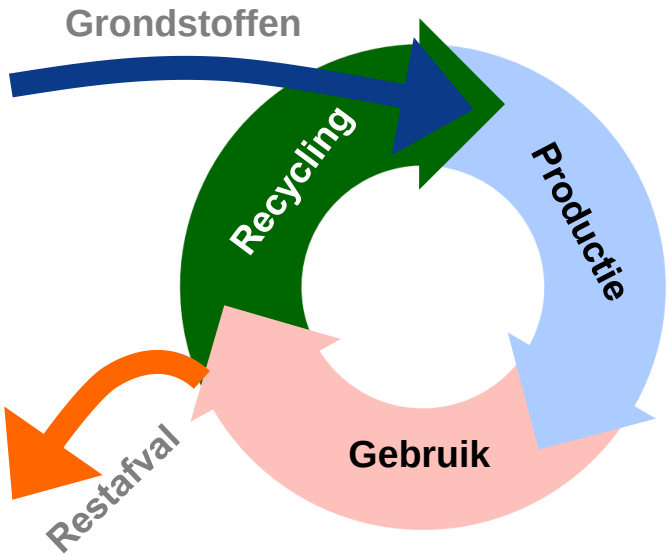

Circulaire economie

Van Afval naar Grondstof

Bron: MVO Nederland

© Buck Consultants International, 2017

- Ruimte voor HUL en circulair (werken en wonen)

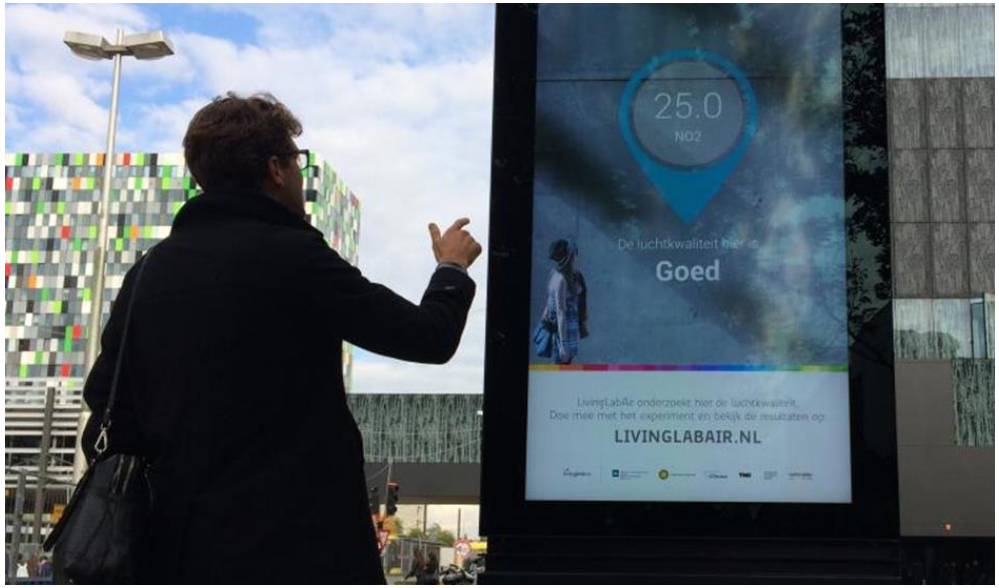

- Circulair/energietransitie infrastructuur